51964

1987 JUN 1 6

tiszatáj

IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRAT

JATE KÖZPONTI KÖNYVTÁR
Tudományos Könyvtár
SZEGED

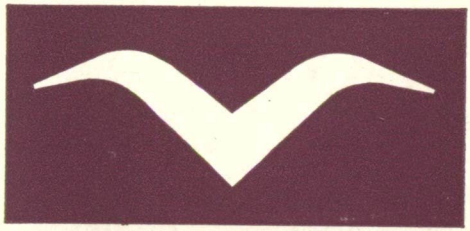

'87 5

tiszatáj

IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő

KAPOSI MÁRTON

Főszerkesztő-helyettes

LENGYEL ANDRÁS

A szerkesztőbizottság elnöke

TÓTH BÉLA

A szerkesztőbizottság tagjai

Berényi Bogáta, Besenyi Sándor, Borvendég Béla, Csatári Dániel, Kaposi Márton, Szentpéteri István

A szerkesztőség tagjai

Csatári Dániel, Nikolényi István, Szabó Tibor, Tóth Béla, Zsoldos Sándor

Tartalom

XLI. ÉVFOLYAM, 5. SZÁM

1987. MÁJUS

SARUSI MIHÁLY: Jézus-Mária (kisregény) 3
KÁRPÁTI KAMIL: Egy noah-noah N. L. könyvesboltjában, így, éjszaka (vers) 42
GYŐRI LÁSZLÓ versei: Elmenőben és visszanézve; Őszi harmat előtt 45
KONCZEK JÓZSEF versei: Elmozdulások; Szeptemberi vihar; Továbbélő álom 46
BELÁNYI GYÖRGY versei: Hamlet naplójából (1—3.); Az éjszakába 48
KOVÁCS ANDRÁS FERENC: Bevezetés a kábulatba. Marin Sorescu költészetéről 50
MARIN SORESCU versei: Üldözési mánia; Szalmaszál; A hosszútávfutó (Kovács András Ferenc fordításai) ... 54

TANULMÁNY

TANDORI DEZSŐ: „... amilyen nem leszek, bármeddig élek". Jékely Zoltán 57
PÉTER LÁSZLÓ: Párhuzamos verselemzés 63

Szabó T. Attila (1906—1987)

SEBESTYÉN ÁRPÁD: Végső út a Házsongárdba. Búcsú Szabó T. Attilától 74
JAKÓ ZSIGMOND—BENEDEK PIROSKA: Szabó T. Attila koporsójánál 79

HAZAI TÜKÖR

Szegedi műhelyek

DOMONKOS LÁSZLÓ: A gének mérnöke. Beszélgetés Venetianer Pállal 82

MŰVÉSZET

BERÉNYI BOGÁTA: A mai magyar zene és a közönség. Gondolatok egy szegedi rendezvénysorozat kapcsán ... 89
HORVÁTH DEZSŐ: Különmúzeum, képekből. Kunkovács László szegedi kiállítása alkalmából 93

KRITIKA

LŐRINCZY HUBA: Nyíri J. Kristóf: Európa szélén ... 99
BÉCSY ÁGNES: Cetri Lajos: Nem sokaság, hanem lélek 105
RADICS PÉTER: Kalász Márton: Téli bárány 110

ILLUSZTRÁCIÓ

Imre Lajos fametszetei a 41., 47., 56., 73., 81. és a 98. oldalon.

A Csongrád Megyei Tanács lapja. Kiadja a Csongrád Megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Kispál Antal — 87-1884 — Szegedi Nyomda — Felelős vezető: Surányi Tibor igazgató.
Szerkesztőség: Szeged, Tanácsköztársaság útja 10. — Táviratcím: Tiszatáj Szeged, Sajtóház. Telefon: 12-370. Postafiók: 153. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR), Budapest V., József nádor tér 1. — 1900, közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-96-162 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára: 16 Ft. Előfizetési díj negyedévre: 48, fél évre 96, egy évre 192 forint.
Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 0133 1167

SARUSI MIHÁLY

Jézus-Mária

gyümölcsoltó boldogasszonynak neveztem el.

---

szent iván rákkal teli hava. szép sárgáskék este van, meg egy csomó szúnyog. meg még állítólag sok jó gyümölcs a kertekben. a kerület minden valamireváló ifja s néhány belevaló leány nagy vígan masírozik a barackfák felé. itt is, ott is leválik egy csoport, és behatol valami aranyos kertbe. pista barátunk az egész társaság szinte egyetlen nem szándékosan csavargó eleme is hozzácsapódik egy kis bandához, és udvariasan besétál a többiek után a kertbe. nem kell mászni sem, az ajtó nyitva. alma, barack és zöld szilva vár barátainkra. bezabálnak lehetőleg mindent, minek valamit is hagyni a tulajdonosoknak. az ing megtelik ízletes sárga almával. azután hazamennek.

a következő este megint hívják a többiek a mi nem szándékosan csavargó elem pista barátunkat. ez az este emlékezetes marad a számára, míg csak él. éppen csak, hogy kiértek a kertek alá, még azon sem gondolkodtak, melyik részen nézzenek most körül. beszélgetnek, morfondíroznak. hirtelen, mintha a föld alól teremne elő, zurálós parasztgyerek kezd kerékpáron feléjük rohanni. az egész társaság pillanatok alatt szétszóródik, ki merre lát, arra fut. ugyanis a már említett parasztgyerek a kerékpár hajtása közben sajátságos szavakat használ. a mi pista barátunk azonban nem rohan el. úgy érzi, nem tett ő semmi rosszat ennek az embernek. az az ember meg olyanokat kiabál, hogy az anyjuk istenit, piszkos tolvaj banda, mit keresnek itt este kilenc óra tájt. menjenek haza, mert különben mind agyonveri.

pista úgy gondolja, nem tett ő semmi rosszat, ő nem tolvaj, a tegnapi az csak hecc volt, sétálni meg csak szabad, azért nem verheti meg senki. különben is a parasztgyerek kertjét mások szedték le, nem a pista barátai. úgy néz ki, a megvadult tehénpásztor nem tudja értékelni az egészre fittyet hányó viselkedést, mert biciklijét a bokorba dobva nekiesik, és ragyogó rúgással egy pillanatra a fiú tomporába helyezi a bal lábát. pista örült volna, ha egyszerre rúg mindkét talpával, de ez csak álmodozás marad. egy kevés ideig fájdalmasan beletekint oktalanul bántalmazója szemébe, és váratlan fordulattal vágtázni kezd. nem hisz már tisztasága miatti sérthetetlenségében. csalódottan, keservesen sír. hát ilyen rossz a világ? az embernek fölösleges becsületesnek lennie, úgy látszik.

darmol az igazi hashajtó, darmol. tripper ellen is ezt vegye. máskor meg huszárzsírt.

legyetek boldogok, gyerekek.

jóska pap áldja meg a frigyet. tegnap a szószékről vallott szerelmet egy zsidó leánynak, holnap kivetkőzik, hogy nekilásson a tizenhárom gyermek megteremtésének. még nem sejti, hogy a kikeresztelkedett zsidó nem magyar.

dehát ez olyan mindegy bözsikének. többet ér a lába köze, mint az egész sopron megye. hadd el, apám, ejnye, nem úgy, hadd el, babám, domborodjék, hogy a világ szaporodjék. édes istenem, szerelem. ha nem lenne szerelem, ma tán emberiség se lenne. mert másképp hogyan lehetne elviselni a szolgaságot.

igaz, apám, de ha bejön horthy, eljön vele a szabadság.

ide, fiam? soha. majd ha az oroszok jönnek.

az oroszok, apám? úgy pucolnak majd, mint tizennégyben, amikor körösmezőig meg idáig merészkedtek.

nincsen kun bélának olyan katonája, mint az a vörös magyar huszár, ha felül lovára.

najszen, maga is egy moszkovita bérenc.

milyen fiam is lehetne, ha nem az urak seggit nyaló, de az anyád kurva istenit. nincsen kun bélának, olyan katonája, hallod?? mint ez a vörös magyar huszár.

fater, ne hangoskodjék, elviszi a sziguranca.

történt az iza-parton, valamelyik magányos padon. az ég színe friss, tiszta kék, mintha csak most festették volna zöldre.

nézd, édes, most nem lát bennünket senki
nem nem hova gondolsz
de, amikor úgy akarok
nem szabad
éppen azért, mert nem szabad. kaphatnék egyet
de fiatalember
ugyan, baba, ne add előttem az ártatlant, úgyis tudok mindent
mit tudsz
mindent
nem igaz
de igaz, te már adtál másnak is
szemtelen
miért, hiszen az olyan természetes
ami sok, az sok

adj már egy bagót, ne kéresd magad
ja, csak ez
milyen jó. egyetlen szippantás és úgy érzem, mintha már férfi lennék
akkor akkor ha elszívtad gyújts rá még egyre

---

amikor pista ment bözsikét megkérni, majdnem úgy járt, mint szaros druszája a nevenapján. illedelmesen felöltözött, míg ön durmol, dolgozik a darmol, és kutyákat kerülgetve masírozott a tisza-parti ház felé, nehogy letépjék róla a cájgot. nagyot lélegzett, amikor megérkezett: nem szedték le az ünneplőjét, nem esett pöcegödörbe, nem törte el a lábát, nem zuhant cserép a fejére. hozzá is adták. munkásgyerekek, prolik, összeillenek. egyiknek sincs semmije.

románia természetes határa nyugaton a tisza!

az erzsike forrósága. mert minden este más és más. olyan virág, aki minden napon más virággal virágzik, suttogja a szomszéd palkó. nem szerelem az, amellyel bözsike az urában él, hanem valami más, valami olyas, amit régi asszonykultusz-történetek lapozgatása közben talál az ember.

kedvenc álma, mert a sok szerelem közben álma is van, éjjel, éjszakai, alvás alatti, a repülés. valósággal átéli, nappal majd hogy ki nem próbálja: csak úgy szép lassan lengetni kezdi széttárt kezét, és mint madár, egyre följebb, följebb emelkedik, szép lassan. van úgy, hogy annyira megijed a mélységtől, rémülten riad föl, s nem tudja, valóságosan röpült-e, vagy csak alvás közben.

mert a valóságban másként repül. átöleli pistát, előbb ruhában, ruhán át, egyszer, százszor, másfélszázszor, s hol letépik egymásról a ruhát, hol megvárják, míg a másik lefejti magáról, hol leteperik egymást, ha csak mint gerlicék, a világos mennyég alatt, mintha a világ szeme lenne rajtuk, finoman ölelkeznek, ledőlnek fűre, fára, bokorra, hegyoldalra, patakpartra, pallóra, rongyszőnyegre, ágyra, székre, terülj-asztalkámra, nekidőlnek falnak, égnek, mennyezetnek. és úgy teszik magukévá a másikat, hogy csak ez a menedék. a másik lüktető, remegő, tüzes, fékevesztett, robbanó teste, átkaroló két lába, csiklingelő melle, a maszatos meg a kócos, és pattanásig feszülnek az idegek, erzsi, a drága kicsikéd hogy öleli, hogy csókolja, cirógatja, marcangolja az enyémet, hogy hízeleg neki, meg ez az egész itt körbe, a húsod, benned vagyok, ki se jövük, szétszakad gatya, pendely, lepedő, ég és föld, ágy és láz, villámlik, vadul az ütem, majd lassabban, hogy ne kapkodjuk el, messze még a reggel, és addig kell, hogy tartson. ha nem ez, hát a következő. pistikám, és úgy vonaglik az ura teste körül, mint aki megjárta az indiákat, és beleharap pista húsába, tövig döfi magába a mézes lándzsát, és már nyalják egymás édes bőrét.

éjjel. mert lehet nappal bármilyen fárasztó a dolog, erre marad erő. otthon pedig az asszony kíméli a férjét: ne dolgozz annyit, hékás, inkább pihenj, egyél, hogy estére eleven légy!

és ők mindketten frissek. mert éjjel már mindketten szabadok. és: ne félj,

nappal is leszünk mi szabadok! jön már a lovastengerész, abrakoltatja a lovát.

engem nem érdekel, csak te maradj itt mindörökre mellettem, hogy akkor vágjalak egyenest a méhem közepibe, úgy, hogy zümmögni kezdjen, amikor akarom. és mikor nem akarom?

persze mindezt az asszony sose mondhatta, még csak nem is így gondolta. ez csak a szerelméből derült ki. de a politikára azért nyíltan köpött, mit ér az a szerelemhez képest?

de a pista nagy politikus. két pogány közt egy hazáért, itt is, túl a nevetséghatáron. a fölcukkolt román fiatalok progromjai, lincselik a zsidót meg a magyart.

tudod, fiam, ha nincs ez a trianon, ma már ennyi magyar se lenne. a századok alatt a havasokból özönlő népek falták, faldosták a magyart, jól összezsugorodtunk. persze ha lenin meg kun béla, meg ha losonc után nem vonulunk vissza, hanem föl brünnbe, prágába, münchenbe, ha szövetségre lépünk, ma nem dühöngene itt ez az őrült szobafestő. ausztria mától náci tartomány.

---

sieg — heil! győzelem — éljen ein volk! ein reich! ein führer! hazugságot ne taníts, igazságot el ne hallgass.

a piacon egy német nevetteti a kofákat. a múltkor vezeti át az ökrét a szomszéd falun. csendőrbe botlik, aki kérdi tőle: nem tudja, hogy ez gyalogút? de igen, dehát nem biciklivel megyünk! továbbengedte a milicionér, megy tovább az ösvényen. a patika előtt kint áll a patikárusné, dicséri a lovát: de szép tehene van! fölfelel neki: nem tehén az, hanem ökör. dehát tőgye van! nézze meg. a patikárusné pedig megemelte az ökör farkát, az aztán megvadult, megugrott. na, mondta akkor a mi sváb kománk, most az én farkamat is emelje föl, hogy utolérjem!

katonák, katonák. dobolok, dobolok, egy-kettőre, katonák, katonák csak előre, masíroznak a cserkészgyerekek. már félig a garaboly gesztenyével, ám egyetlen darabért hetvenhét dobást végeznek, negyvenöt éves törzsőrmester ül egy padon harminchét éves hölgyével. a fiú keze szeretetteljesen simogatja a leányzó hullámzó keblét: egy, kettő, három, macska ül az ágyon. avagy: egy, kettő, három, négy, te kis cica hová mégy? mellettük jó méterre már veszélyes zóna, az előbbi gyerkőcök ide hullajtják a gesztit. a kedves lába remegni látszik.

frankó tábornok száz könyv terjesztését és árusítását tiltotta be. közöttük van francia antal, balzac, barbusse valamelyik vagy valahány alkotása, ezenkívül flaubert és dosztojevszkij egyik-másik műve. a nemzeti spanyolország területén abszolút biztonság tapasztalható. mindenütt az tapasztalható, hogy a vörös spanyolországi terrorizmusról szóló hírek nem túlzottak. valóban olyan terrorizmusról van szó, melyet szovjetoroszország sugallt. különösen áll ez guernicára, amelynek romjain félre sem érthetően látni lehetett, hogy a várost a

vörösök maguk égették föl és röpítették a levegőbe, sokszáz ilyen gernika volt azonban.

piszok bolsi, mondi pisti.

ha még üthetné, most leütné, de már nem gyerek, ő az erősebb. rosszul nevelte? lenin-fiúnak képzelte, amikor még az anyja méhében volt, ő meg kerülgette az oláh dum-dum golyókat, dehát elragadta tőle a világ folyása. pedig itt szigeten nem az öreg az egyetlen kommunista, akad itt a kisoroszok, oláhok, zsidók és magyarok közt jó néhány. tán még megembereli magát, fás, faipari munkás, vagy mi az isten.

a rádió többnyire nagyokat hazudik.

a szovjetunió bolsevista istentelenjei harmadik ötéves tervet hirdettek az egyházak megsemmisítésére. ez az új ötéves terv az 1938-tól 1943-ig terjedő évekre szól. ebben az időszakban 2900 templomot, 63 kolostort és 19 mecsetet akarnak a földdel egyenlővé tenni. ma tartják városunk és a környék nagy elsötétítési gyakorlatát. sztalin kivégeztette a georgiai függetlenségi mozgalom vezetőit. ellenforradalmár fekete rádióállomások nyugtalanítják a szovjetunióban a hatóságot és lázítják a népet. Egy határ menti város felét az ország szívébe toloncolják, mert rokonszenveznek a lengyelekkel. a „munkás állam" legfölsőbb tanácsában kevesebb kézimunkás ül, mint a francia kamarában, s a parlamentben régi bolsevisták csak elvétve találhatók.

egy falangista zászlóalj tragédiája madrid alatt. parancsnokuk, egy fiatal kapitány, nyilván arra az érvre támaszkodva, hogy napóleon is ebben a rendfokozatban vette be toulont, elhatározta, hogy elfoglalja zászlóaljával madridot. a korszerű harcászatról kevés fogalma lehetett, viszont a vernet-i csataképek nagyon megfeküdhették a fantáziáját, mivel kirendelte a katonazenét, kibontotta a piros-arany-piros lobogót, s minden biztosítás nélkül, a félrajoszlopba állított zászlóalj élén nekiindult nagy muzsikával a külvárosnak. csapatából egy falangista se tért vissza. nyilván tökrészegek lehettek.

a kis nemzeteknek nincs létjogosultságuk, üvölti hitler. több van, mint nektek!! új határ prágától két lépésre. az északi-tengertől a rábáig, a memel-vidéktől az etschig és a rhoneig, die deutsche grenze liegt am plattense, a német határ a balaton mellett húzódik.

ott a határ, ahova elér a magyarság árja! mi moldvába, az oláh meg váradig, hát most szívem hogy legyen?

a magyaroknak odaadjuk a tiszta magyarlakta községeket, de nekik ez nem elég. a budapesti magyar kormány tiszta szlovák falvakat is el akar foglalni. a magyar grófok és bárók vissza akarják kapni a szlovák paraszt földjét, béreseket, rabszolgákat akarnak belőlük csinálni. ezért kiáltják világgá: mindent vissza! igen, vissza a szlovákokat a magyar igába! de ha most annyira szeretnek bennünket, miért üldözik nagycsabai testvéreinket? jó kis röplap, olvasd leányom. ha nekünk eget-földet ígérnek, miért nem adnak autonómiát a 330

ezer magyarországi szlováknak? miért tiltják meg nekünk a szlovák szót, a szlovák istentiszteletet és iskolát?

a bevonulási ünnepélyeken komáromban, érsekújvárott, rimaszombaton, rozsnyón és kassán rádióerősítő autók működnek. hallgassa standard rádióval.

hát végre, ujjong a tömeg a hangszóróban. a fel, fel vitézek a csatára dallamára: benes, syvori le van győzve, kassa, komárom visszavéve, horthy magyarok fővezére, büszkén kiáltja: honvédek előre! éljen horthy! ducse, ducs! hitler hitl! szavalókórusok: lengyel—magyar határt! isten, álld meg a magyart! de még rablancon: pozsony, várad, nyitra, kolozsvár, brassó, arad, temesvár, szabadka! pro patria et libertate vincere aut mori, a hazáért és szabadságért győzni vagy meghalni. hiszek egy hazában, nagy-magyarországban, jaross bandi üzeni: amikor még ott vibrál a fülemben a mindent vissza! kiáltás, amidőn még érzem a reánk hulló virágesőt, engedjék meg, hogy az első virágszálat a magyar paraszti társadalom felé nyújtsam. tudja meg, hogy az úttörők, az első pionírok a kicsiny magyar falvak fehér házaiból kerültek ki. a kisiparosok is egyöntetűen álltak mellénk, és ha valahol csalódtunk, akkor csalódtunk a magyar elit-társadalomban. hát a munkásosztály, te taknyos? persze a munkás másfajta egyesülést szeretne: a dunamente népeinek tanácsszövetségét.

istván várja, mikor jön már szigetre is az az isteni tengerész. micsoda magyar ember! szinte már király. olyan, mint az árpádok voltak. bözsi meg csak szeret, neki más nincs a világon. csak az éjjelt várja, amikor a kis szobában, rá meg a pityu borul, és két közlöködés közben megtárgyalják, mi történt velük nappal. erzsivel mindig ugyanaz történik: nappali minden mozdulata szeretkezésre készülődés, szerelemre gondolás, szerelem-ébrentartás. a pista az egész világ, bárcsak sose kellene dologba mennie.

s ez nem pásztoróra. szabadság-óra, szabadság-éjjel, minden áldott nap. és rádobnak még egy lapáttal.

egymillió visszatért. a határtól nem messze van prága...

---

kelet felé akarunk lovagolni, gen·osten wollen wir reiten. egy fosos tehén bepiszkolja az egész csordát, mint te is fiam.

május elseje, péntek. garzó bandi bácsi nem szokott hozzá a négy liter borhoz, és ami nála megfoghatatlan, berúgott. áll a templom mellett és csak áll. már legalább nyolc órája ott áll. hirtelen érezni kezdi, hogy szeretne valamicske eltávozni abból az öt lityiből. erősen tartja magát néhány pillanatig, aztán isten neki, lehúzza a gatyáját, és nemsokára az arra menő gyerekek, meg felnőttek különös látványnak lehettek tanúi. az ezernyolcszázkilencvenhétben épült református szentély, életében először, hullarészegen tántorog. ez a kolostor se fog még egyszer vizelde fala lenni.

délután fél tíz órakor beteglátogatók érkeznek a fővárosból a gazdaság tizenhármas számú tehenészéhez. megkérdik tőle, mi a baja. a gulyás azt magya-

rázza, hogy „a poszteriori". sóhajt négyet a társaság és elmegy. elterjed az országban, hogy a gazdaság tizenhármas számú tehenének prosztatája van. sokan sírásnak adják fejüket, sokan egyébnek.

alhasi vérpangás? használjon darmolt! zenét tanulj magyar módra. ne idegen minták szerinti kínos etűdnyaggatással. gázálarcok és mindennemű légoltalmi cikkek beszerzési forrása a vadásztöltény, gyutacs és fémárugyár körzeti képviselője. elnök úr megalkotta az új zsidótörvényt.

most nem arról akarok beszélni, hogy a magyarság érdeke egyetemes elintézést követelt volna. vagyis: nem a zsidó kizsákmányolás, zsidó elnyomás, zsidó térhódítás ellen, hanem minden kizsákmányolás, minden elnyomás, minden hódítás ellen törvényt kellett volna hozni. hisszük, hogy miután körülpanaceáztuk a náthát, rá fogunk érni a vérbaj elleni küzdelemre is.

de ha egyszer megvan a törvény, tekintessék ez a kérdés végleges rendezésnek. minden, ami magyar érdek: piszkos zsidó találmány, zsidóbérenc! a piszkosan kicsiny, húgy- és sörszagú, állatiasan szűk horizontú pest-budából a magyar géniusz és a zsidó lendület alkották meg a gyönyörű budapestet. a magyar kultúra, a magyar szellem csodálatos modern eposzában a zsidó üzleti szellem is szárnybontó erő volt.

ha a most megürülő helyeket nem a magyar szellem elhivatottjaival fogjuk megtölteni, hanem svábokkal: a magyar kultúrát, a magyar alkotó lendületet egy pár év alatt ott fogja megenni a fene a horkayné lábainál a kaszinóban, a schlamadiner két bal könyöke között. és mi hálálkodunk a felvidéki sávért! pedig hát ki az adós, ki miatt vesztettük el? ki táplálta és táplálja németországot legjobb falataival, még ha szájmuzsikát is kap cserébe?

ma választás. minden keresztény nemzeti érzelmű polgár köteles érvényesíteni szavazatát a keresztény jobboldal előretörése érdekében. keresztény városházát akarunk! labanc kutyáknak szar lóg a szájából. csak azt nem értem, miért mindig magyarországot figyeled. mert ez ideiglenes, mindez: nevetséges. méghogy sziget ne legyen magyar.

8. hanglemezek. 8.40. hírek. 9. ószláv istentisztelet a munkácsi görögkatholikus templomból. 10. egyházi ének és szentbeszéd a veszprémi székesegyházból. 11.15. evangélikus istentisztelet. 12.30. operaházi zenekar. 2. hanglemezek. 3. fejőstehenek téli takarmányozása. 3.45. a rádió szalonzenekara. 5. heinemann ede jazz-zenekara. 5.40. nyiró józsef elbeszélése. 6.10. a magyar nyelv tisztaságáért. 7.05. hírek. 7.20. mária terézia 1. honvédgyalogezred zenekara. 7.50. sporteredmények. 8. az utolsó tekintetes. 10.40. országos postászenekar.

nappal dolog, este szerelem. előtte mindig a pörpatvar. vörös atya fehér fia, szerelmes menyecske. és csak az asszony győz.

imrédy kopasz feje fölött az aranyszarvas. magyar testvéreim. pesten, budán, szerte az országban és messze a végeken. értsétek és halljátok, mit akarunk. akarunk: új magyarországot, magyar megújhodást, nacionalista társadalmat, katonai szellemet, tettrekész fegyelmet, faji öntudatot, fajvédelmet, lelki re-

formot, tehát keresztény összetartást, evangéliumi harcos szeretetet, egyszerűséget, áldozatosságot. társadalmi reformot, közéleti tisztaságot, a profitéhség letörését, munkát és a munka becsületét, látod apám, ezek egészen szocialisták, magyarnak a magyar földet, a szegénység leküzdését. mit akarunk? mindent lenyűgöző, egységes magyar akaratot, magyar életet!

ritka hajó úsz le a dunán, hogy egy nyáj éhezett svábot ne vinne magyar országra, noha már minden puszták úgy bé vagynak az ádám kertye plántáival ültetve, hogy éppen olly bőlts uralkodónk, mint josef, tzélja ellen legyen a nagyobb népesség. ezek azt gondolják, hogy magyar országon paraditsomra találnak, azonban mind magoknak, mind a hazának ártalmára vagynak, kivált ha a földet nem jól mívelik, s még is sokat esznek. tizenkilencben a sváb parasztok elsőnek mennek földet osztani az urasághoz. ugyanennek az éhes parasztnak most a volksbund azt fújja: földet kapsz! és a sváb most jobbra menetel.

szovjetoroszország újabb repülőgépeket küldött barcelonának. jól értesült helyen úgy tudják, hogy mussolini tervet dolgozott ki az új zsidó államra vonatkozólag. a duce terve szerint az új zsidó állam az abesszíniai harrar környékén lenne. a duce hajlandó harrar és környékét átengedni az új zsidó állam céljára, ha a franciák dzsibutit, az angolok pedig brit-szomáliából zeilát átengedik ugyanezen dolog végett. az új zsidó állam kereskedelmi gócpontja a tervek szerint dzsibuti lenne. más elképzelések szerint madagaszkár lenne a legmegfelelőbb az új és végleges zsidó államnak.

új világ születik. a magyar kormány megalkotta a legújabb zsidótörvény és a földreformtörvény tervezetét. ez a két új törvény eltemeti a zsidó nagytőke parancsuralmát, eltemeti a munkáscsaládok nyomorát, visszaadja jogos tulajdonosaiknak a zsidó tőke által elkaparintott gazdaházakat és tanyákat, és eltemeti a magyar föld népének évszázados keserveit. varjú a varjú szemét nem vájja ki! a zsidó vörös vezérek csak szédítették húsz éven át a keresztény munkásságot, de közben a harácsoló zsidóvilág malmára hajtották a vizet. Nekünk testvéri összefogás kell. nem hitvány osztályharc, amelynek mindkét oldalán mi keresztények vérzünk. harmincezer zsidó akar kivándorolni argentínába. magyar üdvözlettel.

úristen, aki benne vagy a mennyben, földben, hegyekben és az emberekben, aki egymagadban múlt vagy, jelen vagy, jövő vagy, víz vagy, örök létezés vagy, aki miérettünk és megáldott földedért törölted le a kárpátok táblájáról roppant tenyereddel a szarmatákat, keltákat, avarokat, szlávokat és germánokat: végső ínségünkben kérünk, hogy segíts meg minket. segíts vissza minket önmagunkhoz, hogy emberek lehessünk. segíts, hogy nyíljon ki bennünk az emberiség, mint a virág, hogy pompázó, szélben imádkozó emberkert legyen újra magyarország. mert látod, úristen, valahányszor kimondom ezt a szót, hogy magyarország, mindannyiszor eszembe jut az édesanyám, aki fiakat adott neked, a földnek, és leányokat. mert látod, most nagyon szenved ez az ország, nagyon szenved a mi édesanyánk, magyarország. mink most nagyon sírunk, nagyon jajgatunk, nagyon pusztulunk és félünk a félelem ezer félelmével, hogy nagyon elveszünk. mert látod úristen, hogy a halál ott ólálkodik már vizeink mélyében és hegyeink gerincében és gyermekeink megriadt szemében.

pusztulunk, veszünk elveszít bennünket a jóság, pedig erre a jóságra te tanítottál. te vezettél minket a jóság felé, te mondtad nekünk, hogy szeressük urainkat, szomszédainkat, s adjunk örök szállást a tekergőknek, a hontalanoknak. íme, ezek most mind-mind ellenünk törnek. követelik hegyeinket, vizeinket és pusztáinkat és gyerekeinket és kenyerünket és verejtékünket. uraink megtagadtak minket, vendégeink fojtogatnak minket és hiába sírunk, hiába sóhajtozunk, nem dőlnek rájuk a hegyek, a vizek nem nyúlnak ki érettük medreikből. kótyavetyére került itt a hit, a jóság, az emberség, piacainkon, téreinken a béfogadottak ágálnak a jóság jogán, elveszünk mind bizony, ha nem segítesz minket. csókjaink olyan meddők, terméketlenek asszonyaink száján, mint a szélbe szórt búza, kőre öntött víz, avagy a jégcsap a tüzes vasdarabon. te tudod úristen, hogy mire szántál bennünket. életet adsz-é, halált adsz-é, mert íme mink már nem tudunk se élni, se halni, csak szenvedni tudunk iszonyú állati szenvedéssel. vagy életet adj, vagy halált adj, de halálra szántál, csak annyi erőt adj még a halál előtt, hogy csak egyszer, egyetlen egyszer foghassuk meg egymás kezét a félvilágot lángba borító kézfogással. aztán megnyugszunk rendelkezéseidben. visszaadjuk neked szép földedet, édes anyánkat, magyarországot. de csak neked. másnak senkinek. inkább süllyeszd el úristen. hogy legyen sötét lyuk, feneketlen mélység, büdös gödör a helyén. hogy a hazátlanoknak, a vendégeinknek legyen hova lelógatni csalfa lábaikat a megátkozott mélységek szélén. ámen, szabó palkó, te aztán elintéznél minket. hát ez már majdnem nemzetvesztés.

---

este van, este van. ferencz jóska barátunknak sehogy sincs kedve nyugalomra térni. az ő lelke, az ő fölfogása szerinti: nincs. se nem létezik, se nem van. hát akkor mi van? hát bezzeg semmi. a mi ferencz jóska barátunk meg üveges samu, nagyon érdekes módon, mindenben azonos nézetet vall. a baj csak az, hogy mindez szögegyenest ellentétes államböIcseleti alapról történik. a bort egyazon lendülettel isszák, ám már a rum éltetése nem egyhangú. ki sörbe önti, ki pedig az asztal alá. de mindezt egyszerre. egy, kettő, há-árom! és már volt, nincs ferencz samu meg üveges jóska.

a kisorosz kormány úgy biztosítja pénzügyi egyenlegét, hogy kivágatja az erdőket. a lecsupaszított kárpátok elkarsztosodnak, minden víz az alföldre ömlik, és a termőföldek helyét hatalmas mocsarak foglalják el. hát éppen ezért meg kell kezdeni a határincidenseket, s szombaton következik a nagy támadás.

harmincnyolc őszén a tisza másik oldalán megalakult a ruszinszkói állam, vezeti a rutén nemzeti tanács. fővárosa huszt, államelnöke volosin páter. miniszterelnöke egy révay, a szics-gárda őrzi a rendet, az ukrán nemzeti gárda. kisorosz sapkájukon kék-sárga szalag. csak mag ez az ország. lengyelországban és oroszországban tíz és tízmillió ukrán él. meglásd, nagy-ukrajna lesz még ebből. alig hogy megalakult az önálló szlovák állam.

amikor futottak, técsőn, szlatinán át máramarosszigetre futottak. a román királytól kérnek menedékjogot. utoljára tizennégyben volt itt ekkora felhajtás, amikor a cári seregek átlépték a kárpátokat.

kéméri nagy imre, a „csavargó", a zsidó redakciók és a zsidó mozik zsidó premierjeinek „felelőtlen eleme", a többszörös „osztály és felekezet" ellenes izgató, tüntető és rendbontó, aki már ősszel is bebizonyította, hogy nem csak a zsidó újságkonyhákban „hajhászta" bősz pofozkodásokkal a dicsőséget, amiért súlyos bírósági tárgyalással és szigorú dutyival kellett megfizetnie, hanem ott is, ahol olcsón és könnyen hullott a szép hősi halál, most kárpátalja teljes visszafoglalásánál, egész „csavargó" mivoltában, úgy is, mint tüntető és megbízhatatlan diákvezér és úgy is, mint „felelőtlen elem" és úgy is, mint „izgató", elsőnek tűzte ki a magyar zászlót a magyar kárpátokra.

horthy miklós most írja a parancsot: minden baka húzzon extrabakancsot, darutollat tűzzön fel a kis bocskay-sapkára, s minden magyar ötven oláht aprítson le, s faljon fel vacsorára! fel fiúk a kárpátokba, megvirradt a hajnalunk, van isten a magos égben, igazságot akarunk. rongyos férc lett a szerződés, amit nékünk diktáltak, a kárpátok gerincein örömtüzek, sejde örömtüzek szikráznak.

---

nagy a dánomozás puskáséknál, folyik a dínom. húsvéthétfő volna, vagy mi a fene. megjelenik a ház kiskapujában egy hegedűs cigány, és vidám nótát kezd húzni. táncol hozzá, hány mellé, vidám kedve van, vagy mi a fene. rákacsint a humanista puskás lakatos, hogy ne nekünk vonogasd a vonódat, hanem ott a kecske az ólban, ha azt meglocsolja, kap fejenként tíz lejt. ambíciója épp lenne a roma gyereknek, de csak szabódik, hogy ő nem szokott ilyesmiket végezni. hogy így, hogy úgy, a lényeg, hogy semmi nem lett az egészből. de a háború az kitört.

a lengyelekre kár golyót vagy kötelet pazarolni, le kell őket vágni, mint a marhákat. az angol fővárosban elterjedt hírek szerint lengyel-ukrajnában igen nagy erőre kapott az elszakadási mozgalom. a kisorosz nép körében felerősödött a lengyelellenesség.

berlin, szeptember tizennyolcadika. az elterjedt alaptalan hírek megcáfolására a német kormány és a szovjet kormány közli, hogy a két ország csapatainak tevékenysége nem áll ellentétben a két ország érdekeivel. a német és a szovjet csapatoknak az a feladatuk, hogy helyreállítsák a rendet és a nyugalmat lengyelországban. a lengyel—román határnál állnak az oroszok, meg lembergnél, ismét megkezdődött varsó ostroma, vilnában lengyel—orosz utcai harcok, a finn-öbölben szovjet hajóraj üldözi a nácik elől menekülő lengyel tengeralattjárókat, a nagyobb kutya toszik. kuss, édes fiam, hallod.

lengyelországot elfeleztük. jó étvágyat, mondja a kremli ebéden ribbentropnak sztalin. egyezményt is kötnek a határra. nem igaz! hazugság az egész, be akarjátok feketíteni!

nyugalom, atyám, most mi jövünk.

kölcsönös segélynyújtási egyezmény a németek ellen észtországgal, lettországgal, litvánországgal. a finnek ellenállnak, helsinki és a nagyobb városok köré lövészárkokat ásnak. a szovjet területeket kér pétervár fölött, helyette a két-

szeresét kapnák a finnek. ha elutasítják, igen súlyos következményei lesznek finnországra nézve. hát nem szemtelenek ezek a finnek? nem mondanak le újabb ősi szálláshelyeikről.

titkos egyezmény készül berlin és moszkva között, jelentik zürichből. a titkos egyezmény értelmében a szovjetunió búvárnaszádokat szállít majd németországnak és németország vlagyivosztokban tengerészeti támaszpontot kap, hogy a távolkeleti vizeken is fölvehesse a harcot az angol hajókkal. egy évvel ezelőtt, november tizenegyedikén kondultak meg először a fölszabadult kassai harangok, s visszhangozták komárom és ungvár üzenetét is: te deum!

molotov tiltakozó jegyzéke, a finnek ágyúkkal tüzeltek a balti-tengeren gyakorlatozó szovjet haderőre. egyes szovjet üzemekben finnellenes tüntetések. a daily telegraph írja, hogy moszkva a finn kérdés elintézésében számít németország segítségére. a finnek szerint véletlenül önmagukra lőttek a szovjet csapatok. a szovjetunió valószínűleg ultimátumot nyújt át helsinkiben, s fölszólítja a finn kormányt, hogy tizennyolc órán belül tizenöt mérföldnyire vonja vissza a csapatokat a határtól. kitört a finn—orosz háború. a szovjet átlépte a finn határt. bombázzák helsinkit. azzal a hírrel kapcsolatban, hogy a szovjet-orosz csapatok átlépték a finn határt, moszkvában kijelentették, hogy semmit se tudnak erről. molotov fölmondta a finn—szovjet megnemtámadási szerződést. mint jelentik, a határon háromezer-ötszáz repülőt vont össze, a finneknek ezzel szemben százötven röpcsije áll, vagy röpül, vagy mit csinál. az apátok fittyfiringós fittyfenéjét, ki hiszi ezt.

a vatikán lapja szerint egész európát a kommunizmus fenyegeti. párizsi jelentés szerint besszarábia következik. kiürítették helsinkit, viipurit és turkut, a lakosság észak felé menekül. fokozódik a romániára nehezedő nyomás. kapcsold ki a rádiót! amerika négyszáz repülőt küld, svédország minden fegyverét és hadianyagát átadja finnországnak.

az igazság az, hogy ezerkilencszáztizenháromban is így kezdődött a hideg. előző nap nagy hideg fújt. reggel fölkel az apám, ki akar menni megetetni a lovakat, tudja kedves, mi nagygazdák voltunk, és nem tudja kitolni az ajtót. annyi hó volt. csak egy hónap múlva olvadt el teljesen, az útmenti árkokban sokáig meghúzódott a megkeményedett hó, nem érte levegő. most is csak el ne álljon a szél, mert akkor hó fog esni. egyszer meg olyan meleg volt, hogy kiszáradtak a kutak. erre nem emlékszem, apám mesélte. az állatoknak bort adtak inni, hogy meg ne dögöljenek. persze berúgtak tőle. az egyik borjút le kellett vágni, három napja nem mozgott, csak amikor levágták, akkor mozgott. hát igen, ilyen idők voltak ezek, édes fiam. tudja kedvesem, én akkor sokat utaztam. itthon csak nyáron voltam, mert a férjemmel telente abbáziában éltünk. nyolc nyelven beszélt. már akkor is szállodában laktam, a férjem portás volt. bizony, kedvesem, így éltünk mi.

---

nagyapám meséli, aki törzsőrmester volt a királyi szerb seregben, milyen részeges disznók voltak a tisztek. egy alkalommal megjelent annál a hadtápcsoportnál egy tábornok, ahol az öregem szolgált. beriadóztatták az egész egységet, és a fölsorakozott katonák előtt lezajlott a fogadás. a főszakács, a parancsnok, egy dilis százados, elüvöltötte magát, hogy így, meg úgy, ezt kö-

tetlenebb beszélgetés követte a tisztek között és síri csend a bakák között. így becézi a most is részeg százados magasrangú elöljáróját: tábornok úr, maga mint ezredes, és így tovább. a tábornok úr azt mondja, minek ez az egész ceremónia, ő itt is otthon érzi magát, s erre leheveredett a fűre. melléfeküdt az egész brancs, a katonákat meg ette a fene, mert röhögésre nem kaptak engedélyt.

társadalomban: népi középosztály; gazdaságban: kertgazdaság; belpolitikában: magyar radikalizmus és minőségelv; külpolitikában: a keleteurópai kis népek összefogása; művelődésben: mély magyarság; vallásban: a keresztény vallásos érzés magyar formái. le az idegenvezetőkkel, akik utat akarnak nyitni akár a bolsi, akár a náci, akár a habsburg merényletnek.

üdvözlés, mester, tiszta szívemből ehhez a zseniális jelszóhoz: hagyd a politikát: építkezz! amely alkalmas arra, hogy a huszadik század magyarországának szállóigéjévé váljék. ha ugyanis a zsellérek és a földmunkások politizálnának, könnyen megzavarhatnák azt a harmonikus és békés viszonyt, amely a nemzet, a magyar történelmi osztály és a nép, a mindenféle vérségből összevisszahányt alsó osztály között hála istennek fennáll. ha a nincstelenek beleártanák magukat a politikába, amelyhez sem tehetségük, sem felkészültségük, sem idejük nincs, felboríthatnák azt a társadalmi egyensúlyt a magyar úr és magyar szolgája között és megbonthatnák azt az összhangot, amely egységbe tömöríti a magyar sorsközösséget. különösen most kell a néptömegeket megóvni a politika veszélyes mételyétől, amikor oly híres mesterek festik őket, mint illyés, féja, kovács, esztergár, kiss géza és az egész fiatal írónemzedék. az ön „hét krajcár"-ja és a szabad szó karácsonyi számában bemutatott törőcsikné alakja olyan klasszikus mesterművek, hogy érdemes értük ezeket az alacsony és — őszintén szólva — bizonytalan eredetű aljanépeket egyelőre egész lent tartani. ha ezek a népek egyszerre felemelkednének, e megindító gyönyörű alakok, a magyar irodalom igazgyöngyei, amelyek úgy meghatják és megnemesítik szemlélőiket, kivesznének a magyar irodalomból, mint a valódi igazgyöngyök, ezek is csak lent, a tenger legalján tenyésznek.

nem, az istenért, csak hadd a politikát, építkezz! idővel egy arisztokratikus, turáni népréteget tudunk majd kitermelni, amely egyedülálló magyar specialitása lehet az egész világnak. olyan előkelően, olyan diszkréten, oly megadóan, a jóisten kifürkészhetetlen akaratában oly tökéletesen megnyugodva és a szegénység gyalázatát oly bájosan, oly ártatlan szendeséggel takargatva, senki sem tud éhezni, mint törőcsikné, a magyar kubikus felesége és tíz élő gyereke. jöhet még idő, amikor az urához annyira ragaszkodó magyar parasztot a világ minden udvara úgy fogja alkalmazni, mint hajdan a svájci gárdát. hadd tehát a politikát. egyébként jókai óta tradició nálunk az ilyen irányú irodalom. a gondviselés ujjmutatását kell látnunk abban, hogy isten végtelen bölcsességében az idegenvérű, cseléd-ivadék petrovics-petőfit feláldozta a forradalmi bálványnak, míg a tisztavérű, nemes jókait megtartotta a nemzetnek. szépeket írni a forradalomról, a forradalom egyes alakjait, még hóhérait is idealizálni, amellett a forradalmat kezdettől fogva elutasítani. ez a — realizmus. ezt az irodalmi feladatot, ezt a jókai-stílust rója a mai történelmi helyzet a fiatal írógárdára. minél komorabb és feketébb színekben festeni a dolgozó parasztság helyzetét, egyidejűleg azonban féken tartani a nyughatatlan és visszama-

radott csürhét, hogy ne mozogjon — a lencse előtt! hát, mintha egy komcsi írta volna pamflettnak. ehhez a vitához nekem is hozzá kell szólnom: ne hagyd a politikát, most úgyse építhetsz!

a kelet népe címlapján két cikk egymás mellett: mátyás az igazságos születésének ötszázadik fordulója — horthy miklós kormányzó fővezérletének huszadik fordulója. méltó tengerész, akit a magyarok istene állított a kormányhoz, a legjobb pillanatban. alatta megnyugodtak a tenger hullámai, soha újra fel nem izgatta, s felzúdulni nem engedte ezeket a hullámokat. nyald ki, kiskomám. éltesse őt isten mindnyájunknak, hogy hosszú időn át még ugyanezt a nyugalmat és ezt a természetes fejlődést jelképezze nekünk szegény kis magyar nemzetnek.

német csapatok szállták meg dánia és norvégia katonai pontjait. a német kormány elvárja, hogy a dán és a norvég nép megértéssel fogadja a német eljárást. dánia és norvégia területi sérthetetlenségét és politikai önállóságát németország nem akarja megsérteni. a norvégok ellenállnak.

a vese és a húgyutak megbetegedéseinek kezelésében a régóta bevált, tisztán természetes ferenc józsef keserűvíz gyakran fontos segédeszköz, mert hashajtó hatása gyors, biztos és rendkívül enyhe. popa doktor azt mondta, hogy tényleg jó hashajtó volt az a franci, a kurva anyját. neki nem fájt, hogy minket összeugrasztott, hogy aztán beleszarhasson a szánkba. 4.15. bábjáték. közvetítés az egyesült női tábor eskü-úti helyiségéből. 7.25. markó árpád előadása. 7.50. a mária-terézia 1. honvédgyalogezred zenekara. 8.20. a jó szülő holtig tanul. gyermekheti üzenet. 9.30. ruszin hallgatóinknak.

májusban mindenkinek négy hétre szóló cukorjegyet adnak. a fekete nyomású 12, a zöld 24, a piros pedig 36 dekagramm cukorra szól. jakabfy dezső társulata a rigolettóval kezdi meg szereplését városunkban. németországban a könyvnyomtatás 500-ik évfordulója alkalmából a mainzi, frankfurti és leipzigi ünnepségeken kívül 4000 német község ünnepli gutenberget. a mainzban tervezett nagyméretű ünnepségeket a háborús helyzet miatt csak 1945-ben tartják meg, mely időpontban a mainzi gutenberg-múzeum is elkészül, melyben a zseniális feltalálónak találmányát és a könyvnyomtatás fejlődését évszázadokon keresztül fogják bemutatni. most vegyen gumicsizmát! a máglyákon demokratikus, liberális, bolsevista és zsidó könyvek égnek.

180 éves a frontszínház. téves az a felfogás, hogy a frontszínházak (mely berendezés manapság természetesnek tűnik fel) csak katonáknak játszanak és a frontszínházat mostanában találták fel. egy régi német város könyvtárában talált iratok alapján bebizonyult, hogy ilyen háborús színházak, melyek a téli táborokban állomásozó katonáknak játszottak, már a hétéves háborúban léteztek.

hullik a haja? ferenc józsef keserűvíz! leendő anyák, akiknek különös gonddal kell arra ügyelniük, hogy bélműködésük rendben legyen, ezen célt úgy érhetik el, ha időközönként reggel éhgyomorra egy kis pohár természetes ferenc józsefet lehajtanak. kérdezze meg orvosát. ne is egyen, csak igyon, annál biztosabb.

a polgári légoltalom megszervezése egyre fontosabbá válik. mindenütt gondos előkészületek folynak. legutóbb szegeden tartott nagygyűlést a légoltalmi liga. ezen a gyűlésen rendkívül érdekes és megszívlelendő előadást tartott a liga budapesti kiküldöttje. az előadó rámutatott arra, hogy a totális háború nem ismer polgári törvényeket, sem könyörületet. a repülőgépek szinte akadálytalanul megközelíthetik célpontjaikat és dobálhatják le a romboló és gyújtóbombákat, hogy a hadviselő országban pánikot keltsenek, a polgári lakosság ellenálló erejét megtörjék és a harcoló csapatok utánpótlását megnehezítsék. a védekezésnek egyetlen módja a biztonságérzés, melyet azonban csak gondos és lelkiismeretes előkészítés útján lehet elérni. ha vannak légoltalmi helyek, ha minden házban helyén van a légoltalomban kiképzett kis csapat, akkor nem lehet pánikot okozni, de ha mindez hiányzik, ha nem készülünk fel a veszélyre, borzalmas hatása lehet egy repülőtámadásnak. mert a repülőtámadás váratlanul jön. a diplomaták még tárgyalnak, a minisztertanácson még a megegyezés lehetőségeit keresik, de az ellenséges repülőgépek már elindulnak, hogy. csonkamagyarország olyan itt a dunamedencében, mint egy kinyújtott csupasz tenyér. bármely oldalról percek alatt megközelíthető repülőgéppel, és minden erőforrásunk a határszéleken van. az előadást barcelona és sanghai bombázásáról készített megrendítően igaz filmfelvételek egészítették ki, majd néhány állóképen bemutatták a repülőgéptípusokat és a katonai légvédelem fegyvereit. igen nagy hatása volt a német légierő harcszerű gyakorlatáról készült filmnek is. többen hazaszaladtak, megint mások a plafonra másztak. a hargita táján ismét havazik, nagy májusi hófúvások vannak.

virágok pompáznak az utcákon, a ligetekben, a kertekben. május varázslatára virágba borult a világ. a mező, a rét s a fák ezrei állítják meg a huszadik század annyi gonddal és bajjal vívódó, rohanó emberét. itt kecses tulipántok, ott labdarózsák, gesztenyevirágok, tankok, játcintok, orgonák harsonázzák a tavasznak tél, hó, fagy fölötti diadalát. olyan jó megállni egy-egy orgonabokor, gesztenyefa, szarhányás előtt, nézni a virágcsodákat, föltekinteni az égre, a végtelenbe, az én fenekembe, amelyhez viszonyítva annyira eltörpül minden, ami földi és amit másodpercekkel és órákkal akar az ember fölmérni. valahogy itt, kint a határban, távol a kőfalak, kuplerájok, a város fojtogató ölelésétől erősebben érezzük, hogy nincs is tér és idő, csak ő van, a mindenség ura, aki kék eget, virágba borult fákat, e virágba borult fákon virágba borult hullákat, valamint azon kívül is hullákat teremtett az ember gyönyörűségére, és ez az érzés a magasba emeli a földi utakon sokszor annyi keserűséggel bolyongó embert, ámen. belgium és hollandia! franciaország.

hőminimum: 10.5 c. hőmaximum: 22.1 c. a föld felszínén: 9.5 c. légnyomás: 7599 mm. csapadék: 0.0 mm. várható időjárás a következő 24 órára: mérsékelt északkeleti szél, egyes helyeken, főként keleten, záporeső, zivatar. a hőmérséklet nem változik lényegesen. a náci csapatokat ellenállás fogadja, vízzel árasztják el a hazafiak hollandia határmenti részeit. franciaország az elmúlt 200 esztendő alatt 31 alkalommal üzent hadat németországnak, és angliának is az a célja, hogy megakadályozza a német nép boldogulását. most az a kérdés áll a német nép előtt, hogy élni akar-e, vagy elpusztulni. ez a harc a német nemzet történetét ezer évre dönti el.

az olasz közvélemény felháborodva utasítja vissza anglia mesterkedéseit. hogy

merik franciaországot, meg a barátait támogatni? mi közük hozzá? a piszok háborús uszítók ellen be kell lépni a háborúba! mindenki gyanús. izgalmas francia bűnügyi film a városi mozgóban. gyűjtsd a vasat, aranyeret, azzal is a hazád véded!

a megfelelő előkészületek után, melyekre az őszi hónapokat fordították, egyre jobban kimélyülnek a németbirodalom és a szovjetbirodalom gazdasági kapcsolatai. december óta többszázezer tonna gabona, ásványolaj és különböző nyersanyag került át szovjetoroszországból németországba, s ezzel párhuzamosan orosz részről egyre nagyobb rendelések érkeznek a német gép-, repülőgép-, vas- és acélgyárakhoz. a percíziós munkák, a kézimunkával előállított gépek rendelése terén is emelkedő irányzat figyelhető meg. 1942-ig a két ország között az árucsere olyan méreteket ölt, amilyenre 1913 óta nem volt példa. a jelenleg érvényben lévő szerződéseken túlmenően németország és oroszország közgazdasági tényezői tervszerűen egyengetik az egyre intenzívebb áruforgalom továbbfejlődésének útját.

az állami és társadalmi rend erőszakos fölforgatására irányuló izgatás vétségével vádoltan állott hétfőn a büntetőtörvényszék ötöstanácsa előtt kraszkó györgy 47 éves napszámos. szuronyos fegyőr vezette elő a tárgyalásra a vádlottat, akinek a személyi adatai fölvételekor kiderült, hogy 1919-ben a kommunizmus idején jelentős szerepet játszott, részt vett a kivégzésekben is, amiért a vörös uralom elmúlása után a törvényszék szándékos emberölésért felelősségre is vonta s négyévi fegyházbüntetésre ítélte. kraszkó az ellene most kiadott vádirat szerint az elmúlt év decemberében az egyik vendéglőben politizálás közben a rend ellen izgatott, s a kommunista eszméket dicsőítette. a vádlott beismerte a vádbeli bűncselekményt és ittasságával védekezett. az ötöstanács háromhavi fogházbüntetésre ítélte. az átvorban a smasszerok azt mondták neki: édes fiam, gyuro, máskor ne a nagyvendéglőben politizálj, hanem a három nyolcasban! nem is ott voltam, nagyságos uram, hanem a kispiszkosban, az is prolinegyed, mégis beárultak.

fáj a feje? fáj a háta? vagy a kankó sanyargatja? nem jön a vérzése? igya naponta jóska vizit! egyéni ellátásban részesülnek a német katonák. mivel a többmilliós német hadsereg a birodalom legkülönbözőbb vidékeiről származó katonákból áll, a hadvezetőség egységes ellátás nyújtása helyett provinciálisan színezett étrend összeállításával igyekszik az egymástól igen eltérő koszthoz szokott katonaság minden igényét kielégíteni. a bajorok például nem szeretik a burgonyát, amely az északnémetek szemében az ebéd elmaradhatatlan része, az osztrákok, a würtenbergiek sok lisztes ételt, tésztát szoktak meg szűkebb hazájukban, a thüringiaiak nemzeti eledele a gombóc, a szászok pedig majd minden ételt köménymaggal fűszereznek. természetesen arra is tekintettel vannak, hogy az egyes tiszti és legénységi étkezdék ellátását gyümölccsel, édességgel és mindenféle csemegével, zsidó- és szegénylegényfüllel változatossá tegyék. náci páncélos osztagok a la manche partján.

3.45. a józsef nádor 2-ik hn. gyalogezred zenekara. 6.20. krúdyról. márai sándor előadása. 6.45. hangképek az újpest—hungária labdarúgómérkőzés második félidejéről. 8. a világháború katonaköltészete. 9. a költő és a halál. dráma. 5.55. gyorsan mozgó alakulatok. nárady antal előadása. 6.45. német nyelvokta-

tás. berlinben kijelentették, hogy a világ az anglia elleni támadás során ismeri majd meg az új német fegyvereket. a földközi-tenger olasz belvíz, kifelé az angolokkal, nem ismerik a tengerek szabadságát! belgium letette a fegyvert, a németek fokozott erővel fordulnak a főbűnösök ellen. korzikát, máltát, tuniszt, nizzát és savoyát követeli az olasz nép. a moziban ma este: rettegés, kísérőműsor: aknalerakás a szuezi csatornán.

igen jó, tartalmas és könnyű cigaretta 4 1/2 fillérért: nikotex-symphonia, munkájánál, a pihenőjében hűséges társa a 11 filléres zamatos szivar, gyűrűsszivar: nikotex-faintos. a legjobb külföldi gyártmányokkal egyenrangú: nikotex-darling (10 1/2 fillér). és még egy, a: nikotex-darmol. míg ön darmol, dolgozik a durmol.

jégverés előtt — utána már késő — biztosítsd termésedet! akácvirág, te üde, hófehér, te szerény dísze májusunknak, bocsáss meg nekünk, hogy az idén még alig vettünk észre, pedig már egy hete pompázol itt közöttünk. fejünkre hullatod szirmaidat, amint izgatottan járunk, kelünk a lelküket vesztett uccákon. akácvirág, fejedelmi májusok dísze, rólad is megfeledkeztek már az emberek. a fiatalok nem énekelnek rólad s az öregek sem élesztgetik már szép emlékeiket fürtjeid sátora alatt.

pedig az égbolt ismét ragyogó, zeng a madárdal, csillog a napsugár s az esték mámorítók az illattól — úgy, mint régi májusokban. csak mi nem vagyunk a régiek. mi, emberek felejtettünk el álmodozni. mintha még büszke, szóval hogy tegnap még büszke s mára rombadőlt városok üszkeinek füstje, égő erdők pernyeszaga és vérpatak párája kavarogna felénk a távolból. mintha ismeretlen veszedelmeket.

sodró szélvész üzné a szelid májusi felhőket. mintha már nem is volnál: ákácvirág! bocsáss meg nekünk, ákácvirág! egyszer megállnak a pusztitva száguldó gépszörnyetegek. elül a kéngőzös vihar. ákáclombos falvakban és városokban boldog ünneplésre csendülnek ismét a harangok. az emberek majd ismét megtalálják lelküket a te varázslatos illatodban, ákácvirág.

a történelmi nevezetességű hágai vár lovagtermében falkenhause tábornok, a hollandiai és belgiumi német haderők főparancsnoka tegnap ünnepélyes keretek között közölte hitler rendelkezését, mely szerint hollandia birodalmi biztosa seyssinquart, a hollandiai katonai felségjogot pedig christiansen tábornok gyakorolja. az ünnepélyes aktust nagy érdeklődés kísérte, azon a holland vezetők közül is számosan voltak jelen. s-i. nagyobb beszédet mondott. hangoztatta, hogy nincs semmi, ami megakadályozná a hollandok és a németek egymás iránti bizalmát és jóindulatát. n. nem akarja ráerőszakolni h-ra politikai felfogását. kiemelte, hogy a holland nép biztosíthatja országát és függetlenségét a jövőre, ha együttműködik a német birodalommal.

a háborúnak sokkal hamarabb vége lesz, mint ahogyan azt sokan hitték és hangoztatták. a háború nem fogja átlépni a kárpátok gerincét. kiterjesztették a hústalan napokat: kedden sertés és borjúhúst, csütörtökön borjúhúst nem szabad árusitani. tömegesen jelentkeznek a magyar asszonyok és leányok ön-

kéntes honvédelmi munkára. a zrínyi ilonák, a rozgonyi cecilek, az egri nők utódai ők.

---

szovjet csapatok moldovában. véres tüntetések a regátban és egyebütt: a zsidók és kommunisták követelik, hogy szálljanak szembe az oroszokkal. hitler feltűnés nélkül párizsba érkezett. a führer meglátogatta napóleon és a névtelen katona sírját. borzalmas erejű légitámadás az angol partvidék ellen. mozgósítás m.o-on. addig le nem szerelünk, míg erdély kérdése így vagy úgy, el nem dől. még mindig nem tudják, hol lesz a határ bukovinában. mint hírlik, az oroszok a pruth jobb partján több hídfőt követelnek, új európa születik. s a máriás lobogót fejük fölé tűző magyarok méltó helyet kérnek az újjászületésben.

elnökválasztás cubában. batista ezredes véres többséget kapott. bolivia őserdeiben az indiánok mérgezett nyilaikkal megölték révész györgy fiatal magyar tudóst.

harcosok! a forradalom fekete ingesei! olasz férfiak és nők! halljátok! ütött az óra, amelyet a végzet jelölt ki hazánknak! felvesszük a küzdelmet a nyugati reakciós és plutokrata demokraták ellen, amelyek minden eszközzel akadályozzák az olasz nép menetelését, és amelyek alattomos eszközökkel rátörtek az olasz nép létére is. most megragadjuk a fegyvereket, hogy teljessé tegyük szárazföldi területünket és tengeri határainkat. szét kell, hogy törjük azokat a katonai és területi bilincseket, amelyek ránk nehezednek, minthogy egy 45 milliós nép csak akkor szabad, ha szabad égre néz. ez a küzdelem a fiatal népek harca az öreg népek ellen, az új század küzdelme a régi ellen. az erős és egészséges proletár és fascista olaszország jelszava egy határozott, mindenki számára érvényesülő, és a lelkeket az alpoktól egészen az indiai óceánig felgyújtó szó: győzni! dúcse! ducse! hitler! és győzni fogunk! győzni fogunk és hosszú, igazságos béke korszaka fog köszönteni o-ra, európára és a világra. anglia nem kapitulál.

anglia nem adja magát. anglia — harcol. anglia — európa.

szófiában tömegtüntetések: elérkezett az idő nemzeti célkitüzéseink valóra váltására. vissza dobrudzsát!

mások számára a földközi-tenger út, de ol.-onak maga az élet.

makacs székszorulásnál és a vastagbélben végbemenő rendellenes erjedési és bomlási folyamatoknál a régóta bevált ferenc józsef megszabadítja a tápcsatornát az ott felhalmozódott salakmennyiségtől és biztosan előmozdítja az anyagcsere és az emésztés további folyamatát.

a messagero budapesti tudósítója jelenti: a szovjetorosz lépés m.o. szempontjából a háborús idők legfontosabb eseménye, mert ezzel egyidejűleg m.o. számára is felvetődik a keleti határ azonnali rendezésének kérdése. m.o. a jelenlegi román-szovjet helyzetben csehszlovákia felosztásával lát analógiát. megérik a magyar vetés.

orosz vág, bolgár nyes, magyar tép ki testedből, nagy-románia, mi lesz veled, nagyrománia? rendezik m.o.-on a cigánykérdést. nem is évtizedes, hanem évszázados kérdés magyarországon a cigánykérdés. most a kormány fogott hozzá, hogy gyökeresen megoldja ezt a közigazgatási szempontból fontos kérdést. a belügyminisztériumban elkészült a terv. a notórius munkakerülőket minden bizonnyal német mintára munkatáborba vezénylik. mindenkit munkára akarnak vezényelni, s a hatóság ezen igyekezetének csak helyeselni tudunk. annak a cigánynak, akinek nincs bizonyítható keresete, azt a közigazgatási hatóság esetleg hosszú évekre is munkatáborba küldi.

a három balti állam, litvánia, lettország és észtország törvényhozása vasárnap kikiáltotta a szocialista szovjetköztársaságot. a nemzeti lobogókat bevonták az államfők palotáján, gépesített orosz csapatok vették át az őrséget. a rigai parlament hétfőn délben elhatározta, hogy valamennyi kereskedelmi és ipari nagyvállalatot és bankot államosítják. kárpátalján a rutén nép önkormányzatot kapott. kárpátaljai vajdaság szent istván birodalmában. bretagne elszakad franciaországtól. a breton nemzeti tanács a breton nép nevében bejelentette: a 150 éves francia elnyomás megszünt.

a 13. kerületi katonai törvényszék frére tábornok elnöklésével pénteken délelőtt a távollevő de gaulle tábornokot hazaárulásért, a francia állam külső biztonsága ellen elkövetett merényletért és háborús időben külföldre szökésért halálra, katonai lefokozásra és vagyona elkobzására ítélte.

mach belügyminiszter, a hlinka gárda fővezére elhatározta, hogy kitünteti azokat a községeket, amelyek teljesen zsidómentesek, vagy amelyek bizonyos idő múlva azok lesznek.

az egyik amerikai kiadó alkalmazásában dolgozó t.l. rater kartográfus rendkívül időszerű fölfedezést tett. az utóbbi időben ugyanis annyira változott a világ képe a földkerekség minden részében, hogy nyomtatott térképek kiadása roppant bizonytalan üzlet. gyakran előfordult az, hogy mire a térkép elhagyta a sajtót, már meg is változott a helyzet. rater térképei azonban nem öregedhetnek el, mert ezeken nincsenek nyomtatott országhatárok. a nyomtatott országhatárokat színes kis gumifonalak helyettesítik, amelyek megfelelő ragasztóanyaggal is el vannak látva és ezeket aszerint lehet fölragasztani, ahogy a történelem napjainkban az országhatárokat alakítja.

---

bolgárok dél-dobrudzsában. szeptember 11: kolozsvár visszatér. erdélyt a hatalmasok elfelezték. a határ kötegyánnál kezdődik és szalonta előtt megyen észak fele. váradtól kissé keletre hájó alatt, telegde alatt vonul, onnan kissé délnyugatra kanyarodik remetelórév alatt, innen kelet felé megy. zentelke és nagykalota között megy tovább keletre, gyalu alatt, kolozsvár alatt, kclos alatt, majd innen kissé keletre vonul czeked alatt tovább, majd felett egyenesen délre kanyarodik és mezőbánd alatt, amely visszajön, délkeletre kanyarodik, brassó, arad, temesvár, a magyarnak visszajár! maroskeresztur alatt, nyárádtő alatt balavásár, egrestő között megy tovább nagykend alatt, innen egyenesen északra mén brassó, arad, temesvár, a magyarnak visszajár! székelykeresztur alá, innen tovább vonul kányád alá, dálya, droós, sombor alatt és felsőrákos alatt eléri az olt folyót. a folyó mentén dél felé fordulva bölön alatt délkeletre

fordul és előpatak, uzon, nagypatak, zágon alatt egyenesen keleti irányban fut rá a történelmi határra. édes erdély itt vagyunk, érted élünk és halunk, lépteink nyomán, fenn a hargitán, horthy miklós katonája vagyok, legszebb katonája.

diadalkapuk. a románok délre, a magyarok északra menekülnek. ez az ország körös-körül gyászban van, horthy miklós rézágyúja benne van, ó istenem, hol fogok én meghalni, hol fog az én piros vérem kifolyni? na, fiam.

miért olyan megbocsáthatatlan a magyarok szemében, hogy a románok ugyanolyan mélységesen szeretik erdély földjét? és miért olyan megbocsáthatatlan a románok szemében, hogy mi ugyanúgy szeretjük erdélyt, mint ők? az olaszok egyiptomban, a japánok távolkeleten rohamoznak.

a magyar is, a román is a háborús vezetők áldozata. a románt is, a magyart is ugyanazon honvágy emészti, a románt is, a magyart is ugyanaz a viharos szél rázza meg, amelyben sírva jajong a hargita erdejének cserjéiben és a retyezáton egyforma emberi tragédia. de hamarabb közeledik egymáshoz ez a két hegy, mint a népek végzete által egymás mellé telepített két nemzet fiai. gyűlölködő pillantásokat vetnek egymás felé, s hiábavalónak tűnik minden fáradozás, amely közelebb akarja hozni őket egymáshoz. és mindennek ellenére, mert csak a hegyek nem találkoznak egymással sohasem, de az emberek mindig és annál inkább — semmi fáradozás, semmi kockázat nem lehet túl nagy és nem lehet túl nehéz azokat elviselni, akkor, amikor arról van szó, hogy egy kereszténvi, emberi eszméért, az emberek és a népek közötti békés közeledésért harcoljunk. különösen akkor, amikor a történelmi szomszédság állandó találkozásokat és útkereszteződéseket szab eléjük! jaj, mit írol te gróza péter abban a börtönbeli naplódban?

ungrovlachia, magyarok és románok hazája!

nono, semmiféle ungrovlachia, tiszta ország kell!

csontot rág a kutya, s így beszél a seggéhez: ezt még megkeserülöd!

tudod, fiam, hogy a tiszába dugod a vessződet, azt hiszed, az egész folyó a te vizeleted.

igaz szó a nyilasokról. ígérnek rogyásig. valamelyik faluban a pódiumra ugrik egy-egy nyilas próféta, itt egy nagyszájú vászoncseléd, emitt egy flaszterkoptató, másutt egy pitvarköpködő, zöld inget kap sebtiben magára, megköti szaporán a nyakkendőjét, kalapjára, nyakravalójára, mellére kilöki a bádog, a réz, kicsiny vagy taligakerék nagyságú nyilaskeresztet, magasra lendíti a jobbját, vészes képet vág és harsányan fölkiált: bátorság, földmíves-, suszter-, asztalos-, hivatalnok testvér, hej, aki lelke van, ne féljen, míg engem látsz. jóra válik a bú. borrá a pocsolya. lesz hús, kenyér, rogyásig, új ház, új ruha, új boldogság, ne búsulj, míg engem látsz. megérted? vagy ez sem elég?... úgy csinál most, mint a kalendáriumos, álmoskönyves, vásári zsidó. nagyot üt az ígéretek dobján, hát gyüjjön a ráadás. a fűszer, a csemege, kiverünk minden zsidót, kihúzzuk alóluk a lepedőt is... ez is kevés?... osztunk földet, akár

talicskaszám, reformokat adunk garmadával. debrecenben a nyaka köré keríti valaki a zöld inget, mezőberényben felkurjant egy kasza-kapa kerülő, a dunántúlon a fórumra ugrik a lusta cipész, gondolván merészet és nagyot, kereken kijelenti.

a főnyilas festetich sándor grófi demagóg pályafutását zongorázáson kezdte. éjjel és nappal, nappal és éjjel nyekergette a billentyűket. a kastély népe majd a világnak szaladt, mert mindig hamis hangot ütött meg és nem tanult meg zongorázni. suttyomban cipelték el zongoráját a kastélyból, hogy ne játszhasson tovább. deli legényekből később futballcsapatot alakított. majd a teniszre adta fejét. azután a lovaglást űzte bőszen s mint valami karthauzi barát ekkor némaságot fogadott. háznépéhez egy fia szót sem szólt, csak egyszer két német mondatot a bőszült lovaglás hosszú ideje alatt. megunván ekkor a lovat, körülnézett más passziózás után. elébb ugyanis álmot látott, vagy mit. valami szipirtyó jós bemagyarázta, hogy nagyra hivatott, istentől megáldott lélek ő, nagy küldetése van. ekkor csapott rá a politikára, felfedezte a zöld inget és a nyilaskeresztet. most kósza hírek mondják róla, hogy a csillagok titkait kutatja. vajjon elszáll-e ő tőlünk végképp a messzi csillagokba?

angina pectoris, szívtáji fájdalmak? ferencz jóska pisa. krónikus székrekedés? aranyeres bántalmak? reggel lefekvéskor és este fölkeléskor is fél-fél pohárnyi józsef. kérdezze meg a kurva anyját. olyan ez a gyógyvíz, mint a zsidózás, minden bajra orvosság.

jóskának tébéje van. meg két darab giliszta a beleiben. az orvosok eltalálták, jó a kórismézük. különben is mindenki tisztán láthatja, ez a gyerek tüdőbajos. állandóan sápadt, nyúzott, satöbbi. ez a gyerek beteg, nyilvánvaló. s a doktornak egyáltalán nem tetszik ez a tébé. fertőz, rombol, az emberiségre tör. hogy gyógyítsuk meg ezt a fiút? elkiáltja magát dezső bácsi, hajtsuk ki a gilisztáit! s megkezdődik a hajsza. az egész család furkósbottal kergeti a jóska gyerek két darab gilisztáját. ám ezek nem akármilyen giliszták. nincs kedvük továbbállni. beöntés, piszkavas. aztán a giliszták mégis előjöttek. kibujtak. józsi nem segítette őket. mert józsi olyan. kemény legény. tébét szedett össze? mitől is? mellékes. tébéje bárkinek lehet, de éppen *két* gilisztája... s a giliszták elinaltak.

maigrolax-tea: kiváló hashajtó, modern hölgyek súlyszabályozója. pistike még iskolába jár, összesen ötéves sincs. minek neki a templom, mégis elviszik. jó korán kezdeni. a család bevonul a katolikus egyházba. esti ájtatosság, térdepelnek, fohászkodnakhhhhhhhhhhhhhhh. pisti szétnéz. keresztmama, már elaludtak, mehetünk.

erről a falról mindég eszembe jut egy szerelmi tragédia. az az igazság, hogy azon a helyen, ahová nemsokára nyálam szállt, egy tavasztól bódult lódarázs pár puszilózott. amúgy szép csöndesen. nem sejtették, már honnan is érezték volna, hogy életük utolsó boldog pillanatát szagulják, s hogy a vég, ó egek, oly közeli. hisz a következő mozdulat már megoszlott. egyszerre kapkodtak szerető és levegő után. felé és után. szerető és levegő. magyarán egyik sem. belevesztek az én nagy bánatomba.

román százados őrmester magához kéreti az egység írnokát, és kéri, oldjon meg már helyette egy fogas számtani föladatot. a 2,3-at köll beszorozni 10-zel. az írnok mögé tesz egy pontot, azután fölír egy tízest, egyenlőségjel. most meg mit akar evvel csinyáni, kérdi akkor ott román. a tizedesvesszőt eggyel jobbra viszem és. maga csak ne vigye azt a vonást semerre, csattan föl. írja egymás alá tízszer és, feri bátyám szerint úgy esett az eső, hogy jobban már nem is eshetett volna.

---

vörös mármaros. a bécsi döntés megváltoztatta a határokat, de nem változtatta meg a kizsákmányolást. a tőkés-földbirtokos román kizsákmányolókat most a magyar tőkések és grófok helyettesítik. bukarest mai urai pestre készülnek, a magyar urak brassóig. de közben ti pusztulnátok, ti lennétek földönfutók, román és magyar munkások és paraszt emberek.

borzalmas tél, az emberek az utakon halnak meg. mihu fölcsap vadásznak. az úri csapat medvevadászatra indul. előbb betérnek valami korcsmába, hogy igyanak a medve bőrére. amint németországban győzött a nemzeti szocializmus, akként az egész világon is diadalt fog aratni a plutodemokrácia fölött. a n. birodalom a most kezdődő évben merész elhatározások előtt áll. minden olyan ország, amely a demokráciából táplálkozik, belepusztul. és az úri vadásztársaság úgy leitta magát, hogy a medvebőrből semmi sem lett.

teleki pál gróf m. elnök a parlamentben tartott beszédében bejelentette, hogy rövidesen rendelet jelenik meg, mely szerint a kenyérlisztet 15 % kukoricalisztttel és 25 % burgonyával kell keverni. a rendelet kimondja még azt is, hogy a frissen sütött kenyeret a sütéstől számított 24 óra után szabad csak forgalomba hozni. korlátozni fogják a makaróni és a tésztafélék forgalmát és további rendelkezésig megtiltják a péksütemények és a pékkalácsok készítését, illetve árusítását. ez a rendelet az egész ország területére érvényes. „z", a korbácsos ember. a magyar filmgyártás monumentális alkotása. filléres előadás.

kovács ferike másodikos. szalad haza az iskolából, nevetgél, ugrál, krétával ábrákat rajzol a falra és káromkodik. hirtelen megvilágosodik előtte az élet értelme. szép csöndesen folyni kezd valami a nadrágja alól a combjára, onnan pedig előbb a térdére, majd a lábszárára, a bokájára, végül a szandáljára. egy néni a másik oldalon rákiált, hogy miért nem ül le az árokba. ferike legyint, már mindegy. tovább nevetgél, ugrál, krétával ábrákat rajzol a falra és káromkodik. hirtelen megvilágosodik előtte az élet értelme. szép csöndesen verni kezdi az anyja.

48-as szabadságharcunk emlékeit fogja visszakapni nemzetünk. a szovjetkormány ugynis kiadja azokat a hadi lobogókat, amelyeket az osztrákok által szabadságharcunk leverésére segítségül hívott orosz hadsereg zsákmányolt tőlünk. dicsőséges ereklyéink átengedése jele a hazánk és a szovjetkormány között újabban létrejött barátságos viszonynak.

leverték oláhországban a vasgárdista forradalmat. több középület, így bukarestben a rádió is a fölkelők kezébe került, s német tankcsapatokat is bevetettek a fölkelés szétzúzására. valószínű vezetőjük horia sima, volt miniszterhelyettes. antonescu tábornok összefogdossa a légionistákat.

az egyik tanyán kovács józsef 34 éves kocsis a gerendára akasztotta magát és meghalt. búcsúzó levelet hagyott hátra, amit a két lovához írt: csak titeket fáj itthagyni, drága lovaim, ráró, fakó.

tiszától a dnyeszterig! egyszerre három országot is provokáló jelszót üvölt át mifelénk is az a hisztéria, amely keleti szomszédunkat vagy elfogta, vagy amelybe vezetői mesterségesen belelovalták. tiszától a dnyeszterig, üvölt a kórus, talán hogy magát kábítsa, talán hogy elterelje a figyelmet arról a véres zűrzavarról, mely semmiképp sem tud kiegyensúlyozott államrenddé kialakulni. tiszától a dnyeszterig! hangzatos jelszólam, lázítóbbat alig lehetett volna kieszelni. nem tudjuk, nem is érdeklődünk iránta, mit szólnak hozzá a dnyeszter partján lakók, ez utóvégre nem a mi dolgunk. hogy azonban a tisza táján, meg ott, ahol az öreg duna hömpölygeti árját, mi a vélemény erről a tiszától a dnyeszterig-ről, fel kéne világosítani kleptomániás szomszédainkat.

a közellátási minisztérium szakértők meghallgatása után megszabta, hogy milyen legyen a jövőben a búzakenyérliszt legvilágosabb színe. március 3-tól kezdődően nem szabad ennél a most megállapított színűnél világosabb lisztet forgalomba hozni.

honvédzászlóink újra magyar földön. ünnepség a muszka- és németvezető görgey szobra körül. sok ember él a földön, mondja piroska és felvihog. óvatosan körülnéz és belerúg az ápolóba. az ápoló azt gondolja, hogy ennek már fele se tréfa s gyorsan az ágyhoz kötözi. piroskának kifordul az egyik szeme, a másikkal meg bandzsalit egy szépet. több lakótársa kiugrani készül az emeletről, de szerencsétlenségükre rács van az ablakokon. ki a zsidó? címmel tudományos előadás a baross szövetségben.

csütörtök—péntek—szombat-vasárnap a magyar filmgyártás remeke. hét szilvafa. a mai idők vidám mozija a faluról és a városról. görögországot tegnap szállták meg.

új hang a színikritikában. öreg színikritikusok tanulni mehetnének egyik vidéki laptársunk műitészéhez, aki egy műkedvelői előadásról írván, két női szereplő játékát a következőképp méltatta: a két nőt a gesztenyebarna hajú, galambot melengető, szűzies és repesőszívű l. m. és a szilaj, várpiros bélű h. k. játszotta. galambot melengető, szűzies és repesőszívű, szilaj, várpiros bélű h. k. valóban új hang a színikritikában, s érdeklődéssel várjuk j. i. színitudósító további szárnyaló kritikáit, hogy merészen röpködő fantáziája milyen újabb jelzőkkel halmozza el a szereplőket.

teleki pál öngyilkos lett?! magyar ember ilyet nem tesz. amikor kiszállt a vonatból, lelőtték a németek! nahát akkor fel szerbiába.

---

európában ma már nincs egyetlen egy ország sem, ahol a kötött gazdálkodást be ne vezették volna. az irányított termelés és fogyasztás mindig meghatározott keretben és terv szerint történik. az állami tervgazdálkodás fennakadásának megakadályozása végett az arra illetékesek a nagyközönségtől kérik, illetve szerzik be a fontos és nélkülözhetetlen termelvényeket. kell a náciknak. és

most, amikor az állam a lakosoktól is néhány termelvényt kíván beszerezni, szeretnénk a magyar lélek igazi arculatát megvilágítani, hogy azok a kételkedők is, akik önszeretetből talán húzódoznak a közadakozástól, az egyedüli helyes utat belátva adjanak jó szívvel, adjanak a közért a rekvirálóknak.

ha a duna medencéjében a nemzeti igényeinket fenn akarjuk tartani, ha a magyar névnek tekintélyt, tiszteletet és becsületet akarunk szerezni, akkor erőteljes haderőt kell állandóan készenlétben tartanunk. új ágyúkat, új puskákat. új repülőgépeket kell gyártanunk, vagy pedig ezekért külföldnek olyan termelvényeket kell cserébe adnunk, amelyek nálunk talán bőségben vannak, míg azok külföldön olyan értéket képviselnek, amelyekért az előbb említett hadfelszerelési anyagokat beszerezhetjük. mindazt, amit a hadsereg fenntartására fordítunk, saját magunktól kell elvonnunk. vasat, gumit, benzint, szövetet, zsírt és kenyeret, hogy azoknak jusson, akik a legdrágábbat, a magyar vért készek áldozni a magyar haza védelmében. az angol pénzügyminiszter a nemzeti jövedelem 60 %-át követeli hadi célokra. nekünk csak 25 %-ot kell adnunk, és már biztosítva van a magyar hadsereg korszerű fegyverekkel való fölszerelése.

inkább 60 % lenne, de az a náci ellen. ilyen lelki felkészüléssel várjuk tehát a magyar hadsereg részére beszerző magyar tiszti küldöttséget, és jó szívvel, önmegtartóztatással nyújtjuk oda önként fölöslegünket, ami aztán nincs.

folyó hó 8-án szállított először a hungária gyár műtrágyát a visszacsatolt délvidékre. dr. ötvös dániel igazgató-főmérnök nemzetiszínű szalaggal gyönyörűen földíszített kocsikat indított útra ezzel a felírással: délvidék! isten hozott! amíg ti szenvedtetek, addig mi dolgoztunk értetek! bácska, dél-baranya, muraköz, az meg ott a bánság.

június, a szovjet sajtó terjeszti a tassz üzenetét. a sz. u-t n. o. részéről nem fenyegeti veszély. a határmenti német csapatösszevonásoknak semmi közük a szovjet—német viszonyhoz! még aznap finn, román és német csapatok törnek a szovjetunióra. három hét a lengyelek, három hét kell csak, három hét a franciák, 12 nap a délszláv királyság, három hét az egész balkán, moszkvában hat hét múlva leszünk, deutsches volk! német nép, ebben a pillanatban olyan felvonulás folyik, amely kiterjedésében és méreteiben a legnagyobb, akár én, a kancellár, amilyet a világ eddig látott. a narviki győző harcosai finn bajtársakkal együtt állnak az északi jeges-tengernél. a norvégia meghódítójának parancsnoksága alatt álló német hadosztályok védik a marsalljuktól vezetett finn szabadsághősökkel közösen a finn földet. a német keleti front alakulatai keletporoszországtól a kárpátokig érnek. a prut partjain, a duna alsó folyása mentén a fekete-tenger partjáig német és román katonák egyesülnek antonescu államfő alatt. ennek a frontnak a feladata nem egyes országok védelme, hanem európa biztosítása, s ezzel valamennyiünk megmentése.

július 6-tól jobbra hajts az országúton, s balra előzz! magyarországot, semlegessége esetén a sz. u. támogatja az erdélyi kérdés megoldásában.

rahó, munkács, kassa fölött bombázó repülők. déli 12-kor a körösmezőről budapestre tartó rapidvonatot géppuskatűzzel támadták tiszaborkút és rahó kö-

zött. egy halálos, több súlyos sérült. a magyar fiúk az őszi betakarításra már hazajöhetnek.

horváth erzsébet budapesti lakos a nagyalásonyi postakocsin útközben olyan kijelentéseket tett, amelyek merőben veszélyeztetik az ország külpolitikai érdekeit. átadták a helybeli járásbíróságnak. merőben? tán megdől a rendszer? beolvadtunk a világháborúba.

m. o. minisztere hadat üzent az egyesült államoknak, de a közlést átvevő amerikai megbízott nem nagyon tájékozott az európai ügyekben, és több kérdést tesz fel. m. o. köztársaság? nem, királyság. eszerint önöknek királyuk van? nem, tengernagyunk van! így hát önöknek van flottájuk? nem, egyáltalán nincs tengerünk. önöknek tehát követeléseik vannak, nemde? igen. amerikával szemben? nem. angliával szemben? nem. oroszországgal szemben? nem. hát akkor kikkel szemben vannak önöknek követeléseik? romániával szemben. így hát hadat fognak üzenni romániának? nem, uram, mi szövetségesek vagyunk!

a gyorshadtest leereszkedett kisoroszországba. lovon és kerékpáron indultak az atombombás háborúba.

---

milyen leves ez, kérdi valaki. bab, feleli másvalaki. de miért ilyen híg, kérdi valaki. nem híg az, feleli másvalaki. talán vizet tettek bele, kérdi valaki. nem vizet, babot, feleli másvalaki.

keresztes hadjárat, hangoztatják a tótok is. oroszország főkormányzója a rigai születésű híres antibolsevista rosenberg lesz. szibériába százezer katona és százezer kolonizátor-telepes megy.

mit kell tudni a gyújtólapok elleni védekezésről? az ellenséges repülőgépek támadásának egyik módja a gyújtólapok és csövek leszórása. gyilkolják a horthysták észak-erdély kommunistáit. apám, vigyázzon magára, ne hallgassa a külföldi rádiókat, elviszik a csendőrök. ezekhez képest a szigurancia kismiska volt. fejünket gumibottal ütlegelik, talpunkat bottal kenegetik, körmünk alá tűket szúrnak, hímvesszőnket lőccsel verik, heréinket satuba szorítják, míg el nem ájulunk, aztán víz, és újra, úri világ, rohadt világ, de 19-ben adtunk nekik, és jön már a második tanács. ugyan, öreg, ki hiszi ezt el kendnek?

magyarország kormányzója, kapd el, vitéz nagybányai horthy miklós ő főméltósága dagadtra fossa tele, császári és királyi kamarás fingó-bingó virágszál, volt cs. és kir. haditengerészet altengernagya, a vitézek főkapitánya, a katonai mária terézia-rend lueszes lovagkeresztes vitéze, a m. kir. szent istván-rend nagykeresztjének a nyaklánccal, a magyar érdemrend szent koronával ékesített nagykeresztjének a hadiszalagon a kardokkal és a nyaklánccal, a magyar érdemrend szent koronával ékesített nagykeresztjének a nyaklánccal, a magyar vöröskereszt érdekcsillagával, a hadidíszítményes lipótmezei lipót-rend lovagkeresztjének a kibalzsamozott jó ribanc isten zsibbadt seggel kardokkal, a hadidíszítményes 3. o. vaskorona-rendnek a kardokkal, a szaros hadidíszítményes 3. o. katonai érdemkeresztnek a kardokkal, kard ki kard, a bronz katonai érdeméremnek a katonai érdemkereszt szalagján a kardokkal, a magyar koronás

bronzéremnek a hadidíszítményes 1. o. vaskorona-rend kisebbített alakjával a kardokkal, a bronz katonai érdeméremnek a piros szalagon,

az első osztályú ferencz józsef emlékjelvénynek, a károly csapatkeresztnek, a sebesülési éremnek egy sávval, a háborús emlékéremnek a kardokkal és sisakkal, az 1. o. katonai szolgálati jelvénynek, a jubiluemi emlékéremnek a fegyveres erő számára, a katonai jubileumi keresztnek, az 1912/1913. emlékkeresztnek tulajdonosa, a szuverén kurva máltai kurucz katonai lovagrend nagykeresztese, a pápai aranysarkantyús-rend, az olasz annunziata-rend, a dán elefánt-rend, a svéd serafin-rend, és a bolgár szent cyrill és method-rend lovagja, a johannita-rend díszcommendatora, a pápai kirelejszum szent sír-rend bőgő nagykeresztjének, a német vörös-kereszt díszjelvény nagykeresztjének, a japán császári harakiri legmagasabb krizanténum-rendnek, az albán besa-rend nagykeresztjének, az osztrák érdemrend nagycsillagának, a belga lipót-rend nagykeresztjének, az egyiptomi mohamed ali-rend nagykeresztjének, az észt fehér csillag-rend nagykeresztjének a nyakláccal, a finn fehér rózsa-rend nagykeresztjének, a görög megváltó-rend nagykeresztjének, a lett három csillag-rend nagykeresztjének a nyaklánccal, a norvég szent olaf-rend nagykeresztjének a nyaklánccal, a németalföldi oroszlánszagú oroszlán-rend nagykeresztjének, a lengyel fehér sas-rend nagykeresztjének, a thai (sziámi) legmagasabb fehér elefánt-rendnek, a jugoszláv karagyorgye csillaga-rend nagykeresztjének, az észt sas-kereszt I. osztályának, az észt szabadság-kereszt I. osztályának, az észt vörös-kereszt I. osztályú érdemkeresztjének, a porosz vörös sas-rend II. osztályának a kardokkal, a bajor szent mihály-rend II. osztályának, a belga koronarend II. osztályának, a montenegrói hétszakramentum szaros szakramentum danilo-rend II. osztályának, a török II. és III. osztályú medjidijek-rendnek, a porosz I. és II. osztályú vaskeresztnek , a török császári aranyeres arany fingó imtiáz-éremnek a kardokkal, a török vasfélholdnak, a porosz koronarend III. osztályának, az olasz vörös-kereszt érdemkeresztjének, az osztrák háborús emlékéremnek a kardokkal, a bolgár háborús emlékéremnek és a montenegrói jubileumi emlékéremnek tulajdonosát bassza meg az isten. azonnali különbékét. független, szabad, demokratikus magyarországot.

a kormányzóné szózata a magyar társadalomhoz! horthy miklósné jótékonysági segélyakció, budapest, királyi vár címre természetbeni ajándékokat, érmelegítőket készítsetek, magyar asszonyok! legalább 50 %-ban gyapjút tartalmazzon, és legalább 16 centiméter hosszú legyen. mellőzendő az élénk színek feldolgozása, legmegfelelőbb a szürke, barna, drapp és zöld szín. a finnek visszafoglalják karéliát. a háborús idők tízparancsolata! 1. küzdj az árdrágítók ellen. 2. ha árdrágítóval találkozol, hívj rendőrt, mert ez a kötelességed. 3. ne fizess többet senkinek a hatóságilag megállapított áraknál. 4. segíts az árellenőrzők munkájában, mert azok rajtad segítenek. 5. az árakra ne csak magad vigyázz, tartasd be másokkal is. 6. ne ülj fel kósza híreknek, mert azok terjesztése a spekulánsoktól ered. 7. beosztással élj, ne halmozz árut, a rejtegetőket pedig jelentsd fel. 8. zugforgalomban ne vásárolj és ne adj el, mert azzal a tisztességes kereskedelem készlete csökken. 9. a nemzet érdekét tartsd szem előtt és ne engedd kijátszani a hatósági rendelkezéseket. 10. légy méltó a szovjet ellen harcoló hőseinkhez és vállald az igazságos áldozatot az itthoni gazdasági fronton. magyar anyák! az érmelegítők kötésének középvastag gyapjúfonálból a kezdő szem 60, hossza 16—20. mintája 2 szem sima, 2 szem fordított.

hiszen gyermekeink a bosevizmus kegyetlen uralmától mentenek meg bennünket.

ogyesszát a román csapatok elfoglalták, s élére román polgármestert neveztek ki, hozzácsatolták nagy-romániához. antibolsevista kiállítás pesten, félárú utazási kedvezmény. a mozgószínház műsorán a stukák, a német stukák bravúros repülőfilmje, harca a levegőben, szeressük egymást a legújabb magyar vígjáték.

a fekete vénusz kirívó esete annak, amikor a gomhoz keresnek kabátot. josephine baker táncához kiagyaltak egy történetet, ahol az író éppen úgy izzad, mint a filmtörténet rendezője, ahol a négerek-arabok, a néger-arab lány az amerikai jazzra őrül meg, ahol még a vitorlavásznat is külön lefotografálták, csakhogy meglegyen a 2000 méter hosszú film. az is lehet, hogy a csucsoriszájú baker fr. o-ban szépségideál lehetett, de itt enyhe unalmat vált ki. szeretnők tudni, hogy milyen jóirányú nevelő értéke van az olyan plakátnak, amely fekete vénuszokat mutogat átlátszó fátyol alatt. mindnyájunk legforróbb vágya az erős, éptestű, éplelkű ifjú nemzedék. ezért nem tűrhetjük az ilyen filmeket! filmcenzúrát kérünk sürgősen városunkban is! is!

megkezdte működését a munkásszázad.

---

a hét elején a levente-lőtér földmunkálatait kezdte el a munkásszázad, a m. sz. a levente egyesület zsidó tagjaiból áll. reméljük, a megkezdett munka komoly eredményekhez vezet. azt beszélik, hogy a lakásínség tovább mélyül, hogy sokan nem merik keresztény magyarságukat megvallani, mert *más* vevőik is vannak. (mi lesz, ha nem lesz?) totális háború van.

a magyar nép nem akart háborút, sem keresztest, sem megelőzőt. a magyar nép békét akart. áruló urai mégis háborút kezdtek. ők kezdték, de a magyar nép fogja befejezni. és megígérheti, hogy ebben a befejezésben nem lesz sok öröme horthynak, barthának, és egyéb hitler-bérenceknek. japán—usa háború.

halál a fasizmusra — szabadság a népnek! rácország, fekete-hegyország, bosnyákföld, hercegovnyákország, horvátország, vendország, macedónország. vom finnland bis zum schwarzen meer vorwärts, vorwärts! bomben auf england! takarodik moszkva alól a náci. vagy együtt pusztulunk hitlerrel, a vert náci hadakkal, vagy kihasználjuk az orosz győzelmeket, a náci meggyöngülését arra, hogy visszaszerezzük nemzeti függetlenségünket. vagy elpusztulunk hitlerrel együtt, vagy üstökön ragadjuk a kedvező alkalmat! most vagy soha!

jó magyar férfiak kellenek, akik a meggyöngült náci hódítóktól visszaszerzik az ország cselekvési szabadságát. vannak ilyen magyar férfiak bőven! de hol, elvtársuram? ide, magyarok.

olvasd és add tovább! a példátlanul nagy német győzelmek bebizonyították tökéletesen, hogy nem fennhéjázás azt mondani, hogy a világ első fajtája a német. ehhez a fajtához tartozni büszkeség. előny. m.o-on sok a német, a magyarosított német, a nagy részben német származású. a nagy német birodalom

kebelébe tartozónak tartja magát az, aki nem vesztette el németttudatát. még nem késő! vizsgáld meg családfádat. érdeklődj magad körül. kezdd meg vagy folytasd a munkát. ha német neved van és árja vagy: a németekhez tartozol. ha német neved volt és árja vagy: a németekhez tartozol. ha a szüleidnek vagy felmenőidnek német neve volt: a németekhez tartozol. ha felmenőid között német volt, és te magadban tudatosítod ezt a német eredetet: a németekhez tartozol. ha árja vagy és őszintén német akarsz lenni: a németekhez tartozol. légy német-tudatos! vár az sa. néhány évtizednyi vagy évszázadnyi magyar lét nem pusztította el német véredet. a német származású vagy német-tudatos magyar állampolgárokra nagy és kevély feladat vár. végezd el magad személyében a visszatudatosítást! végezd ugyanezt ismerőseidnek és barátaidnak körében. európában a jövőben csak arra vár nagy és szép jövő, aki a németekhez tartozik. légy a németek vértestvére! légy a németek szellemi testvére! légy lelkedben német! készülj az órára! a kis országok önállóságának az ideje elmúlt. a faszomat, most jön meg! a magyar függetlenség romantikus álma szét fog oszladozni amúgy is. a kurva anyád. délkelet-európa a nagy német birodalomhoz fog tartozni. olvadj be testben és lélekben, örömben és munkában, nyelvben és kultúrában a nagy német birodalomba! ehhez a fajtához tartozni büszkeség. ehhez a fajtához tartozni előny. előny!!

a zenede növendéke húzza a vonóját. 1942. szépen, egyenletesen. a kisasszony álmodozva hallgatja. arra gondol, milyen jó lenne férjhez menni. ó, ez a vonó! hogy recseg, hogy ropog! jól van, kisfiam. az udvaron fűrészgép vágja a fát.

ez neked való! szamár úr a horogkereszt gyom nyilaskereszt virágát legeli. az egyik vonat fölfelé megyen, a másik meg lefelé, akkor mi újság van? hol találkoznak? szerintem sehol, mondja itt mellettem valaki. menj apukám a fenébe, ne pofázz bele a szövegembe. nem lóverseny ez. az látod biztos nem.

a városi mozgó műsorára tűzi a honvédek előre! című, minden magyar várva várt filmjét. dicső honvédségünk délvidéki és oroszországi harcait mutatja be drámai képek sorozatában e történelmi értékű, örök becsű film. én meg a farkam hegyére tűzöm.

kun bíró bevonul a korcsmába. ebbe a kávéházba ritkán szokott járni. leül egy asztalhoz, elkéri az étlapot és elmén. megy az utcán, a lehel utcán, megint bemegy egy csehóba. ebben a másodosztályúban leül egy székre s étlapot rendel. nagyon érdekes mintájú étlapot kap, aztán kimén. egyre éhesebben benyit a következő büffetbe. az étlapot kiveszi a keretből és továbbáll. belép az újabb vendéglőbe, leül az asztalhoz, két étlapot kér. még rengeteg fér a zsebébe, megint eltávozik. bekukkant egy másik restibe. itt nem adnak neki semmit, ismerik. éppen nem verték meg, csak kidobták. a másik ajtón kerül bejjebb, esmét kér, kiszedi a zsebeiből a többit és számolni kezdi őket. kevésnek találja. bemegy a véczébe és leül.

tilos az ellenséges rádióállomás hallgatása. aki ezt megszegi, elkobozzák hangszóróját. a mi városunk is kiveszi részét a káromkodás elleni küzdelemből. a szentbeszédeken és az engesztelő litániákon kívül röpcédulákat és falragaszokat terjesztenek, amelyeket eljuttatnak lehetőleg minden családba, hogy a

káromkodás ellen közhangulatot keltsenek. a kurva anyátokat, mondogatja Mari néni, az anyjuk.

holnap életbe lép a liszt- és kenyérjegy. miniszterelnöknek képzelte magát egy közönséges bíró. különös hóbortja volt vinár mihálynak, a kustánfalvi volt községi bírónak. eladta ökreit, autót vett, miniszterelnöki pecsétet készíttetett magának és azt képzelte, hogy ő a kisorosz miniszterelnök. a magyar nemzet ellen sértő kijelentéseket tett, amik miatt most bíróság elé került. a vádlott magatartásából azonban arra következtetnek, hogy a bíró elmebajos, amit az is bizonyít, hogy már régebben is egész különös magatartást tanúsított. a templomban belekiabált a prédikációba. egyszer katonakorában, amikor kialudt a kaszárnya villanykörtéje, szalmazsákját gyújtotta meg, hogy lásson.

én fölakasztanám, így a fiú. neki van igaza, te kis hülye, így még megúszhatja a háborút. ugye, kislányom? nem tudom, sóhajt a kislány, és szerelmesen tekint a férjére, arra a nagy magyarra.

egy boldog, felejthetetlen emlékű és élményű nap volt újév napja a híveknek. máskor a szilveszter-esti és újévnapi szórakozások és mulatozások kötötték le híveinket, most az új esztendő első napján a legméltóságosabb oltáriszentségnek az imádása. oly sokan fordultak meg ezen a napon a püspöki székesegyházban, hogy már hosszú idő óta nem volt rá példa. hitvalló katonáink, csendőreink, rendőreink és bíráink külön dicséretet érdemelnek, magyar hazánk katonái, csendőrei, rendőrei és bírái. ők értették meg legjobban édes hazánkért és a hadbavonult katonáinkért felajánlott újévi hitvalló szentségimádásunkat. a hatóságok, hivatalok és az egyes közületek között ők vonultak ki leghitvallóbban ezen lelkinapra. a mai világégés közepette is szent hitünk és meggyőződésünk, hogy nem veszhet el az a nemzet, az az ország, melynek hitből élő katonái, rendfenntartói és bírái vannak.

a délután folyamán megható és fölemelő volt a kispapok, az apácák, a szent lászló plébánia hívei, az oltáregyesület, úrinők mária kongregációjának, a keresztény tisztviselőnők, a ferences atyák és a ferences harmadrend és a jézus szíve szövetség tagjainak, valamint a kéjhölgyek szentségimádási órái. mindegyik csoport élén lelkiführer volt és így gazdag és változatos imádási programmal hódoltak a szeretet szentsége előtt. szívet, lelket megrázó jelenség volt, amikor az imádási órák végén külön-külön minden egyes csoportnál felhangzott a kongresszusi himnusz: győzelemről énekeljen napkelet és napnyugat, millió szív összecsengjen, magasztalja az urat.

újabb rendelet a hústalan napokról.

---

kedden, szerdán és pénteken semmiféle húst, sem nyers, sem konzervált vagy elkészített állapotban fogyasztó részére kiszolgáltatni nem szabad. a tilalom a hét többi napjaira olyképp módosul, hogy tilos hétfőn borjú-, sertés- és juhhúst, csütörtökön borjú- és juhhúst kiszolgáltatni. a gergelynaptár szerinti piros betűs nemzeti ünnepekre a tilalom nem áll fenn. nem vonatkozik a tilalom a baromfi, házinyúl, lóhús, hal, zsír, háj, szalonna és tepertő, hurka, disznósajt, belsőrész (nyelv, tüdő, szív, vese, máj, velő, mirigy, pacal, vér és csont),

vagy az ezek felhasználásával készült ételek és élelmiszerek árusítására, kiszolgálására.

a rendelet intézkedik a vendéglátó üzemekben kiszolgáltatható ételekről is. eszerint a vendéglőkben és a vendéglői üzemet fenntartó kávéházakban naponta legföljebb kétféle levest, kétféle köretet vagy főzeléket, háromféle halételt — ezek közül azonban csak az egyiket lehet zsiradék felhasználásával készíteni — és kétféle húsételt és kétféle tésztát szabad előre elkészíteni, és az étlapon feltüntetni. zsiradék nélkül bármiféle köret és főzelék szabadon készíthető. vendéglátó üzemekben húst, halat, burgonyát és tésztát bő zsírban kisütve nem szabad készíteni és kiszolgáltatni. egy személy számára csak egy adag levest, húsételt körettel vagy főzelékkel, tésztát vagy sajtot szabad kiszolgáltatni.

haldokló magyar falvakban jártam a bakonyalján, szól a rádió. mindegyik faluban beszédtéma volt a plébános úr újévi prédikációjának az a része, amely az óév születési, halálozási, esketési adatairól számolt be. megdöbbentő híreket hallottam. az egyik vegyes vallású faluban egyetlen katolikus gyermek sem született, az elhaltak száma ezzel szemben öt volt, esketés egy sem történt.

harminc millió magyart! a kárpátok koszorúzta szentisváni magyarország minden talpalatnyi helyét elfoglaló magyarság! álom vagy lehet belőle valóság? igen, ha hallgatunk az isteni parancsra: sokasodjatok... gyermeket, sok gyermeket a magyar családokba! azokat pedig, akik a földi lét eme legszentebb és legmagasztosabb áldozatvállalását gúny tárgyává teszik, vagy magukat indokolatlanul alóla kivonják: internálótáborba! istenkáromlók és hazaárulók, nem érdemelnek mást.

az egész országban hatalmas mozgalom indult meg a káromkodás bűnének leküzdésére. ebbe a mozgalomba kapcsolódik bele a mi városunk katolikus férfitársadalma, amikor január 25-én, vasárnap, kizárólag férfiaknak katolikus napot rendezünk tiltakozó nagygyűléssel a káromkodás ellen. a katolikus férfinap sorrendje: délelőtt 10-kor ünnepi szentmise, utána zárt sorokban vonulunk a városi mozgóba, ahol tiltakozó nagygyűlés, melynek sorrendje hiszekegy, énekli az aranyérmes iparos dalárda, megnyitót mond vármegyénk alispánja, a gyűlés szónoka a járási ügyész, kondela: babilonnak vizei mellett, énekli az iparos dalárda, a város társadalma nevében a polgármester beszél, végül a szózat, éneklik az erenyeresek. e szent napon belépődíj nincs.

a honvédelmi miniszter kifogás tárgyává tette, hogy egyes gazdák azon célzattal, hogy lovaikat a honvédelmi igénybevétel alól mentesítsék, megnyírják és ilyen állapotban állítják elő. ezzel a lótulajdonosok nem tudják elérni azt, hogy lovaik mentesíttessenek az igénybevétel alól, csak saját kárukra kiteszik magukat annak, hogy lovaik meghűlnek és esetleg elpusztulnak. ez az eljárás nem méltó a magyar gazdához, egyébként sem vezet célhoz.

szigetben az irgalmas nővérek vezetése alatt mária-társulati lányok apostoli buzgósággal házról-házra íveket hordoztak körül és a hívek saját aláírásukkal önként vállaltak a káromkodás elleni küzdelem sikeréért: 43 nagy kilencedet,

1055 szentáldozást, 1765 apró lóizét, 3226 szt.misét, 1754 rózsafüzért, 23.760 miatyánkot és üdvözlégyet, 425 keresztutat, 1519 alamizsnálkodást, 451 beteglátogatást, 800 morvaistent, 868 önmegtagadást, 85 önkielégülést, 833 jócselekedet. megható az egyik család buzgólkodása: hatan vannak, nincs mit enniük, mindegyik vállalt 9 rózsafüzért és ezt 9 egymásután következő napon közösen végzik el. akár az éhkoppot.

egyik kezében seprű, másik szájában egy csomó pletyka. így látni az árva nénéket, amíg csak a szalonna tart. szerencsére már kevés rajtuk a zsírozó, csontjaikból majd csak elszáll az a maradék szóbeszéd is. az elárusító negyven fillérrel többet adott vissza a kell eténél. a népek jókat vihognak, belekacsintanak egymás fülébe, ez aztán a csemege. még ízesebb, mint az, hogy olcsóbb lett a szalonna. az övék különben sem lett, azóta inkább mind ők eszik meg. az efféle néne nem szereti olcsóbban adni a szalonnát. az neki valahogy sehogy se smakkol. inkább mind ő eszi meg. kevesebb az az érték, amit magára pazarol. a piacon minden néne még nyár közepén is száz szál kolbászt árul, de szalonnát semmit. inkább megeszi. jó sok zsíros szalonnát. foglaljunk helyet, szalonnázzunk. együnk katonákat: egy néne, egy kis kenyér, nagymama megbolondult, egy néne, egy-két kenyér.

március 15-én a petőfi sándor szobra előtt felüvölt a néma tüntetés, le a háborúval. zászlók, szabadságharcosok, magyarok: vesszen hitler. különbékét. munkásegység. vesszen a háború. munkás-paraszt szövetség. éljen a független, szabad, demokratikus magyarország. fiam, rohadjon beléd a szar, hallod? hadsereg, ki a frontra, komcsik, be a dutyiba, muszosok, aknamezőre.

a teret röplapok lepték el, a kitépett irkalapokon sarló-kalapács, meg szöveg: le a háborúval! a rendőr azonnal rávágta: ezek csak a baukóék lehettek! nem volt nehéz fölismerni.

a szomszéd cigányzenész londont hallgatja. betoppan két tábori csendér, komonistát keresnek. hát te, a bitang baloldali anyádat, s lekapja a szuronyos flintáját. de az csak elévette a hegedűjét, húzza a csendér nótáját: zavarom az ellenséges adást.

az én programom, tevékenységem, kállayságom, munkám röviden ebben az egy mondatban foglalható össze: minden rendelkezésünkre álló erőnket ennek a háborúnak, és hangsúlyozom, a mi háborúnknak szolgálatába kell állítani, mert bennünket nem idegen érdekek visznek bele ebbe a háborúba, mi elsősorban magyar érdekekért harcolunk, úgy van! úgy van! ne felejtsük el egy pillanatra sem, ha tőlünk ezer mérföldes távolságokra is, de mégis a magyar határon és a magyar határokért folyik ez a háború! szeretném, ha a hadbavonuló katonáktól az itthonmaradt s a hadiiparban foglalkozó munkásig vagy a mezőgazdasági termelésben dolgozó gazdáig mindenki érezné és tudná, hogy mi magunkért, magunk létéért és történelmi fennmaradásáért küzdünk ebben a háborúban! úgy van! úgy van! partnerokat, segítőtársakat keresek e nagy cél szolgálatában, azoknak pedig, akik nem lesznek partnerok, pusztulniok kell ebből az országból. külpolitikai irányvonalunk nem konjunkturális, hanem változtathatatlan magyar orientáció. úgy van! úgy van! ez a magyar orientáció egyértelmű azzal, hogy nemzetünk a kereszténység védőpajzsaként, törté-

nelmi hivatásának megfelelően küzd a bolsevizmus ázsiai veszélye ellen. úgy van, úgy bizony.

gyilkol a magyar, rabol a magyar! gyilkos a magyar! rabló a magyar! hallod? gyűjtik fiaink, az én fiam is, a zsákmányt az egész keleti arcvonalon, mivelhogy van mit összeszedni. a másét! bunkós lófasz. hallod? a magyar honvéd harácsol, a kállay istenit.

ugye, ugye visszajössz? ne menj! maradj! szeress! ha elengedsz, mi lesz velem?

nyugalom, feleség. két pogány közt egy hazáért. most pedig hí a kötelesség, irány a sztyeppe! az őshaza, hogy a szuronyainkkal fölszabadítsuk testvéreinket.

az irénke malom egy nőtlen mindenest fölvesz. hadiözvegy h. j-né. jön! még soha nem látott csodákkal jön az erdélyi cirkusz! jön, ha nem áll, minden bizonnyal.

1918: t. i. — tisza idióta. k. m. — károlyi megment. 1942: h. m. — horthy marcha. sz. j. — sztalin jöhet. itt élned és meghalnod kell.

apám, én ezt nem értem. mi lesz az urammal.

politizálni kell.

csodálatosan virágba borult fák: egy hatalmas mandula, meggy, vagy mit tudom én, milyen fa — amilyen csak hegyes, dombos vidéken van, s nincs az alföldön, s milyen más egy völgyben, vagy lejtőn elterülő gyümölcsöskert képe, mint a síkföldi kerté: itt minden virágfa külön virágzik. és a nő elemzi, cirógatja, bontogatja, babusgatja, simogatja a szirmokat, a bibéket, a porzókat, a leveleket, a szárakat, a szárnyakat, az ágakat, a bogokat, a tavaszos kérget, az egész fehérbe borulást, és arrébb röppen két lépéssel — a fa másik oldalán, a fehérség másik közepén, emitt, e vastag ágról vékony kötélen parasztember lóg, s himbálja őtet az áprilisi, májusi szél. hulla a virágzó mandulafán.

búcsú a honvédektől. trombita harsant, imához szállt a kar, ott állt előttünk néhány száz magyar. buzgó fohászban kértük az urat — ki nekünk boldog, szebb jövőt mutat —, áldás kísérje a megkezdett utat.

hogy velük maradjon mindig, mindenütt, ha ágyú dörren és golyó süvít, ha poklok réme mind rájuk szakad s körülöttük tombol, dúl az áradat, szégyen ne legyen, mi hozzájuk tapad.

itthon hagyottak könnye, bánata, apákat váró gyermekek szava, öröm, mosolygás mind velük legyen, mint egyszer az úr szent sion hegyen, hogy acélos karjuk sok csodát tegyen.

fegyver kezükből soha ki ne hulljon, lábuk nyomában hajnal viruljon, s amerre a léptük büszkén halad, remegjen a föld a lábuk alatt. s glóriát zengjen róluk minden ajak.

s ha majd messze messze távol vad csatában állják a szent harcot oroszlános bátran, s dacos szép lelkük a harci mámort issza, ne feledjék soha — hegy, völgy verje vissza —, hogy minden honvédet várunk ide vissza!

s ha majd visszatérnek s itthon lesznek nálunk, s valóra válik a napsugaras álmunk, és elvonul egünkről villám, zivatar, trombita harsan fel, imához száll a kar: akkor él boldogan majd újra a magyar. dr. gróff elemér.

---

ne bántsd a magyart, hirdetik honvédeink a végenincs orosz pusztákon. 200 ezer harcol, 50 ezer megszáll, 40 ezer lehetőleg azonnal meghal, mert zsidó, mert kommunista, vagy mert vagy magyar vagy nem magyar.

édes anyám, ha elgyün kend, königgrécnél keressen kend. ott leszek egy nagy fa alatt, idegen föld hantja alatt. a partizángyanús falvakat fel kell gyújtani, a lakosokat le kell lövöldözni. már annak, aki magyar, mert a magyar, édes lányom, valami egész más. olyan, mint az a legény, aki ezt a dalt költhette. kerékpárral a donig kergettem a ruszki tankokat.

az akció katolika filmkritikája. csodatevő szerelem. erkölcsi szempontból kifogástalan és a vallásos hit értékeit az egész történeten át kiemelő film. fekete liliom. kifogásolható erkölcstelenség, véres kegyetlenkedést felhasználó bosszú kielégítése, mely végül tévedésbe fullad s vallásos bűnbánattá halkul. határvadászok. nemes célkitűzéseket szolgáló film a csempészek és a határőrök küzdelmeiről. két jómadár. léha életszemléletű, elveiben és több jelenetében erkölcsileg erősen kifogásolható vígjáték. vetélytársak. a bolgár hazaszeretet és a keresztény megbocsátás filmje.

nádiveréb nem száll fel az égig, életemet itt bujdosom végig. akármerre járok, mindig arra várok, leszünk-e még boldogok nagymagyarországon? a parancsnokunk tán nem ismer más dalt, mert menet közben állandóan ezt követeli. ha hazamegyünk, agyonverünk minden nádiverebet.

208 km hosszú véres védelmi állás a kacskaringós don mentén voronyezstől délre pavlovszkig. ahol nincs puska, ott megteszi a tetű is. németek a kaukázusban.

raták, martinok keringenek a magyar állások felett, géppuskáznak, bombáznak, tiszteli őköt a honvéd, a földhöz tapad és az anyukájára gondol, a sajátjára is, meg a röpködőére. aztán, hogy eltakarodtak, egy kéttörzsű focke-wulf közelfölderítő repül feléjük. jön a nagymama — kiált boldog mosollyal a repülőfigyelő. gondosan végigrepüli az arcvonalat, megnézi, nincs-e valahol valami rendetlenség, amit tegnap még nem tapasztalt. akkurátusan végigjárja az ellenség állásait is, azután visszafordul, ledobja jelentését és megy másfelé.

éjszaka újra jönnek az ivánok és a' dohogósok: sztalin-lámpák világítanak a fejük felett, s repülőbombák ragasztják oda a földhöz a bolsikergető hős magyar fiúkat.

jános sógor felesége belet mos az ánglus latrinán. csengetnek, ott hagyja, a postással intézkedik. beül az ura. szarás után feláll, belenéz. amikor kijön az árnyékszékből: te asszony, képzeld, kijött a belem! és fájt? amikor kijött, nem éreztem, csak amikor visszadugtam.

a székelység kérelme! csaba királyfi népe halhatatlan fiának, vitéz életét áldozó katonájának, az ágyúöntő- és hadseregszervező szabadsághősnek gábor áronnak sepsiszentgyörgyön szobrot állít. a szobor alkotásának költségeit a m. kir. belügymin. úr által engedélyezett országos gyűjtéssel teremtjük elő. adakozzatok! hogy a székelység régi vágya mielőbb valóra váljon. 1942 évi szeptember havában.

a szilasi úr elsőnek tette ki a városban üzlete falára: kutyát és zsidót nem szolgálunk ki! a testvére meg a szovjetben harcol a világszabadságért. a faji törvény alapján zsidónak nevezettek elvesztik állásukat, üzleteiket, földjeiket, házaikat, gyárukat, a csórókat meg kihajtják mint munkaszolgálatosokat a mészárszékre. új magyar honfoglalás.

kérem szépen, a szovjet az egy pokol. élet-halál harc ez a pogányság és a kereszténység között. csak jaj, itthon a belső fronton baj ne legyen, mert ugye az első háborúban is a honvéd hősiesen hullott doberdónál, otthon meg az oktobristák megcsinálták az összeomlást, jöttek károlyi mihály rémségei, meg a bolsi banditizmusok. hát ezért harcolunk, testvéreim, hogy sose legyen nálunk ilyen világ! ezért harcolnak a donnál a magyar hazáért.

még könnyfátyolos szemmel nézünk utána, de szívünkben már megtisztult a bánat. már nem kérdezünk a nagy „miért" után, már nem kételkedünk és nem zúgolódunk, de békességes szívvel látjuk az isten nagy tervének és rendelésének igaz jelentését. a legelső magyar ember meghozta nagy áldozatát: szemefényét, reménységét, fiát ajándékozta oda az új magyar élet győzelméért. példaadó volt ő az új honfoglalásban s példaadó az új honvédelemben: hogyan kell az erős lelket is megerősíteni, hogyan kell a gyászban is rendületlenül és hittel helytállni. s amilyen nagy az apa a végső következmények levonásában, éppolyan nagy a fiú is a kötelességvállalásban. az apa is, a fiú is megmutatták és kiábrázolták az egész magyar nemzet előtt, hogy milyennek kell lennie ma minden apának és fiúnak. és együtt megmutatták, hogyan kell egynek lenni ma valamennyi magyarnak a haza és a jövendő gondolatában.

vitéz horthy istván azok közé az igazi emberi nagyságok közé tartozik, akik sohasem akarnak nagy emberek lenni, de viszont belső lelki alkatukban hordozzák a nagyság rendeltetését. belső létparancs volt számára a nemzeti akaratnak való engedelmesség; lángoló létparancs volt a halálig elszánt hazaszeretet; és hévvel izzó létparancs volt az a természetes hősi élet, amely utolsó pillanatig árad egyéniségéből és tetteiből. nagy és szent örökséget hozott magával; élő hitet és államférfiúi bölcsességet az egykori erdélyi református ősétől; országépítő okosságot az erdélyi fejedelmi tanácsostól; nagyszerű katonai erényeket a szabadsághőstől; kötelességtudást és szolgálatkészséget a táblabíró, majd főispán ősöktől; s legfőképpen mindezt a sok adományt és erőt megsokszorozva és összegezve vette át az országépítő atyától. vitéz horthy istván személyében mint fiatal sudár új gyökerében gyűlt a sok nemes hatás ízes gaz-

dagsága, a sok acélos és rugalmas erő teljessége. és nem hiába gyűlt és nem hiába feszült annyi nemesség, erő és szépség daliás személyében, semmit sem tartott meg abból magának, saját dicsőségére és gyönyörűségére, hanem mind odaajándékozta nemzetének, a boldogabb és győzelmesebb magyar jövendőnek. ha a vitéz úr tovatűnt hősi alakjára nézünk, azt mondhatjuk: hatalmasan cselekedett velünk az úr!

míg ön durmol, dolgozik a darmol.

horthyné használt ruhát, meleg alsóneműt gyűjt a katonáknak és a rászoruló hozzátartozóknak. a német parancs: es muss angehalten werden! ki kell tartani.

őrségváltás. a mai idők lappangó kérdését tárgyaló film, az őrségváltás kerül szombaton, vasárnap, hetfűn és kedden bemutatásra. időszerűségét jellemzi, hogy a bemutatás során a budapesti uránia filmszínház elővételi és rendes pénztáránál olyan tolongás támadt, hogy csupán rendőri karhatalommal lehetett a rendet fenntartani, amire bemutató filmszínháznál aligha volt példa. ha a honfoglalás fogalma nem volna nekünk magyaroknak annyira szent, nyugodtan adhatták volna ezt a szimbolikus címet is ennek a filmnek. a tárgy lényege, hogy a magyar életre számottevő helyeket a zsidók után azok foglalják el, akik ebben az országban egyedül vezethetnek, magyarok. a filmet a türelmes magyar jószívűség, lassú próbálgatásokkal, tapogatódzással való előrehaladás problémáinak megoldása tölti ki. gömbös gyula szólal meg a filmen. szavaiban a magyar erő, majd ennek az évtizednek a vajúdása: kis tisztviselőcskék ügyefogyottsága, stromanok szerepe, a magyar munkás nemzeti öntudatra ébredése, beilleszkedés a nemzeti egység teremtőgépezetébe, ez tölti ki a filmet. a műsort nyitó részben sztalingrád című rajzos híradó kerül bemutatásra.

idén sem szabad halottak napján a temetőben mécseseket, sírlámpákat gyújtani, meglátják a nyugati hatalmak.

kolchos zsidó eredetű, a kalgas szóból ered. ez volt a zsidóknál az első gazdasági forma. ezerévekkel ezelőtt kalgasokba tömörült a község, és közös számlára dolgoztak.

apám, kik ezek a hernyótalpas lábú szörnyetegek? a gyújtogató szovjet katonák lennének. dehát mit gyújtogatnak, a saját hazájukat? hiszen ott harcolnak.

a nagyságos asszony megszemléli a keresztes vitézeket. egy kemény magyar legénynek a kezébe nyom egy izzadtság elleni szappant, amivel a hónalját szokás kenegetni. holnap megkérdi tőle: használt? nézze, grófkisasszony, milyen jól kiszárította az arcomat, eltűnt minden pattanásom! a németeket körbezárják, az olaszok megkezdik a hazaszaladást.

gyűjtsd a vadgesztenyét, mert abból szappan, ragasztó és takarmány lesz. a csalán gyűjtésével saját magad és honfitársaid ruházkodását könnyíted meg!

gyári feldolgozásra csak a nagynövésű, fehér virágú csípős csalán alkalmas. ne gyűjtsünk árvacsalánt és 20-30 cm magas kiscsalánt. az aratást éles sarlóval, vagy késsel végezzük. a levágott csalánt szétteregetve, napos helyen szárítsuk meg. ha esős az időjárás, akkor kössük marokba a csalánszárakat. vigyázzunk, hogy a markokat jól megforgassuk. szárítás után a lombozás következik. a száraz csalánt tárgyhoz ütögetjük, hogy a levelek leessenek róla. a lehullott leveleket gyűjtsük össze, mert megfelelő áron azt is eladhatjuk, vagy takarmányozásra használhatjuk. lombozás után a csalánt kévébe kötjük, a kévéket aztán kúpokba rakjuk. az átvevők csak kévékbe kötött, lombmentes, legalább 60 cm hosszú száraz csalánszárat vesznek át.

régen nem kaptam tőled levelet. nem sírtam, hiszen boldogságod határtalan lehetett, hogy nagyfiadnak írhatsz, bár az a tény, hogy alig látsz és kezed remeg, félelemmel töltött el, és azt a ronda kukacrágta halált idézte föl benned, ami azóta be is következett. el sem tudom képzelni, hogyan nézel ki ott lenn a koporsó deszkái közt. attól tartottál mindig, hogy midőn szépen elszunnyadsz a végtelenbe, hideg sárba tesznek, s ott pondrók rágják majd alabástrom húsod. véred bennem futkároz, már amikor, mert most például forr, lassan, mondhatjuk úgy is, pihen, vagy inkább liheg. hazaérve furcsa sírás fogadott. az első pillanatban nem értem föl, mi ez a nagy részeg szomorúság, én már rég kibőgtem magam. elfelejtettem, hogy ők földet dobtak rád, míg én magamban, a tömegben, fájóssá könnyeztem ugyan szemem, de nem kellett évekig néznem holttestedet. borzalom, hogy e szót leírom, mert az én anyám, te drága, nem tehet ilyesmit, nem válhat azzá! mesélik, akik láttak, milyen szép voltál. arcbőröd később csöndesen elsimult, őrangyalod letörülte rólad a ráncokat, s azt is mondják még, mintha mosolyogtál volna. mondják, azért tört ki mindenkiből a sírás, mert olyan gyönyörűen tartottad a fejed, hogy az nem is lehet igaz. hallasz, édesanyám? azt el sem tudom képzelni, hogy nem hallasz. lányom, meghalt az anyád.

nyár van, sütnek a napok. az egyik az égből, a másik a fenekemből. elnáspágolt az anyám, természetesen teljesen igazságtalanul. ideges, valahogy le kell vezetnie. egy jó sor bőgés után már újra vicces kedvem van. megint pofátlankodásra áll a lelkem. valahogy csak el kell tölteni az időt. ki ezzel, ki azzal. ki a gyerekét veri, ki az anyját düdíti. ki az égre köp, ki pedig az arcát tartja, mindenki megkapja a magáét. én is megkaptam. de akkor még így jópofáskodtam: mi a teljes nyomor?... ha a dióstésztába is barackmagot tesznek! hogy nézett akkor rám. mennyi fájdalommal, mennyi keserűséggel nézett rám. énrám. ma már senki sem néz így rám. hát az embernek szüksége van az ilyen fájdalomra?

jancsi fodrásznak négy fia, egy lánya van, meg a felesége. ezenkívül azt hiszem semmije. aznap már a harmincegyedik sima borotválással végzett, borravalót alig kapott. belép az üzletbe egy új vendég, és a mi szorgalmas jancsi fodrászunk már be is teríti. megkérdi, mit parancsol. az illetőnek nagy, zsíros haja, félarasz szakálla van. jancsi fodrász azt szeretné, ha a vendég tisztán, ápolt fejjel távozna. hiszen ő csak jót akar. esetleg egy jó kis fejmosás, hajnyírás, szeszbedörzsölés, ne adj isten festés. csak egyszer már végre engedjék dolgozni. mert a jancsi fodrász nagyon szeret dolgozni. mindene a dolog, az alkotás, a közösségért végzett becsületes munka. közbeszól a vendég, sima bo-

rotválás. először nem éri föl ésszel, hogy mi történt most körülötte. majd letépi a fenőszíjat, a borotvát kinyitja, a másik kezébe meg az ollóját kapja. arca mint a kréta, füle mint a cékla, csuhajra. rásuttog a kedves vendég fejére, s az örömében székestül esik hanyatt: ha nem akarja, hogy megverjem, tűnjön el. valahogy így hangzott. egy pillanat és az üzlet teljesen kiürült. ki erre, ki arra, ki az ajtón, ki az ablakon távozott. jancsi fodrász nem értette, mi van. azt tudja, hogy *hét* elmúlt, de azt nem, hogy *hány óra* van. van honweds am don.

a szurokfekete táj most hófehér. lefagyott bütykök, kezek, bokák, térdkalácsok, ádámcsutkák, tenyerek, balszemek, a honvédek csak a fél német ellátást kapják, nyári fölszerelésben hullanak, leváltásukra várnak, mennek haza! fűtetlen bunkerokban, jégen hálnak, a lovak is éhen vesznek, malária és bélhurut, a kurva anyátok, rongyos magyar gyerekek, jön az orosz, egy századra harminc puska, osztrogozsszk, rosszos, pervoja sztorozsevoje, kantyemirovka, alekszejevka, scsucsje, kamenka, karpenkovó, rohanj, ha rongy is a mentéd, korotojak, sustye, perezsája, ilinka, szvoboda, jekaterinovka, kresztiki, marki, fussunk, fiam, haza, a sopronyi zászlóaljnak nincs lőszere, hát visszavonulnak, ezért parancsnokukat halálra ítélik, aknakvetők, sztalinorgonák, zokog a cselédhadsereg, 38 fokos hideg, tekintet nélkül a kilátásokra: ki kell tartani! német tekintet nélkül, nem tűrök mindenféle ronggyal körülcsavart lábbelit, polgári köntöst, lehetetlen süveget, melyen nincs rózsa.

nincs rózsa, és rendfokozati jelvény, a legfeszesebb magatartást még a fagyott embertől is megkövetelem, egy lépést hátrajönni nem szabad, ott csak meghalni lehet, hátramenés nincs, az utolsó bakáig helyt kell állni, sztalingrádnál szarban a nyemci, minket becsaptak, a kurva istenit, országlár, verd bele a hímvessződet, igen, abba; jaj, ne lőjj, te muszka, meg kirgiz, vagy tudja az isten, hogy ki, nem látod, megyek haza az anyám vérveres picsájába, szemigyeszjatszkoje, karpenkovo, boldirevka, gyevica, masztyugino, gornij, átok nevek, repjevka, nyikolszkij, presznaja, oszkino, mihajlovszkij, petrovszkaja, jugyino, bugyonnij, kasztornoje, voronyezs, hazugság!! jaj, tankok, a parittyám pedig elszakadt. sztari-oszkol, novi-oszkol, jaj, iszkoljunk, páncélosok! a nácik lelődözik a menekülőket, letépik a sebesültekről a kötést, nekik jobban kell, az utakon magyar jármű nem vánszoroghat, csak a hóban, a községekbe csak a nácik mehetnek be, a hunnak kuss, a szekerekről a meglőtt honvédokat ledobálják, a meleg holmikat elveszik, azokba a házakba, ahol magyarok menekednek, belövöldöznek, szánokat, lovakat, fogatokat, fegyvereket rekvirálnak a fegyverbarátoktól, megyek anyukához aludni! és eldobja köpenyét, zubbonyát, és meztelenül indul a hómezőnek, a bajtárs meg: azok a házak, ugye, iratos? és menekülnek álomba dermedve, óránként tíz lépés. haza, szerelmes, don, kuss, szembe kéne szállni, a némettel, magosan szálló hattyúnak ki szedi össze tollait? messze földön elesett legénynek ki szedi össze csontjait? a partizánok vodkával élesztik a honvédokat, azt mondják nekik, legközelebb kenyeret és szalonnát is hoznak, ti magyarok vagytok, benneteket nem bántunk, máskor meg mindenkit szitává lőnek, menjetek haza magyarországra, és mutatják az utat, vagy hát az irányt, hogy aki még megmaradt, arra, haza!

néhány tízezren haza is értek. dögcédulák fellegét lengetné, lebegtetné, lobogtatná egy tavaszi, napsütéses szél, ha fújna, voronyezs. kétszázezer magyarét.

és várja az asszony, várja negyedmillió asszony, hogy jöjjön már az ura! a magyar. mert paksus nem jön, tán meg se halt, éppen az én jánosom halna meg? ugyan már, csalánba nem csak ménkő, életre való ember ő, nem gödörbe! és várja az asszony, ott máramarosban, magyar asszony nem lesz hűtlen, a sírig. panaszkodik az őshaza, a gyilkosokat átkozza.

a magyar nagyasszonyok, a magyar nagyasszonyok olyanok voltak vala, hogy amikor a férjök, hogy amikor a férjök meghalt, vele haltak vala.

---

lányom, megszakadtak a diadalordítások, mi győztünk. de az urad ott puffad már a kanyarban. mert ki más pusztulna, mint a proli. a megtévesztők, a főhazugok, a táltosok, ne félj, hiba nélkül hazatérnek, legföljebb a feleségüknek adnak több dolgot: ezentúl minden alkalommal, ha azt hallják, hogy ruszki, teleszalad a gatyájuk. ne félj, a tábornok urak győztesen jönnek haza, parádéznak, de az én fiam. nem! sír, reszket, reszket, reszket, reszket, jön az én uram! hazajön! haza kell jönnie, hiszen ő úgy szeret, mert én úgy szeretem. nem lehet!

de lehet. a háború szarik arra, hogy te kit szeretsz. fortuna hajból, netán zsidóhajból készült necc minden színű hajhoz újból kapható a sarki fűszeresnél.

nagyságos asszony, a kávét föltálaltam. a ténsasszony fölemelte gyönge kacsóját, és beleivott. ej, jános, milyen ez a kávé, kérdezte mogorván. fekete, felelte amaz, ő már ijedten. fekete, jános, fekete a kávé, de zaccos is, meg keserű, és kiköpte az egészet a szép tiszta abroszra. köhintett egyet az inas, és rendbe tette a budoárt. jános, hívja be a szeretőmet, azt a kis ügyefogyott csendérérmestert, ide a budoáromba. jános roppant ügyességgel magára kapta a fekete pantallóját meg a cilindert a fejére tette mindkét kezével, és elrohant gyors léptekkel. a tekintetes asszony meleg tekintetét közben a hideg kilelte a nagy, mély, kegyetlen, szomorító, suta, kíméletlen, fojtó, buja vágy miatt. jános, kiabált, és megivott még egy feketét. szépen kortyolt, amikor észrevette a közeledő neszt. belépett az úrfi egy szál pendelyben, egy szál mezítelen karddal. jános, a kardot vidd ki, üvöltött mély fájdalmában a grófné. a kard kirepült, a gatya lerepült, és a budoár megtellett mélységes sóhajtásokkal. göcsörtös kacajjal jános, ott kívül, szintén letette a gatyáját, és beszaladt a szobalányhoz. hát még aztán, hogy ők mit műveltek.

ne termelj hadianyagot, ne fizess adót, ne szolgáltasd be a terményt, ne engedelmeskedj kállay behívóparancsának, mert a kállay-kormány hitler kormánya, nem magyar kormány, alakítsátok meg minden községben, városban a demokratikus egységfront békebizottságait. nemzeti kormány vegye kezébe a hatalmat és hajtsa végre a nemzet akaratát: kössön azonnali békét! békét!

a megyében szovjet partizánok tevékenykednek. a körösmezőnél lefolyt partizánharcok erősen befolyásolják a ruszin és az oláh lakosság magatartását. bizonyos agresszivitás tapasztalható a körösmezei események óta.

---

az 55 éves babos károlyné hányszor elsiratta egyszem fiát, jóskát! negyvenkettőben vitték ki a frontra, és bármit írhattak is az újságok, tudta ő is, hogy

voronyezsnél szétverték a kereszteshadat. fiától egy fia sor sem érkezett, mi másért, mint hogy elpusztult?

1922-ben maradt özvegyen, két lányát a rokonok nevelték. minden reménye jóskában volt. de már csak volt?

áprilisban hírt kapott: jóska jön haza!

napokon keresztül minden vonathoz kiment. beért a szerelvény, leszálltak, de jóska fia sose volt köztük. május 3-án érkeztek jóska megmaradt barátai. elmondták, hogy a fia lekéste a vonatot, a következővel jön. több vonat járt, hozta haza a katonafiúkat. a vasutas is biztatta, maradjon, jönni fog. biztos meghalt, azért nem jön, sírta, csak nem akarják megmondani! érzem én, hogy már nem él. úgy ment be a váróterembe: nem látom én már a fiamat. csak az én fiam nem jön.

jelzett a szemafor, itt a következő vonat. megint becsaptak.

jóska nagyon anyás volt. nézte, hát őt nem várja az édesanyja? az asszonyok mondták, menjen haza. nem mertek szólni, hogy már hazavitték a halottat. rohant haza.

a szomszédok már fel is öltöztették a rendes ruhájába. a padról csak leesett, meghasadt a szíve, mondta az orvos.

a sparherton minden, amit jóska szeretett, már csak be kellett volna gyújtani alá, hogy megmelegítse az ételt. az asztalon orgonacsokor.

ünnepélyesen fogadják a győztes magyar hadsereg maradványait. egy volt bajtárs sírva mondja: mellettem esett el az urad! áldozni szent magyar kötelesség. a kurva úristenit, most káromolja először az istent.

a keresztény jobboldal vezércikkeiben állandóan a forradalomtól rémüldözik. rettegnek. pedig a nép még mindig milyen jámbor. tízezer hazafit tartóztatnak le, elektrifikálják a lefogott kommunistákat. lányom, ők a magyarok, az ellenállók.

mert lányom, a magyar: hazafi. hazafi, aki szereti a szomszédait. tudod, lányom, a magyar: szabadságharcos. keresztes, kuruc, veressipkás, őszirózsás, vöröscsillagos szegény legény. magyar. ez a magyar. a többi: szar. vagy legalábbis: szaros.

igaz, a magyar história egy tízszázados álmatlan éjszaka, ahol a virrasztókat mindig leverik. de téged, lányom, már senki sem tud legyőzni. a gyerekeidre ne legyen gondod.

jézus-mária! tépte a haját, vágta magát a porba a magyar anya, amikor a tatár lovas lándzsája hegyére tűzte gyermekeit, és jézus! amikor űzte, kaszabolta, nyúzta a betolakodókat a magyar. mária országa, téged védett a magyar. jerünk a labancokra. jesszusom, márjám.

átszökött a partizánokhoz, az ukránokhoz, lányka, magyar asszonyka, hát törleszteni akarsz? nincs miért, nincs mit, gondolta, meg hogy ti meg tán 49-ért törlesztetek? semmi közöm ahhoz a világhoz. mert vörös magyar lett a szigeti asszony.

---

európa szabad lesz, a szigeti asszony berlinben már kapitány.

föld kenyér szabadság; enyém a föld, tiéd a lekvár, magamén aratok! férjedet fiadat hazahozza az mkp.

kaptál földet, adj kenyeret, lakat alá a feketézőkkel! és mégis lesz kenyér! nemzeti parasztpárt. építő munkára hív a szocdem. párt. munkásegység a nemzet érdeke, egységbe ifjúság.

termelj többet, hazádat építed! én itt, máramarost? több gép, több kenyér, építsük fel a vasutat a népnek; tényleg, az hazavisz szigetre! nem a tőkéseknek építjük az országot.

itt élned, halnod kell, független kisgazda párt. otthon újra hazátlan a magyar, de talán nem sokáig, gróza azt mondta. haza kéne menni. jaj, a havasba, oda, a havas alá, máramarosba.

férfi? olyan már nincs. nem lehet. beleőszült. hogy a harcnak vége lett, újra otthon, a gyerekeivel, szerelme nélkül, örökre szerelem nélkül. majd a gyerekek.

elhagyott sírt talált, hogy leszerelt, ezt a hantot gondozza. tizenkét orosz katonát földeltek itt el. talán az ő ura sírját is gondozza valaki a nagy orosz rónán. Jesszusom, Máriám.

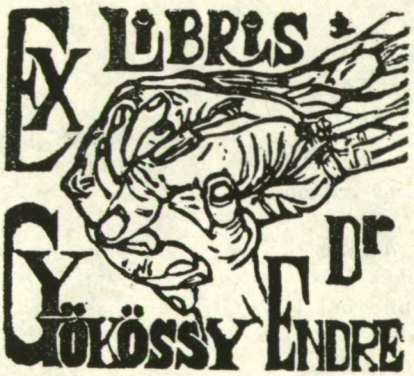

KÁRPÁTI KAMIL

Egy noah-noah N. L. könyvesboltjában, így, éjszaka

Nagy Lajos a könyvesboltból
keménykalapban, savanyún,
lépcsőjére, nézi, ki lép.
Fölös csengő ajtón riog.
— *Nagy úr! Csak egy noah-noah!*
(Kifordul az üres tenyér,
jelezni azt, hogy nincstelen.)

— *Akkor hát itten mit akar?*

— *Március van, és hull a hó...*

— *Átlátszó még az ablakom.*
Bámulok ki, és repülök.
Magától menten zuhanok.

— *Nem, nem, hisz én is* idekint,
fekete fa, a gyökerem
ezer ágbogát kivontam!
Óvatosan a Föld felé
pillantson csak: a koronám!

— *Fekete lyuk és korona...*
Mit hord a talpán maga most:
koronáját, vagy talpa szól?

— *Szarkazmus-szárnya ép, Nagy úr!*

— *Remélem, az.*

— *S hogy észrevesz,*
Magritte forog a sírban most.

— *Kiről dünnyög orra alatt?*

— *Magritte festő, a* szürreál...
A belga ő, ki álmodott
felhőre hágó disputát.
Persze csekély eltérés van:
keménykalap csak ön fején;
látja, ugye, én mint vagyok.

— *Látom. Magánál szebb a hó.*
S amint már mondtam: fölröpít.

— *Amint már mondtam: engem is;*
fekete fát és gyökerét,
s gyökérszálúra, mint a lány
sötét hajába gyöngyöket,
fölfűzve rög s mi benne hál:
virág, féreg, ibolyamag.
Láthatja, Nagy úr, repülünk.

— *Nem csal? S ha lépcsőm emeli?*

— *De hol találtam volna meg*
könyvesboltjának ajtaját,
ha nem repülök magam is?

— *Igaz. Hogy mondta, kicsoda?*

— *Nevet nem mondtam én, csupán*
a noah-noahságomat.

— *Úgy hangzik, mint egy törzsi név..*

— *Szigeti szép nők illata;*
óceán sutja leheli.
Egy h-t toldottam hozzá én,
az elveszettség sóhaját.

— *Hát mi az, ami elveszett?*

— *„Az emberméltóság", Nagy úr.*
Ma már „minden nagyság emlék".

— *Jó, jó, a firhang mögé, látja,*
lassan begyűltek társaim;
ürült a Föld, de nem üres!

— *„Vendéghajat veszen", Nagy úr.*
Tudja: „csend... és hó... és halál".

— *Esténként hívom kénytelen*
a Kenyér- s Halszaporítót:
‚Sokasítsd meg vaságyamat,
hajtsa rá álomba fejét,
aki csak átkelt a Folyón.'

— *S lám, izzó kályhacső hevít*
zakók alatti szárnyat itt...

— *Nincs, ki hűlő tűzhely körül*
föltűrt gallérral didereg!
Se Kassák. Se Illyés. Se Füst.
Nyújtóznak lópokróc alatt.
Nyújtózik mind, a többi is.
Valóságos menedékhely
a könyvesbolt, így, éjszaka.

— *Fénye kitűz az ablakon,*
ezért emelt a havazás,
a márciusi hó ide.

— *Lámpásom régen kialudt.*
Szemem sötétje sem dereng.

— *Hát amit a kalapja rejt,*
a takargatott glória!
Fényszálának motringjából
horgoltam szárnyam tollait.

— *A hízelgő!*

— *Egy szó sem az.*
Se hízelgés. Se kegyelet.
Csupán a kiürült akol,
P jégbordázata, a Föld
kirabolt Krisztus-mellkasa,
a keselyű kitépte szív
helyén az űr, s hogy lent az ég
nagy tüdőkék Gaál Imre-kép:
légszomj-lilán hörögve ráng,

kisistereg a semmibe,
ez vet ide, boltja elé.
S „Jégtörő Mátyás" homloka...

— Két pogány közt, hogy merre van
harmadik út, hazányi kert,
ezt kérdeném, míg a kályhán
langyulna a lábmosáshoz
tenyeremben fölhozott könny.

— Koldus, én, mosnám a Királyt!

— Hátsó? A Feltámadás?! Egy
noah-noah Húsvétja ez.
Itt néz a boltba, itt dadog:
'Attila, hadd mossam lábad;
„talán csendesen meg is szólalsz".
Szegény Yorick, mit mondasz te?
Versben Bujdosó, csak ints! „Mert
mézes, ami tiltva"... „rémzöld
vadonon át" vinném igéd!
S ki „semmiért egészen" élt;
ki Berda, Sinka volt; s aki
„poklokra csavart pupillát"
és „levegőtlen présben" állt,
s mint Donatello-alakot
színarany lepedőn, Nagy úr
(pedig ön nyakas puritán),
elnézném csak, miképpen ön,
ahogy agyonvert farkasa
tartja gyöngéd sarjú-fényben
vérbundás szügyén a fejét.'

— Túl sok a kínzókamra-szem
odalent, Nagy úr, s benn máglyatűz.
Hogy egyszerű legyek, mint ön,
emlékezésül, ez a Föld:
két ágyúcső összeragadt,
köpi egymásba szüntelen,
mit beletöm két félteke.
S eves benne a töltelék.

— Hol Valparaiso s Várad
hazámtól kopjahosszra van?!
Hol a rengetegben Ábelt
sas veri — s maga félrenéz?!
Szúrják Áron kopjafái?!

— Ó, a könny! Stigmák véreznek,
s maga híg képmutatást hoz?!

— Mi volt ez? Hátsó gondolat?

— .....

Így éjszaka, a könyvesbolt
űrállomása hívogat.
Jó, hogy keménykalapja van.
Jó kályhacső-vörös a szárny.

GYŐRI LÁSZLÓ

Elmenőben és visszanézve

Az egyetlent, őt,
persze nem hittem sokáig,
nem tudom, miért, ősdolog,
csak elfogadtam adományként,
s gondoltam, te is megcsalsz,
te sem vagy más: állhatatlan,
érdeked szerint cselekedsz.
S egyszerre egyedül, kopárul,
elmenőben és visszanézve,
úgy, hogy nem vettem észre sem.
Ez az egyik rögeszméim közül.
A többiről nem is beszélve.

Őszi harmat előtt

Tekintetkoronázva
sok álmatlan éjszakája
fullad a pörök hajnalába

Tekintetéljenezve
szemhéját imára összetette
húnyódjunk tente-tente

Tekintetvastaps
vöröslik hogy hallgass
pírban is megmaradhass

Tekintetékes
búzaszál a szép vers
elcsúful törekké lesz

Sűrű rács a pilla
szűkül a tág pupilla
könnynek már semmi híja

Tekintetververúgva
lopakszik télre-túlra
minthogyha Rodostóba

Piros csizmája nyomát
vérrel lepi be az ősz
vérrel lepi be az ősz

KONCZEK JÓZSEF

Elmozdulások

Elmegy a vers a tengerekig, északig, nyugatig, széjjelnéz,
beszél valamennyire mindenki nyelvén, egy dallamot tud legalább,
mondatai lejtésében a Duna fut, a Tisza fut és minden kérdezősködés

kutatja a nemlétező édesapák lábanyomát.

Elmegy a vers a tengerekig, északig, nyugatig, eltéveszti
a városneveket, a vonatokat, szorongatja csak a fényképezőgépet,
az állomásokon és bizonyos helyeken nem szabad fényképezni,
apák, nagyapák szavaiból kellene összerakni az emléket.

De így csak széjjelnéz északig, nyugatig, a tengerekig a vers,
kimegy az ottani piacra, elmegy az ottani múzeumba, színházba,
templomokat néz meg, hajtja valami, nem tudja, mit keres,
vagy talán elhagyni készül valamit? Álmában megmintázza

a kaszárnyafalakat, lovasokat gondol el, várbörtönöket gondol el,
leül egy üdítőitalt inni, nem is emlékszik, hogy hol járt,
látja, hogy a söntéspult fölött, csak díszként, bárányбőr feszül,
formázza ezt a kicsi Európát.

Szeptemberi vihar

Az a szép, amikor minden hajszálzizzenés,
az őszi levelek kezdő sáfrányszín-szégyene,
egy szusszanás, egy szösszenés, egy szisszenés
jelzi, hogy mint tündöklő vonat,
megérkezett az óriás-zene.

A nádas hegedűvonói felsikonganak,
zongorafutam indul, mint fényes halraj a túlsó part felől,
a rétek — felizguló, háborgó zöld forgatag,
s amikor fém-üstdobként döndül meg a tótükör,

mint hála, száll a pára fölfele,
a zúdulás zsongó sínekre vált.
beáll az évszak napkoronggal koronázott ünnepe,
mintha feltarthatná a halált.

Továbbélő álom

Az álom képei repesve összefogták
a mormoló tüzet a halvány ligetekkel,
és ébredtem, és élt a kép, bennem botorkált,
s a sejtelmes rügyek fénybolyha sem ijedt el,
s míg tömbökként a reggel . . . előállt, nem dörejlett
se zaj, se hang, se szó. Csak rámláttak a kertek,
s az érintetlenül gomolygó levegőben
megint jelen volt minden,
min tudatlan tűnődtem.
. . . Hát nem láttam talán,
hogy önmaga értelme
úgy tölt be mindent, mint a láng
mozgását terjedelme?
Eloszló képzetekből
mind láthatatlanabb,
ám . . . együtt lengtek lengve
a délelőtt alatt.
(Csak álltam itt, az ágak
között, feledve . . . mit?
Magamat. S van varázslat.
Mint álom melegít.
S a kert, a fák, a láng,
csak élt, csak éltek, élt,
el sem fogyasztva egymást
a képek képeként.)

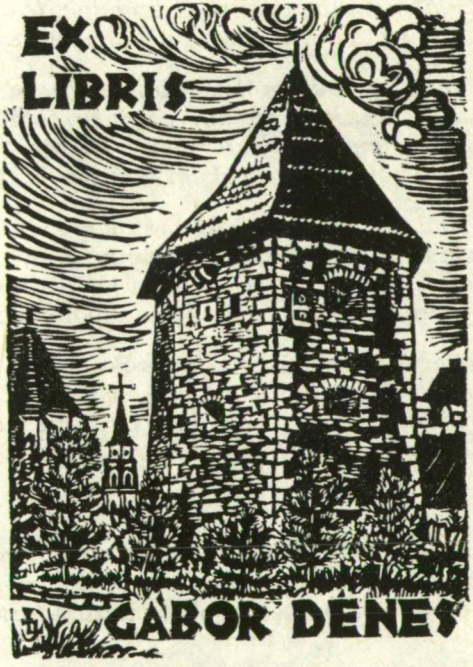

BELÁNYI GYÖRGY

Hamlet naplójából

(1.)

Arra gondoltam ma, hogy nem méltó hozzám a bosszú.
A csarnokban, hol napi sétámat végzem, fehér fény
csordogál gyakorta, mintha álmukban újraszülnék
a köveket, mintha csak szétesett volna minden nap-

sugár a falban. Rettent az éjféli óra, mikor
sárga zsákban hurcolja halottaim a hold és a
sziklák hosszú, ezüst szakállt bontanak a szélben. Jöjj,

Ophélia, ússz át a testemen hozzám. Véres, nagy
tengerre űl a Nap, s a gyilkosok reszketeg, térden
csúsznak a múlt felé. Engem tán befogad egy tárgy is,
de nincsen nyugta már a csöndnek nélkülem, a világ

meg habozni látszik a világban. Hideg volt, egész
nap. Most látom, közeleg az éj, hogy sápadt madár ver-
gődik a csarnok vak oszlopai közt, dátum, dátum

(2.)

A legjobb az, ha mégis magamból indulok ki. De
fogvatart a képzelet nyomasztó játéka, de
kitaszít súlyából minden eltervelt szándék, fé-
lek. Ha van nap, ha ölni ne szeretnék, hazugság

az. Ma is, hogy kihevülten megálltam a parton,
egy darab kőnek néztem a tengert, mit fej fölé
emelni feladat, egy szemétdombnak a sziklát,
hová ejteni e nagy kőt kell nekem. Szétporlik

alattam a föld. S a múltban aztán tényleg már úgy
bánnak velem, ahogy nekik jó, azt hagyják meg, mi
többé nincs. Leleplezek egy dísztelen fát. Tanúm
az éj, hogy a gyilkosénál van még nagyobb magány,

hogy a madarak, összebújva is, napról napra
csontjukban érzik, mily nyugtalan az ég terhe. Jön
a szél, szobáinkban megzörren a kárpit, s víz mos-
sa már a lépcsők fokát, elég volt mára, elég —

(3.)

Az öröklét is az, hogy mindég van egy nap. Reggel, most,
hogy visszasodródok magamhoz a tükörből, még nincs
emlék, se álom bennem, és én olyan tisztán tartom

az arcom, mint a kövek. Szinte vág a fény, és a föld
barna szíve puhán dobálja lépteim, ahogy kö-
zelít a tenger. Megvakulnak a fák, füvek, és nem

számít már, hol vagyok. Ez történik szüntelenül. S hogy
véget ér, hogy véget a Nap izzó fogsága, égről
lehull a fényes álarc és sziklák parazsa hagy vé-

gig ezüst nyomokat a holdnak, lelepleznem magam
én is, kibújnék testem melegéből. Látom, egykor
majd szellemként térek vissza, éjféli órán, mikor

hallgatásom szavakra talál a lomb nyitott, árva
szívében, mikor a fák őrjárata útrakész, a
fű sírni kezd, és megbeszélem magammal, mit tegyünk.

Az éjszakába

Majd megtanulunk embereket látni. Föltoljuk
a szívünket, majd föl egy alig érzékelhető
magasba, hogy a fák hívogató lombja is csak
a madaraknak lüktet csupán. Így mondjuk el, most
másfajta történetre nyílnak az ég kapui,
másfajta földet hordozgat a száj. Jön egy lovas,
átporoszkál a fénybe süllyedt kerten, letapos-
sa a bágyadt salátabokrokat. Borzongva búj
össze a fű, a szél. Egy kiáltás nem hozná meg
a várt eredményt —, beszéd nélkül is elhalkulnak
a molekulák. Mégis, hát mégis kész van ez a
világ, s arcvonásainkban egyre pontosabban
alkonyodik. Szürke már a kezem is, ahogy az
elhagyatott fához érnék, szürkén lóg vállamon
ez a sok, érzéketlen árnyék. De tudni azt, csak
azt érdemes, mi elvezet az éjszakába.

Nincs
hely az álmok engedékeny teste alatt. Vissza-
löknek hozzánk egyet-egyet a begombolkozott
súlyokból, hogy eltompulnak körül, elernyednek
a tárgyak. Kibontható még egy arc, s az ember csak
azt látja, mily eszeveszettül, milyen elszántan
dobálják már szívüket magasba a madarak.

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

Bevezetés a kábulatba

MARIN SORESCU KÖLTÉSZETÉRŐL

BEVEZETÉS A BEVEZETÉSBE. Nemes gyakorlat lehetett valaha, hogy tudós humanisták, avagy csupán poéták ajánlóverseket költöttek különféle könyvek elé. Szokványos szavak szánkáztak végig az ilyesfajta költemények többé-kevésbé találékony kacskaringóin, elannyira, hogy már meglepő fordulatokra sem lehetett számítani bennük, nem is szólván a gondolat hirtelen hajtűkanyarairól, hiszen főleg a szószátyárapologézis, illetve valamely értelmiségi önapoteózis szellemében fogantak eme némelykor panegirisznek is beillő lelkendezések, melyek mégis a lectori salutem tartásával fordultak nyájas olvasók és kábult humanisták felé. A humanisták azóta igencsak megfogyatkoztak, a verselményes ajánlásoknak már a fanyar Cervantes megadta a kegyelemdöfést, méghozzá Don Quijote szélmalomszurdaló dárdájával. Végtére is kialakult az előszóírás messzemenően modern művészete — a hajdan volt könyvek javarésze azonban eltűnt, talán elrepült üresen csapdosó lapokkal, akár Marin Sorescu félszegen szárnyaló madarai. Latin disztichonok vagy petrarkizáló szonettek ugyan még díszelegnek néhol néhai könyvek beköszöntéseként, pedáns értekezések avagy reneszánsz verseskötetek előtt, de csak a vers állandó reneszánsza vehető bizonyosra az emberi vágyban — a szó újjászületésének értelmében. De hát milyen is ez az újjászületés? *„A költészet fájdalmas művészet. A vers csak annyira fájhat, amennyire a művészet, mégis a világ valahány művészete egyszerre sem sajog oly égetően, mint a vers maga. Vajon miért? Mivel ő az emberiség rezgésmérője. A szó — sokkalta inkább, mint holmi szobor, festmény vagy épület — finoman bevonja a nyöszörgő világ sóhaját, átitatódik vele, kerékbetört lesz, megsebzett, szétszaggatott. A költő lebénul a szabad választási lehetőségek között, merthogy lényegénél fogva nem a tettek embere. Az ő habozása, tétova dadogása, folytonos fontolgatása eleve metafora."* Ezek már Sorescu sorai ama előhangból, amely nyitányként szolgál a költő ihletről szóló traktátusához. Magam is hasonlót szerettem volna írni a költészet kábulatáról, Sorescu józan szédületéről a jelen válogatás elé, de csak töredékekre futotta — nem lelkesen bizonygató magyarázatokra (a versre különben sincs magyarázat), csak bennszakadt kérdésekre. Tizennégy töredék következne tehát, mondjuk a metaforák természetéről, csupán tizennégy feljegyzés, akár egy elnapolt szonett tizennégy körmönfont sora, egy Sorescunak szentelt beköszöntő szonetté, ha úgy tetszik...

EGY. Bizonyos értelemben a poézis a világ metaforája, pontosabban az út egyetlen metafora felé. Az út maga is metaforákkal van kikövezve, a poézis utazói pedig a maguk során mind metaforákká változhatnak — a metaforizmus és metamorfizmus legalábbis mostohatestvérek. Az előbbinek egyik különös megjelenési formája éppen a metaforák elkerülése. Valamelyik kritikusa szerint Sorescut alig foglalkoztatja a költészet állapota, márpedig igen sokat töprenkedik az emberi állapoton, világunk sorsán. Vajon költőknél nem éppen

Marin Sorescu verseskötetéhez (Albatrosz Könyvkiadó Bukarest) írott előszó.

a metaforák elkerüléséről, esetleg helycseréjéről van szó? Másrészt e két állapot -- (maradjunk talán a francia fogalompárnál: *la condition humaine — la condition poétique)* létezhet egymástól függetlenül is? Hát a költészet nem lehető s lehetetlen tényezők összjátéka? Sorescu költészete mindenesetre kerülni látszik a metaforákat, s nézetem szerint így változhat egyetlen metaforává. Valóban — sokszor szikárnak tűnő verseit egyetlen metafora forró röpte ragyogja be.

KETTŐ. A metafora röpte tulajdonképpen Ikarosz pillanata. Röpülni azonban kockázatos, holott csak a szavak röpte vihet valamerre, hiszen a költészetnek más gravitációs törvényei vannak. Az égről viszont semmit sem tudni — egyként lehet valamely szoba szilárd mennyezete vagy éppen a költő csillagos ejtőernyője. Sorescu eljátszik a röpülés dilemmájával, jól tudja, hogy Ikarosz pillanata (akárcsak bizonyos értelemben a költészet is) élet-halál kérdése. Vagy talán idő kérdése? Képzeljünk el egy kimerevített pillanatfelvételt Ikarosz lezuhanásáról, amelyben kiteljesedik az ikaroszi metafora. Röpülni azonban szükséges, írni még szükségesebb. Minden vers próbarepülés Ikária felett.

HÁROM. Ha a költő ikaruszosdija idő kérdése, akkor tellvilmososdija méginkább az — nyugtalanító antik játszadozás, hiszen Zénon aporiáin alapul a *Mérgezett nyíl* láthatatlan útja, s a mozdulatlan mozdony gyorsasága, amint ott fújtat a talpfákon baktató mögött, de sohasem érheti utol... A kegyetlen eleai Zénon kisded játékai mellesleg századunk költészetének rögeszméi közé tartoznak — elég itt Valéry áthatóan vibráló strófájára utalnom *A tengerparti temető*-ből, vagy éppen Jorge Luis Borges néhány varázslatos sorára. A Zénoni szindróma játékszabályai viszont versenként változóak — a létérzékelés meglepő tünetei poétai paradoxonok láncolatába szerveződnek. Sorescu még e paradoxonok paródiájáig is eljut, hiszen a költők könyörtelen kiváltsága lett a játék az idővel. Vagy talán az idő játszik velük? Az idő játssza át őket szavakká? A játszma persze folytatódik...

NÉGY. Zénon avagy Tell Vilmos láthatatlan nyílvesszője ott rezeg a költészet levegőjében. Végtelen rezgése, akárcsak az írás pillanata, megsokszoroz — kirajzolódnak e moccanatlan vibráció personái is. De mihez kezdhet egy berezdülő szalmaszál, ha megszökött a súlyos szalmazsákból, egyetlen szalmaszál a számtalan közül? Milyen lesz majd az ő egyénisége? Miféle rezgés rázza őt? Talán eszmélni s gondolkodni kezd? Gondolkodó nádszálról már tudunk: Pascal jóvoltából. A gondolkodó szalmaszál talán ellenmetafora? Esetleg Sorescu tragikus mosolya? Vagy egy mosoly karikatúrája?

ÖT. Az egyiptomi írnok szobra mintha mosolyogna, pedig csak figyel fegyelmezetten. (Valahová a végtelenbe, vagy eljövendő korszakok felé?) Kezében nádszál, pontosabban nílusi nád. Feszült nyugalom — mindjárt írni kezd... Évezredek telnek el — mindjárt írni kezd... A következő pillanat kiismerhetetlen. Az írás momentumának nem lehet monumentumot emelni — csak az idő örökíthető meg szavakból. De mégis itt az írni készülő ember — feszült nyugalom. Értelmes arca változatlanul figyel. Csak figyel. Tekintete világos és kifürkészhetetlen. Azt hiszem, az emlékmű mégis létezik. Az írás pillanatát ez a figyelem zárja magába. Az írás művészete lényegileg e figyelem meghosszabbítása. A szobor következő mozdulata létezik. Az írnok bennünk egyszer írni kezd...

HAT. Az írás művészetét mi sem igazolhatná ékesszólóbban, mint éppen egy névtelen írnok karcsontja — véli Sorescu. Leéghet akár az alexandriai

könyvtár is, tombolhatnak vadabb könyvtártüzek szűk homlokok mögött — az írnok ír a súlyos egyiptomi éjszakában. Papírra vetni a mondanivalót annyit tesz, mintha valamely süket istennel (eszmével vagy világgal) társalognánk. Az írás művészetének ez is metaforája lehetne, legalábbis így sejteni a költő *Szakadékban* című verséből. Az írnok karcsontja pedig nem pusztán régészeti bizonyosság — része a könyvtár kábulatának, ha nem is az alexandriabélinek. de egy olyannak, mely felgyújthatatlan.

HÉT. A könyvtár kábulata ott lüktet a lélek tánclépéseiben, ha kitárul előtte a szó. A lélek táncrendje (a szó megnyilatkozása vagy rejtőzködése) azonban olykor tragikomikus — viszonylagosságok egyensúlya. Emberi csetlésbotlás és fennköltfordulatok kavarodnak a tánc forgatagában magasztos bukdácsolássá. Sorescu képtelen ötletekkel (átfogó gondolati képekkel) ugratja meg e táncot. Ugratása mélységesen komoly — távolságtartással közelít a tánc örvénylő szívéhez. *Dante* vagy *Shakespeare* így válhatnak nála a poézis és a költői lét metaforáivá. Meglehet, néhol groteszk ez a tánc a könyvek halmai közt, de felszabadító, mint a szellem önirónia, s akár a homéroszi helyzetek Sorescu verseiben, úgy lejtenek át a lelkesült szavak a könyvtár labirintusán.

NYOLC. Viszont eme *bibliotheca labyrinthica* más nézőpontból nevetséges és fenyegető — mert mi más a könyvtár, ha nem egy hatalmas papírlerakat? Ez a szemszög eleve kizárja a lapok fölé görnyedő írástudók teremtő agóniáját. Valami fergeteges paradoxon leselkedik az emberiségre? Vagy csak egy kétségbeesetten könyörtelen Apokalipszistravesztia? Az elsöprően közelítő papírvilág talán nem is annyira könyvtári kérdés, inkább egy megdöbbentően modern metamorfizmus (metaforizmus?) problematikus megnyilvánulása? Sorescu papírorkánja mindent és mindenkit papirossá változtat — többeket újságpapírrá, nyomtatott szöveggé. Isa papír és papír vagyunk, feleim. Szövegemberkék tolonganak a zörgedelmes ég-, illetve papírszakadásban, amely vésztjóslóan egyneműsíti a világot. Szerintem Sorescu a *Metamorphoses* huszadik századi átköltésével kísérletezik. Nemcsak papírrá, esetleg szöveggé, akár betűvé is lehetünk egyedi és általános átváltozásainkban, ha már, miként ő írja, az élet is *„főleg az elveszett / betűkből áll."* De mi van, ha éppen a költő viszolyog magányosan holmi betűingben? Védelmez-e a betű? Megvigasztalhat-e az ábécé labirintusa?

KILENC. Másrészt — nyújthat-e vigaszt, tegyük fel, egy festészeti ábécé, melynek körvonalai kirajzolódnak Sorescu költészetében, méghozzá a művészet és valóság viszonylatában? Avagy világunk csupán Másolatok Múzeuma, s az igazi piktúra eleve csak hamisítvány lehet? (Puszta kérdések, melyek mégis a vigasz és az igazság lehetséges kapcsolataira vethetnek fényt, de csakis az olvasók tudatában, hiszen a kínálkozó válaszok költőnk verseiben keresendők, s lévén a költemény létlehetőség — a poézis már egymaga válasz minden lehető kérdésre.) Ám közelítsünk a festészet ábécéjéhez ama metamorfózis szellemében, melyet Sorescu szándékoltan éppen a rajzfilmek retorikájával sugall, s akkor a *Festmények* szomorú fintora mögött már az értékek szaturnáliája tombol, és túl a dolgok abszurd helycseréjén üres *Képrámák* fityegnek a falon. E végtelen vásznakon fölsejlik-e vajon a festészet vigasza?

TÍZ. Mivé lesz vigaszunk azonban, ha a dolgok emberré alakulnak, s az emberek dolgokká változnak át? Sorescu esetében eme *metamorphoses* egyfajta hősi epikát is takargat: dolgok és emberek hétköznapi harcát kietlen szavak csataterein. Persze győzelem nélküli hadviselés ez, habár csupa bizakodás — vígeposzok harsány szomorúsága, hiszen a dolgok kérlelhetetlen hadrendjei

között botladozó egyén a kételkedő gondolat partizánharcát vívja a környező világért. Ebben az értelemben a költészet örök — örökkön magányos hadüzenet az emberért. A tárgyak trójai háborúja folytatódik — a körénk torlódó limlom falovakból titokzatosan lopóznak elő a cselvető dolgok, és egy szikár szék áll az élükön. A székek Sorescunál, akárcsak Ionesco egyik darabjában, különös szerepet kapnak a valóság szcenírozásában, például költőnk puszta szeszélyből verseket olvas fel nekik, merthogy *„rendkívül fogékonyak / a költészetre"*. Ez a parabola visszakacsint az orpheuszi létre — Orpheusz éneke tudvalevőleg még az Alvilág bugyrait is berezegtette, de hagyjuk az ereboszi lényeket, hiszen széttépett lantosunk a Felvilágban is fenevadakat szelídített meg az elzengett szó varázslatával.

TIZENEGY. Orpheusz kezes kísérlete azóta bevonult az állatmesék példázataiba. Mégsincs esendőbb s változóbb valami egy széplelkű állatseregletnél, hogy frivol legyek. — La Fontaine úr már nem állatszelídítő, hanem csupán precíz állatorvos, aki állati kortanát és kórtanát keserű eleganciával adja elő irodalmi szalonokban. Noha a fabula eredetileg felszabadított rabszolgák műfaja volt az antikvitásban, mégis, ha leszámítjuk szószaporító okítgatásait, valamennyire örökérvényűvé válhatott, hiszen ékes ezópusi nyelven azt példázza nekünk, miként hatja át a világot az állati módi. Túl a didakszis kártékony tipizálásain a fabula mélységesen személyessé lehet, bár ez korántsem azt jelenti, hogy feladná távolságtartó józanságát, ami lényege. Mindez meghatározza Sorescu költői menazsériáját is — gondoljunk csak a tyúk és a poézis esetére, a tücsökgyilkos hangyákra, a házikígyó sorsára, a háborúcsináló macskára, az undorító csigára, a halak iránytűire, esetleg a tintahalra s a tenger egyéb szörnyeire. A további felsorolás teljesen fölösleges.

TIZENKETTŐ. Egy átfogó fabula hálózza be úgyis a földgömböt. Fokra, percre, másodpercre mégsem ismerni lehetséges summázatainak helyzetét, melyek mögül nem éppen Orpheusz szelíd kísérete lelkesedik ránk, hanem a történelem bestiáriuma — hiénák gyülekeznek a délkörökön, a föld hatalmas kuglipálya lesz, képtelen háborúk pusztítják az emberiséget, halott hadseregek menetelnek birodalmak délibábos lázálmaiban, tébolygó gyűlölet és ravaszság szedi áldozatait. A megszenvedett idő históriai panorámája aligha nevezhető látomásosnak századunk két világégése után. Sorescu költeményei nagyon is konkrét víziók a vád és a figyelmeztetés jegyében. A költő háború- és rombolásellenes indulata végigvonaglik a torzan vigyorgó verssorokon, nemes indulat ez — csupa emberi aggodalom és hit az emberiségben, hiszen *Pilátus* kézmosása mellett ott mosolyog konokul *Svejk*, a derék katona, s a háborúsdit hirdető halál érvrendszerére minduntalan rávág és kurta szentenciát: csak fújja önmaga együgyű békehimnuszát az emberi önpusztítás vagy akár a fegyverkezési verseny ellen... Ó, mennyire mások a poézis békebeli versenyei!

TIZENHÁROM. Ó, igen, a verset is különféle versenyszabályok (utaljunk ismét a francia fogalompárra: *la condition humaine — la condition poétique)* ellentétező összjátéka hatja át. A verseny motivikus rögeszméje Sorescunál saját szabályzatot teremt. Hisz rögtön a *Rajt* rizikója — a halántékra célzó rajtpisztoly dilemmája vajon nem épp a költészet egyik metaforája? Hasonló jeladás indíthatja talán a hírhedt hibernálási hajrát vagy a magasugrási vetélkedőt. Ilyesfajta dörrenésre rugaszkodik el valahol egy ismeretlen rajtvonaltól *A hosszútávfutó*, hogy maga is az élet és/vagy az irodalom maratoni metaforájává váljék a hiány horizontján *a verseny kábulatában.*

TIZENNÉGY. Avagy talán a versekében? Mert mi más pulzál a poézis

lényegében, ha nem a szavak versengése a világért. A költészet értelme lüktet e verseny kábulatában — a szó s a világ pulzusa pillanatokra együtt ver felszabadultan. Sorescu józan kábulata ott örvénylik a konkrétumok korántsem egyértelmű bűvöletében, e *Kábulat* maga a kétségbeesett luciditás játszadozása — középpontjában mégis valamiképpen ott áll a szavak vigasza. Netalán az igazság?

BEVEZETÉS A BEFEJEZÉSBE. Merthogy az is igaz, hogy én Sorescu költészetének kábulatáról szerettem volna értekezni, s lámcsak, belevesztem a kábulatokba — az írnok, a könyvtár vagy éppen Ikarosz szédületébe, akit a röpülés vágya feszít zuhanásba... Hogy az átváltozó hosszútávfutók és metaforák kábulatát ne is említsem... A nehézkes szonetté tördelt traktátus-tervezet immár késznek mutatkozik — Sorescut köszönti, a költő kábulatait, ki minden bizonnyal megsomolyogná: minő akadémikusan nagymellényű címmel rukkol elő eme puszta kérdésekkel esetlenül telespékelt prológ, miszerint — *Bevezetés a kábulatba.* Magam is kábult és tanácstalan volnék e tekintetben: *Bevezetés a kábulatba?* Szerencsére Sorescu így fejezi be rendhagyó fordításkötetéhez, *Az ihlet traktátusá*-hoz (Tratat de inspiratie, 1985) írt előszavát: *„éppen ezért az előszó... látszólagos kell legyen, mint valami fehérre festett ajtó egy szinpadon, amelyen, ha be is akarnál lépni, nem tudsz belépni: csak meglepetten nekiütközöl a falemeznek, mivel az ajtót nem azért csinálták, hogy beléphess rajta, hanem csupán azért, hogy látva lásd — ez egy ajtó. Valahogy így van ez a tartásos előszavakkal is: sehova sem vezetnek."*

MARIN SORESCU

Üldözési mánia

Te kiszipolyozol engem,
És én azt képzelem, hogy
Te kiszipolyozol engem.

Te háborúba hurcolod
Gyermekemet,
És én azt képzelem, hogy
Te háborúba hurcolod
Gyermekemet.

Te véget vetsz életemnek,
És én azt képzelem, hogy
Te vetsz véget
Életemnek.

Szalmaszál

Egy szalmaszál teljes ifjúságát
Egy szalmazsákban töltötte,
És szentül hitte, hogy a világnak
Egyetlen dimenziója van:
A súlya.

E súly naponta oly hatalmas
Erővel nyomta őt, hogy maga volt a kétségbeesés.
Honnét is tudhatnátok, milyen érzés lehetett,
Ti, akik nem töltöttétek teljes ifjúságotokat
Egy szalmazsákba zártan?

A hebehurgya szalmaszál már
Szeleburdin szálldogál, s az éjszakák is könnyeden
Lebegnek mint a nappalok —
Még puha por sem települ rá,
Hogy pihenne pár órácskát délután . . .

Mintha nem is szalmaszál volna,
Hanem legalábbis tollpihe, mint ama
Angyal szárnyából elröppent pihe,
Melynek szomszédja volt a szalmazsákban —
Oly pehelykönnyűnek érzi magát!

Ugyan megsejti hébe-hóba, hogy
Végtére a levegőég is csak egy
Hatalmas mélykék szalmazsák,
Amelyen horkol fönn a gazda.

A hosszútávfutó

Puszta mezőség.
Léptek döngölte néma út.
Elvétve néhol
Egy-egy könyv a porban.

Egymástól hatalmas távolságra.
Néhány kőkemény
Alapkönyv.

Valaki befut, mellkasa holmi ziháló fújtató.
Pirospozsgás, akár egy újdonsült istenség.
Ráköp az egyik könyvre.
És aztán sorban a többire is.
Istenesen letiporja mindet.

Megfáradt már, elég soká loholt.
Tátog előtte a puszta térség.
Lábak taposta néma út.
A távfutó összecsuklik és kiadja lelkét.
Alapkönyv lesz belőle, végszó, ritka
Jel, mit meghaladni többé nem lehet.

Szuszogás hallszik, a háttérből
Kiválik valaki. Egy másik
Hosszútávfutó. Lihegve lassít, leköpi a
Jelet, elrohan, és belevész a láthatárba.

KOVÁCS ANDRÁS FERENC fordításai

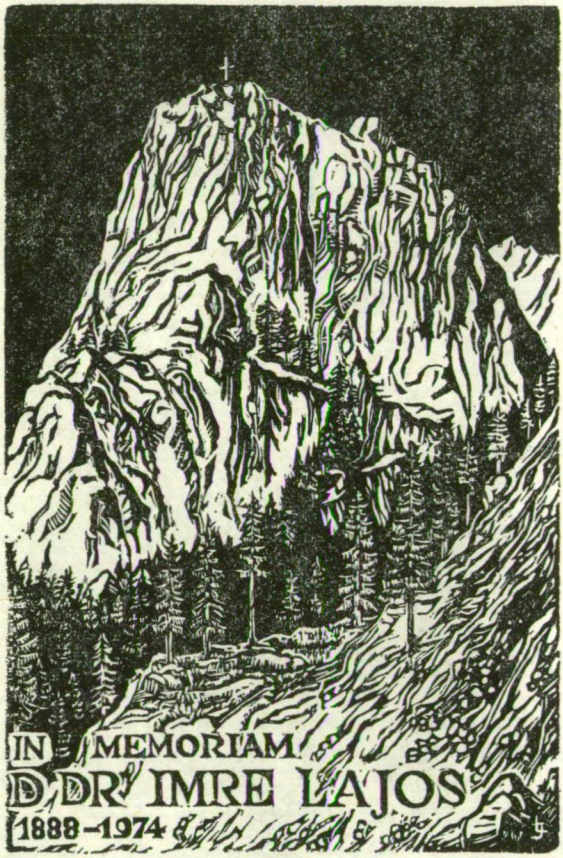

TANDORI DEZSŐ

„...amilyen nem leszek, bármeddig élek"

JÉKELY ZOLTÁN

Második negyedszázadát kezdi velem az a bűvölet, melyben Jékely Zoltán költészete nem múlóan tart, kifoszthatatlan bőségével, félmagánzó olvasót. Mert alig múlt el év, hogy legalább egyszer, ritka szerencsés szakokban kétszer meg ne kíséreljem elmondani, mi ez a hatás, melyet a *Tilalmas kert* költője, bármi változások közepette is inkább fokozódva, kiváltani bír az irodalomnak nem elméletes szerepe, ám merőben a megvalósítási módja és lényközi pályalehetőségei iránt érzett figyelemben. Hogy miért... nem, dehogy annyi ez csak, hogy „nem tudom megunni", hanem hogy elemi értéknek, létezés-szakmai tápanyagnak érzem verseit, sorait; mikor hogy. Erőfeszítéseimnek csak a tallózás látszatát adhatom, így maradok hívebb a találkozás természetéhez, mely a nem éppen szempontok nélküli megörvendésé és felüdülésé. Valami hökkentő érdekességgel ezek a szempontok sem szolgálhatnak, legföljebb annyi szól mentségemre, hogy Jékely anyaga elnyűhetetlen, s ezért a felmutogatása is hálás szerep. Ám nézzünk végre közelebbről a tárgyunkra.

Maradjunk a szónál, itt van azonnal az a szembeszökő „kistárgyi fénylés", naposság, mely verseit kitünteti — mélyükből sugározván. Nem akarom a kopottabb „ragyogás" szót használni. A „tárgyak" pedig lehetnek mozgásformák is, emberi megnyilvánulások és dolgok együttesei. A „kis-" előtag a megbecsülésé. Ekképp: jó érezni, átélni, ahogyan Jékely a látszólagos csekélységeket hivalkodó följebb-emelések nélkül lényegessé, fontossá teszi, s mégsem járatja le (ezzel). Ahogyan felfénylenek a versében, már jelentős összefüggések részei. Benne vannak megint jól a természetben, egy napszak képében, kapcsolódnak valamely szerelemhez, s mintha társlétezőink volnának, értő mód vezetnek állatokhoz, ásványokhoz, a föld rögeihez, élő vagy holt növények szerve embervonatkozásaihoz; s amikor jelentősnek elkönyvelt fogalomra utalnak vissza (a hazára, a Történelemre, a szülőkre, a szülőföldre), tudnak egy s más plasztikusan újat hozzáadni a kimeríthetetlenekhez. Jékely elhessentené e nagyralátást: mégis fontos megjegyezni, hogy egyenlő „rendek" találkozása megy végbe olyankor. A Költészeté s az említetteké. (Melyeknek sora, csakúgy, mint a ténylegesebb kistárgyaké, szaporítható itt a gyűjtés figyelme által.) A *Barátkozás a Nappal* című vers záró sora: „s velem jön ez a rossz fapad", kiválóan jellemzi, mit kerülgetek. Az „égi bója, nagylángú Nap" szólítása végződik így, és a *bűvölet* szavát, most látom csak, innét (is!) vehettem: „... mint mágnestől megbűvölt vasdarab", így nevezi magát Jékely a Nap vonzásában; s hogy „egy perc, s repülök a Duna felett", mondja. Ez a roppant tiszteletadás, mely nemcsak gesztus, de valami bohóság is van benne szentül és ős-lovagian, „történelmien", toldódik gyakran a groteszk elemmel, mint versünkben a fapad-

kísérettel. Mekkora ragaszkodások a sokszorosan lenézett kisvilághoz, milyen eredendő, téphetetlen kapcsolatok élnek (örökre-elevenülten) Jékely Zoltán költészetében! Csak e dolgozat címe is honnét vétetett, lássuk; épp ilyesmiből: az 1935-ös *Galambok*-vers egyik szakaszából. („Akkor voltam én is a legszegényebb, / mikor galambot tartottam, sokat; s akkor voltam mégis legboldogabb, / amilyen nem leszek, bármeddig élek." Figyelmem több pontra szegeződik e szakaszban: az ellentételezésre, vagyis a kettőzésre, a visszafordításra, a mély meggyőződéssel mondott dolgoknak épp e mondás által a költő számára — ámulatosan, s nem is titkolja! — kibomló további értelmére; majd egy-egy vers, verspár esetében is megmutatnám ezt az „eszközét"; és nem hagyhatom észrevétlenül a finom *sokat* utánvetést, s ez a *legszegényebb* remek, azonnal míves kiegészítője, csakhogy ez a művesség nem az amúgy ízig tökéletes formai eszközökben reked meg, nem, Jékelynél többnyire az emberi közlendő gazdagságában ölt alakot; s folytathatnám.)

A *Napfürdő a temetőben* — bízom benne! — túlságosan közismert költemény ahhoz, hogy bárki számára bemutatnom kellene: a füvek mint jutnak legméltóbb költészeti alakjaik egyikéhez. A kistárgyiság (melyet nem óhajtok műfogalommá emelni, el is hagyom további említését) a téma *elmélyítését* is jellemzi: a füveknek elébb különleges alakjára jó utalás, azután cselekvés tulajdoníttatik nekik: „integetve rezdül, / mint aki elmegy s még tanácsot ad . . .". Innét csap föl fantasztikusan a versszak: „Ki merészelné e fűszálakat / megmarkolni s kirántani tövestül?" Titokzatos, létünkön túli igazságokra és létezőkre figyelmeztet; nem hiszem, hogy az űrjáró elme fölülmúlhatná, főként a tudományszerű fantasztikum irodalma szokott messze elmaradni e „nem-világunkbéli" lényektől. *Akik:* füvek, madarak, napszak-percek, vizek hullámai, koponyahűsökben fütyülő tücskök (mekkora fantáziakép!) s társaik. A Halál fogalma is kap innét egy határozott magyarázatot Jékely költészetében: az abszolút „túli" elv, vonatkozási rendszer, melyre azért van szükség, mert az élet (múlandóként felfogott) gyönyörűsége elviselhetetlen, merő túláradás. A napfürdős vers felszökkenése egyenértékű elcsitulással folytatódik; de itt már végképp közismert terepen járhatok; tudjuk, mint jön a nagy terepet végigsimító „csak lengjenek, csak üzengessenek, / mindig akad valaki, ki megérti, / hogy miről is hagyakoznak a régi / gyökérfoglalatú szíves s szemek . . .".

A kis mozdulat, a simogatás (minden nagyságával) hadd szerepeljen itt most legalább két változatban: a kevesebbet idézett, ám ettől még nem kevésbé remekművű *Bronz-színű képre* az egyik. Ez a kilenc sor végig tökéletes szerkezeti szervesség. A jellegzetesen jékelys „hirtelen" megszólalás, a közepén kezdés, mely ugyanígy jellemzően álomszerűen tűnődő, lassító, ekképp hangzik: „Azt hittem, így csak régi holtakat / lehet becézni, ahogy én becézem / emlékedet, mióta messze vagy . . ." A gesztus, az együttlétforma sok-sok tökéletes példája lelhető Jékely felidéző verseiben (holtakról, sőt, majdani halottakról szólnak!), s egyik klasszikus példájuk az *Éjfél*. Az idézett vers így folytatódik: „Cirógatom orcád bronz-bársonyát / s motyogok, motyogok hozzád a képen, / amelyen már mintha a másvilág / feledtető, rejtelmes hűvösében / mosolyognál, könnyezve, álmatag . . ." És a Jékely költészetét annyira jellemző, telitalálatosságukban visszafogott, a kezdet tűnődését alig, ám alapvetően „megemelő" zárótételek (-sorok) egyike következik: „mint aki meghalt már iszonyú régen". Az *iszonyú* nem is annyira iszonyatot társít a jelzett képzettel, inkább visszahozhatatlanság érzését kelti. S ez az érzet a jelent

értékeli: azonnali elmúlásnak. A galamb-versben is a rögtön-ítélő-meglét következtetését vonja le az idézett szakaszban Jékely. Ez megint alapvető sajátsága, kifejező eszköze verseinek: a nyílt túlzás, mely mégis igazságnak bizonyul, s szinte csodálkozunk, miképp nem jutottunk el hozzá magunk is. A bűvölet eszköztársasága juttathat el, csak az, oda! Halottját gyászolja, s így kiált: „Hát mindhiába zúgnak el feletted / ezek a vad-szagú tavasznapok?" S a túlzás: „Pedig egykor, mint én, te is hihetted, / hogy tavasszal feltámad a halott." Ha valóban magunkénak érzünk egy-egy ilyen vershelyet, *mondható igéinkké válnak.* Akármi „vad-szagú" tavasznapokon ezt mondom majd, effélét mondok, ha úgy hozza sora, a magam halottainál emitt-ott, és magának a múlásnak, az élet e nagy sajátjának s felidézőképzetének rejtelmeit érzem, a megfejthetetlen szépségű sorok által. A Jékely-versek részeivel (melyekben állapothatározta vagy gondolati egészük is foglalatosan ott van) ily személyes gyakorlatban lehet együtt létezni. Vagy végig se kell gondolnunk a teljes vers emlékét, és elragad a kép („Sohase látott gesztenyefasor!", ez például, és nem önkényes a megállapítás, mert abban a versben is élen áll, előtte csak a cím — *Városvégi gesztenyefasor* —, s nem tudjuk azonnal, miért ez a megszólítás), vagy oly átoldódó, egyéni töprengéseinknek s eligazodásunknak kifejezőjévé váló megállapításként, felkiáltásként, óhajként őrizzük a sort (sorokat), mint például a gyakran idézett versből, *A kakukkhoz,* ezt: „Csak arra kérlek, te madár, / minden percem tedd édesebbé, / s oly fuvolásan kiabálj, / mintha nem szólnál soha többé." Ez a szakasz is lebontható a magunk gyakorlati, olvasói szempontjai szerint: a harmadik sor főleg szépségével, objektivitásával visszhangzik, a negyedik pedig jószerivel bármi lelkiállapotunkra vonatkoztatható, amikor a véglegesség valódi vagy inkább csal-tudata megkísért bennünket, s legalább elképzelendő (elképzelt) határozásokra ösztönöz vagy bír. Jékely költészetének az ilyen elhatározások, ezek a stilizációk és legtermészetesebb eszközei. Az illanót, a soha meg sem érthető pillanatot tudja rögzíteni, *mégis,* ezekkel a „túlságokkal".

Míg másutt már-már tételes pontossággal szögezi le igazságát, a lélekét. A *Tengerparti elégia* híres első két sora így szól: „— Aki siratni akarja hazáját, / utazzék tőle mennél távolabb..." (Mellőzhetetlen a szakasz további két sora, amely a rímmel, a képpel, a tárgyi pontossággal a kijelentés érzékletes megfelelőjét adja, s a *fentebbet* is följebb lendíti még: „...harsogjanak alatta hosszú pályák, / suhanjon ég, föld, mint a gondolat. —" Azután ritmusváltás következik, s ezt nem a verslábak lépéseire értem; hanem a lélegzetére, ismét úgy, ahogyan a füvek idézett versében tapasztaltuk. Hirtelen kommentálni kezdi magát, „narrátorként", közli velünk a költő, hol mondja ő ezt, mi az összefüggés stb.) A páros szerkesztésre, a motívum-továbbfejlesztésre (kibontásra, látszólagos ismétlésre, ily nyomatékosításra) kitűnő példa alighanem ennek a versnek az első *és* a hetedik szakasza: „A megtett úttal kódorgok a világban, / Enyedről annál többet álmodom." Még a szakasz szerkezete is azonos az elsőével, a gondolati összefoglalást az érzékletes, hangzásra is szép, szívélményhez közeli kép (képsor) teszi teljessé.

Az elmúlás: termékeny állapot. A veszítés, a soha többé: ennek véglete, és azt hihetnénk meddő. Mennyire meghaladja ezeket az elképzeléseinket is Jékely költészete! *Az árva orángután dalai* a szülőföldet szólítja így, az idézett versszakban épp a temetőket: ahol „úgy alszanak... / a kedves holtak, mint a jó juhok, / amikor összebújnak nagyidőben". Nem gondoltuk volna, ugye, hogy efféle látható halmozás, mint a *kedves* és a *jó* szó ily gazdaságossá

válhat, sőt, a két „j" hang a gyengédség végtelenjeit érezteti velünk. S mintha e halottakkal, földközegükkel is éreztetné; az évszám 1939. *A föld mélyében* című verse így végződik, sokszoros elemösszetétellel: „Egyik lábam királylánykoponyán van, / a másik fent a gödör peremén: / múlt őszök, tavaszok vakondnyomában / egy régi alkonyat ízét keresem én." Királylány (mesefordulat s hit), kis állat (mint rejtekút tudója), sírásós-hamletes alaphelyzet és majdnem érzelmes hangulat, mely mégis (rettentő időmélység és lény-jelenvalóság összekötésével) a Természet forgását idézi meg... A dal minden eszköze megvolna itt, és mégis a teljes zengésű elégia valósul meg, a versekből kiragadott részek is egészükkel kezdenek hatni ránk. Jékely látszólag lazább versépítkezése ezt a többletet rejti. *A Holdhoz — tán utólszor* negyedik szakaszában a messzi égitestről, „a kék magasság kihalt csillagá"-ról olvashatjuk: „Ott valami már elvégeztetett... / Példaadó kihaltságban lebeg / Földünk előtt a kongó végtelenbe." A motívumok, szavak, hangjelenségek, színek, növényi anyagok, vagy akár a megszólítások, szerelemérzések s rajongó kifejezések: egész rendszert, szövevényt alkotnak, vissza-visszajárnak. *Az éjféli Velencéhez* írott versben „a két vas-mór" üt éjfélt, s „kalapácsuk kongó ekhója" száll még a Szent Márk tér fölött. Vagy másutt, az *Apátlan éjszakák* első felében, amikor azonban már mindenestül a „megürült érzetű ház" (TD) környezi kedélyünket, ennek az űrnek, hiánynak tömör hangképmása hallatszik: „Az aragonit-váza odva búg, / madárhangon: hupupa, hupupa..." Ám ugyanott a hangok, a hangon túli rejtett némaságok egész sorozata vonul fel... s Jékelyről szólva, pontosabb, ha azt mondjuk: vonul *el*. Íme, az apátlan éjű ház képe: „A szekrényben széltelenül zizegnek / sírokról tépett szirmok, levelek, / bútoraink csontjában megremeg / örök lelke medvés rengetegeknek." És a *hupupa* után: „Dante üres fejében altatók / szólnak, akár valaha apuka." De „a többi földi jelenés után" (a *Nizsinszkihez* írott versben is, például) ott vonul az emberi, az arc, a fájdalomból, bolondságból, elvágyódásból, művészetáhítatból és hitből, vágyból és hódolatból, teljesítésből és továbblépésből hátramaradó nyom: „Az arcodon kövül-könnyes vigyor, / mit a bolondság művészkeze vésett..." A gyönyörű pontosság mintha mellékesen volna jelen, holott ezek az elemek is adják a Jékely-vers utolérhetetlen hatását: „Hol vagy, tűnő művészet, lepke tánc?... / .)..vele zuhantál, hosszú rózsalánc, / a lyukba melybe fejjel hullt be ő". Ez a groteszkig szép *hosszú rózsalánc* máris ellenpontját kapja a *fejjel* józansága révén. Ami ott révület, itt vicces, ami ott groteszk, itt fájóan valós.

Mélységről és magasságról is mi mindent tudat velünk Jékely Zoltán költészete! Például — a még befejezésül idézendő, már említett — *Galambok* című versének harmadik szakaszában, ott a megnevezett táj („az Őrhegy") mellett a távlat, a foghatatlan: „A kék magasság ánizs-illatát / éreztem rajtuk, ha vállamra ültek." Az illatról, valamivel odább *(Bélyeggyűjtők)*: „A levegőben sarkantyúvirág / vastag, nyári illata folydogált." Tér a bélyegek képzetes világa; megragadás a szűkebb világban, netán túllendülés? Jékelynél, észre kell vennünk ezt is, a nagyon aprólékosan néven nevezett viszonylatok (család, szerelmek, kutyák, növények, tájak, városok, lakások, temetők, írók, barátok, madarak, halottak, vizek, egek, zenék) révén az általános emberi *conditio* mondatik ki. És elhessenthetetlen, ízig belénkivódó tanulság: hogy *egylényegűek vagyunk mindannyian.* (Változatként mondható az egyik korai versének zárszavára.)

Másrészt a dolgok (akár: a versek!) szerkezeti kettőssége *tér*, az alkotásé,

az emberi lény alkotódásáé. Nem idézem azokat a híres bolyongás-verseket (*Téli éjszakák; Séta alkonyat felé; Levél; Séták a Zugligetben* stb.), melyekben ő maga, „Jékely Zoltán", így, névvel is odaidézve, alkotólagos része a műnek, amely — ha zárt, hagyomány szerinti szakaszokba foglalódik is — utalásokkal, ízekkel, színekkel, képzetek társításával mintha azt a valós pillanatot feltétlenül eligényelné a létezéstől, a vers részeként látná... ezzel is jelezve, milyen „képtelen" vállalkozás a költészet, s ezért csakugyan mindenek túlján, minden egyéb lehetőség híján jöhet el az igazi ideje, vagy amikor értelem és érzelem egyre túlcsapva önmagában bukdos. A legapróbb részletezés tökélye is „abból él meg" Jékelynél ily nagyköltészeti erővel, hogy ezek a versek (az életmű sűrű legjava) megannyiszor a nagyobb egészre vonatkoznak, s ez utóbbi mintegy hitelesítődik a költeménnyel. A kör bezárul, és nemcsak részletszépségeivel gyönyörködtet. Az a megrendítő, *ahogyan* Jékely efféle evidenciának (*csak-így-lehet* érzésnek) birtokában élt *költőként* (de amire most nincs terünk, kifejteni: *prózaíróként* is igen sokszor). A szerkezet kettőssége a *Kígyóbilincs* című versben példásan mutatkozik: rövid történet az első rész arról, hogyan kerül kígyós szigeten váratlan halálveszélybe a költő és apja; majd egy szerencsés menekülésre válasz a második egység, mely így foglalja össze az emberi helyzetet, a borzalmak emlékének következményét: „Jaj, mennyi ártatlan kígyót megöltem, / pepitahasú siklót, rézfutót! / Fejüket fütykössel laposra törtem / s testüket fára kötöttem utóbb..." Az emlék gyilkosa volt, mert „minden kígyó maga volt a Sziget..." Nem fűz kommentárt ezekhez a tetteihez. A három szakasz e kitekintés kivételével mind a cselekvés ábrázolása, a megoldhatatlan emberképleté. Hadd idézzem épp e „csomós" szakaszt, a vers végét: „Néztem, bogozza őket a Szamos, / s hogy másznak rájuk rákok egyre többen, / s eseténként hallgattam, hogy futamoz / a szél a fán megaszalt tetemükben." A vers tökéletes belső rendszere egyetlen igazi kitekintést enged csak, nem másunnét vett, legyen az bármi „ősi", jelképeset, nem filozofikusat, csakis a valóságosat: *ez történt.* S hogy valóban „ez", egyetlen hitelesítő eszköze a még-sosem-volt kifejezés. Az a „futamoz" ige, a moccanatlanság és a mozgás közös jelenetének rövid, lényegre törő láttatása.

Jékely verskötetei a tallózás boldogságát adják, mert úgy olvashatók, motívumkeresgélőben is, mintha álmodnánk anyagukat, együttesüket. A versek számtalanjában a vissza-visszabukkanó részletek, jellegek, látszólagos „tényrímek" (valóság-hasonlóságok; ellenirányú, ám rokon kifejtésű kapcsolatok; különböző formájú, de hasonló „lényegek" stb.): az olvasás merőben új minőségét adják, nem is tudnék hirtelenjében más magyar költőt mondani, aki ezzel az élménnyel megajándékoz. *A házsongárdi temetőben* című vers is hányfelé rokonítható! A nyitó felkiáltás: „Itt alszanak a boldog rokonok!" — még két soron át inkább általánosságokkal bontakozik tovább (mindegyikük „fogyó legenda", „holt vérük élő véremben zsibong"), bár ez a *holt* és *élő* ellentét, a vérre vonatkoztatva, kísérteties, borzongató elevenségnek is érzékelhető. Aztán a negyedik sorral rejtélyesen elmélyül a vers: „Esős időben róluk álmodunk..." Ez már a megfejthetetlen költői minőség. Kiegészítője a maradék három sor tárgykészlete: „... pár kép van róluk a falon és lent a / nagyláda mélyén egy-két régi rongy, / sárgult levél s pár óriási gomb..." Talán igen sok más versében fejti ki mélyebben ezt a titokzatos kapcsolatot; ám itt csak az eszköztár egyszerűségére utaltam, a gazdaságosságra, mellyel tökéletes hatást ér el. Jékelynél a *hatás* ténye azért említhető értékhangsúllyal, mert életünk legegyszerűbb tényeire próbál az imént jellemzett eszközökkel fényt de-

riteni; figyelmünket, e boldogtalan csapongást, ide összpontosítaná, ahol legméltóbb tárgyra lelhet... S ha látszólag „önmagát járó kör" ez, mert lényünk, létezésünk gyönyörűvé és fájdalmassá részletezett anyaga a végcél? Messze jutunk Jékely-sétáival, emlékezéseivel, önmaga által is hamar kívülről tekintett fellobbanásaival: messzire, mert épp a „végcél" nem ígérkezik sehol elérhetőnek és megfejthetőnek. E nagyon stilizált és nagyon őszintén tényfeltáró költészet a legizgalmasabbról szól, életünkről és halálunkról, s természetesen a meglét fokozatait járva, még leginkább filozofikus hangulataiban is. *Csontjaimhoz* című remekművében (megannyi egyéb közt) tökéletesen összefoglalja, hogyan értsük ezt, miként gondoljuk magunkénak ezt a költészeti lehetőséget: „Mindig úgy éldegélek, mintha holnap / örökre elaludnék s álmatag / nézem csontjaim, kik velem loholtak, / s kiket lelkem csúful magukra hagy." Elhagyás és reménykedő újraszerzés, légiesség és „mázsás agyagsúly"-ok a koponyában, „porrávált verseket" kimosó tavaszi záporok ... ám megint a felsoroláshoz érkeznénk el, dolgunk lényegéhez itt, mely a boldog tallózás volt. Jékely mindvégig erre biztat: nem kell szégyellenünk az életörömet, egyszerű formáit, pillanatait; fontosnak kell tartanunk a Természetet... emlékszem, negyedszázadnál régebb ideje ezt adta tanácsul velem, mikor a *Tilalmas kert* olvastán ellátogathattam hozzá. Személyesen összesen kétszer találkoztunk életünkben. S még sincs költő, aki hozzám közelebb állna, fejezem be most — átmenetileg, a boldog folytatás reményében — e sorokat; s épp a *Galambok* zárásával. Mindegy, hogy „galambok vagy nem galambok", nem számít, hogy épp egy adott madárfajtát kedvelek-e vagy sem, Jékely megtanítja olvasóját egyebek között arra is, hogy a jelenségek: jelenések. És akkor...? — „álmomban most is vissza-visszajárnak / s őket tiszta búzával etetem; / hálásan simogatják égi szárnyak / szegény, boldogtalan fejem". Lényegünk: *egy*. Megjelenési formája azonban csudásan sokszerű.

(1983—84.)

PÉTER LÁSZLÓ

Párhuzamos verselemzés

Éluard nevével 1947. február végén találkoztam, amikor Madácsy Lászlóval együtt bábáskodtam a Tiszatáj első számának megszületésén a Szegedi Napló házának pincéjében, a Szent Gellért Nyomdában, és tanúja lehettem, amint Gabnai János petit kurzívból kiszedi Madácsy fordítását, Éluard *Egyetlen gondolat* című versének magyar átültetését.

Nem tudtam még, hogy nem ekkor fordította, hanem négy évvel korábban. Csak később, amikor módszeresen átnéztem a Délmagyarország régi évfolyamait, bukkantam az 1943. január 24-i szám 9. oldalán első közlésére. Ma sem értem, miért nem jelezte ezt Madácsy a Tiszatájban; azt kell hinnem, ő maga sem volt tisztában azzal, hogy fordítása a maga idejében milyen kivételes tett volt. Nem tudta, hogy Éluard-nak ez a nagy verse a kommunista költő hangos antifasiszta kiáltványa.

Érdeméből ez mit sem von le. A vers alatt néhány ismertető mondatot is közölt. „Paul Éluard a fegyverszüneti szerződés utáni francia költészet klasszikus irányának egyik legjelesebb képviselője." Szürrealista túlzásain — úgymond — régen keresztül esett. „Költészetéből száműzte ugyan a rímet, de soraiban az élet ritmusa zeng. Éluard a meglepetések költője. Érzéseinek kifejezésére olyan képeket alkalmaz, melyek olykor-olykor döbbenetesen szépek." Végül: „Az itt fordított költeménye a legismertebb és a legkedveltebb költeményei közé tartozik."

Nem tudom, mi volt Madácsy forrása. De nyilván az első közlések valamelyike, mert *Egyetlen gondolat* címmel fordította, sőt a Délmagyarországban közölte az eredeti francia címet is: *Une seule pensée.* Utóbb, valószínűleg az 1947-ben megjelent *Le livre ouvert* (Nyitott könyv) című verseskötetében, amely 1938 és 1944 között keletkezett verseit tartalmazza, Éluard a címet *Szabadság*ra változtatta; későbbi magyar tolmácsolói mind ezzel a címmel fordították. Ferenczi László úgy tartja, hogy a *Szabadság* „mély értelműbb, objektívebb, egyetemes értékű" (Éluard. 1970. 77), bár elismeri, az *Egyetlen gondolat* „szintén kifejező". Én sajnálom a címváltoztatást, s úgy vélem, kár volt a költőnek előre ellőnie puskaporát, előre kimondania, mi az az „egyetlen gondolat", amely foglalkoztatja, s amelyre minden életmegnyilvánulása irányul. A korábbi verscím nem lövi le a poént, hanem csak a végén bombaként robbantja a 21 szakaszos vers végső értelmét, az *egyetlen gondolatot* rögeszmeként lefoglaló *szabadságot,* amely a német megszállás idején minden cselekvésnek és gondolatnak alfája, kezdete volt a franciák számára. S azért is kár a vers fölé írt, ideje korán elárult gondolatért, mert nélküle az olvasó ugyanazt az utat teszi meg, amelyet költője írás közben.

Éluard 1952. január 17-én előadást tartott Moszkvában *Az alkalmi költészet* (La poésie de circonstance) címmel. (Magyarul *A körülmények és költészet* című, 1972-ben megjelent tanulmánykötetében *A körülmények ihlette költészet* címmel olvasható.) Ebben igazat adott Goethének: minden költészet alkalmi költészet, de a jelentős költemény az alkalmiból (a különösből) egyetemessé (általánossá) válik. Erre éppen ezt a versét hozta föl példának. 1941 nyarán írta, s amikor elkezdte, még arra gondolt, hogy a végén annak a nőnek a nevéhez

jut el, akit szeret, és akinek e verset szánta. De írás közben az a bizonyos *egyetlen gondolat* foglalta le agyát, verset író kezét, s rájött, hogy csupán egyetlen szót írhat le versének végére: *a szabadságét*... „Így az asszony, akit szerettem, inkarnált egy nála hatalmasabb vágyat." Így lett verse — szinte *malgré lui*, akarata ellenére — szerelmes vers — a szabadsághoz!

Ez a vers, mint Éluard harcostársa, Claude Roy megállapította, „néhány hét alatt lett klasszikus a megszállt Európában... minden elnyomott és harcoló nép magára ismert benne".

Érdekes, hogy Éluard-nak ez a hatalmas verse nem Illyés Gyula fordításában maradt ránk. Mindössze első versszakának átültetéséről tudunk; ez az Éluard-ról írott nekrológjában, az Irodalmi Újság 1952. november 20-i számában jelent meg. Méltatta a francia költő ellenállási tevékenységét, illegális munkáját, bujdoklását. Havonta változtatta lakását, minden poggyászaként csak azokat a gyűrt papírlapokat víve magával, amelyekre költeményeit rótta.

„Egy ilyen »gyűrt papírlapra« írta ekkor, ilyen körülmények között azt a versét, amelyet azóta a világ minden nyelvére lefordítottak mint a modern »életérzés«, a szabadság himnuszát; azt, amely így kezdődik:

Az iskolásirkáimra
A padomra és a zöld fákra
A futóhomokra, a hóra
Írom neved...

A szabadság nevét, azért a szabadságét, amelyhez mindvégig, minden körülmények között példamutató tisztasággal és egyenességgel hű maradt..."

Mégis elképzelhető, hogy Illyés lefordította az egész verset, és egy évtized múltán csak ez a szakasz maradt meg emlékezetében. Ezt valószínűsíti Pákozdy Ferenc visszaemlékezése. Elmondja (az időt illetően tévesen, mert a harmincas évek elejére teszi), hogy az illegális Kommunista című újság számára, amelyet Gereblyés Lászlóval ő szerkesztett, verset kért Illyéstől. Idézem Pákozdyt: „Adott is, pedig nyíltan elmondtuk neki, milyen célra lesz. A verse (az is lehet, hogy fordítása volt) emlékezetem szerint így hangzott:

A falakra írd,
a palánkra írd
azt a szót: Szabadság!"

Pákozdy (Vádló és vádlott is én vagyok. 1984. 82—83.) nem ismerte föl Éluard versét, de jól sejtette, hogy Illyés fordítást adott. Hiszen az idézett töredék Éluard versének elemeiből összeállított strófa, az utolsó sor a költemény vége. Joggal föltételezem tehát, ha a vers eleje megmaradt, a végére pedig kétségtelen hitelességgel Pákozdy emlékezetében van adatunk, akkor Illyés az egészet lefordította annak idején, de a kézirata — bizonyára éppen Pákozdyék kezén — elveszett.

Így azután Éluard költeménye nálunk Somlyó György fordításában vált általánosan ismeretessé, noha előtte Örvös Lajos és állítólag Gereblyés László, utána pedig Stetka Éva is átültette nyelvünkre. Örvös Lajos a Nemzeti Parasztpárt napilapjának, a Szabad Szónak valamelyik számában, talán még 1945-ben (keltezés nélküli kivágatát őriztem meg), Gereblyés László pedig 1948 táján. Stetka Éváé a Jelenkor 1960. évi 4. számában jelent meg.

Somlyó először *A béke erdeje* (1952) című kötetében, majd Éluard-nak *Mindent elmondani* (1954) címmel kiadott válogatott verseskötetében jelentette meg, önkényesen központozással ellátva az eredetileg interpunkció nélküli verset. A *Paul Éluard versei (1960)* című kötetben már központozás nélkül közölte, sőt a kötet utószavában magyarázkodásra is kényszerült korábbi eljárása miatt. „A *Mindent elmondani* megjelenésekor — mások és a magam korábbi álláspontjával szemben — úgy éreztem, hogy Éluard verseinek hiányzó írásjelei a magyar szövegben csak fokozzák azt a nehézséget, amit megértésük a magyar olvasó számára amúgy is jelent." Azóta — úgymond — *újból* arra a meggyőződésre jutott, hogy Éluard központozás nélküli rendszerén változtatni „csaknem olyan hűtlenség, mint formai sajátságain vagy tartalmán".

De ideje, hogy lássuk magát a verset. Kitartok az első fordítás mellett.

EGYETLEN GONDOLAT

Gyermekkori füzetembe
Asztalomra méla fákra
Homokba meg puha hóba
Írom a neved

Könyvem minden oldalára
Hamuba s papírdarabra
Sápadt kőre alvadt vérre
Írom a neved

Aranyszélű öreg képre
Vad harcosok fegyverére
Királyoknak ősz fejére
Írom a neved

Őserdőre pusztaságra
Kis fészekre rekettyékre
Visszazengő gyermekkorra
Írom a neved

Csöndes éjjel csodáira
Nappal fehér kenyerére
Jegybejáró évszakokra
Írom a neved

Tépett azúrrongyaimra
Hunyó napú nádasokra
Tóban rengő-ringó holdra
Írom a neved

Zöld mezőkre horizontra
Elvillanó madárszárnyra
Pokolmolnár tűzmalmára
Írom a neved

Minden hajnalfuvallatra
Tengerekre tűnt hajókra
Tébolyodott zúgó hegyre
Írom a neved

Futó felhők foszlányára
Jeges viharverítékre
Álmos eső cseppjeire
Írom a neved

Tündérfényű vonalakra
Színek piros harangjára
Megfogható igazságra
Írom a neved

Felriasztott ösvényekre
Kitárt karú messzi útra
Kar nélküli tágas térre
Írom a neved

Fellobbanó lámpafényre
Ellobbanó gyertyalángra
Együvé gyűlt házaimra
Írom a neved

Tükör szelte fényvilágra
Szobám fáradt bánatára
Hideg ágyam deszkájára
Írom a neved

Meleg szemű hű kutyámra
Virgonc fülelő fülére
Ügyetlenkedő lábára
Írom a neved

Ajtóm ugródeszkájára
Barátságos bútorokra
Áldott tűz lehelletére
Írom a neved

Minden egybeforró szájra
Barátaim homlokára
Minden árva kérő kézre
Írom a neved

Ámulatok üvegére
Éber ajkak százezrére
Föl magasan a csend fölé
Írom a neved

Vágy nélküli távollétre
Lélektáró magányomra
Vérpadoknak lépcsőjére
Írom a neved

Felrobbantott menhelyemre
Megvakított fároszomra
Unalmamnak négy falára
Írom a neved

Újra megjött egészségre
Tovatűnt vakszerencsére
Emléktelen reménységre
Írom a neved

S egyetlen szó varázsával
Újrakezdem életemet
Születtem hogy ismerjelek
Hirdesselek

Szabadság.

Más összefüggésben, műfordítás-elméleti tanulságok végett, érdemes lenne e vers valamennyi tolmácsolását összevetni. Itt most elég annyi, hogy e nagyszerű költeményben a szürrealizmus vívmányai — a reálisból táplálkozó, mégis rajta túlnövő képek — beépültek a valóságábrázoló és céltudatos mondanivalót hirdető lírai realizmusba. Mint a vasreszelék a mágneshez rendeződik, úgy fordul minden tárgyi, természeti, élettani kép a végső mondanivaló, *az egyetlen gondolat, a szabadság felé.* Vannak képek, amelyek a romantika nagyot mondására emlékeztetnek: a zúgó hegyre írandó név eszünkbe juttatja Heine megalomániás képét, amelyben a norvég erdőkből kitépett fenyőfát mártaná az Etna torkába, hogy fölírhassa vele az égre: Szeretlek, Ágnes! *(Vallomás.)* Ha ismét arra gondolunk, hogy szerelmes versnek indult ez a költemény, nem is véletlen a reminiszcencia.

Illyés talán éppen azért nem fordította le ezt a verset, mert 1950-ben, amikor *a maga egyetlen gondolatát* megírta, úgy érezte, ezzel teljesen kiaknázta önmaga számára Éluard példáját. Ez a vers nem látott, még nem láthatott napvilágot az 1956-ban megjelent *Kézfogások* című kötetében, amely ezeknek az éveknek a termését gyűjtötte egybe. Gara László 1951-re, „a kitelepítések idejére" keltezte „az azóta világhírűvé vált" költeményt; az Irodalmi Újság 1956. november 2-i számában, ahol először megjelent, Illyés maga datálta egy évvel korábbra. Tamás Attilának Stoll Béla kandidátusi dolgozatáról írott opponensi véleménye szerint 1956. október 23-án Illyés Miskolcon bevezetőt mondott Szabó Lőrinc költői estje előtt; itt vagy hazatérőben emlékezetből írta le versét. Így jelent meg az Irodalmi Újságban, és ugyanezt a változatát közölte Domokos Mátyás az életműsorozatban addig ki nem adott verseket egybegyűjtő *Menet a ködben* (1986) című kötetben is.

Holott — mint Harmat Béla fölhívta rá a figyelmet (Magyar Nemzet, 1986. jún. 17.) — Illyés utóbb az eredeti és teljes szöveget bocsátotta a Zágrábban 1971-ben megjelent kétnyelvű válogatott versgyűjteményét szerkesztők rendelkezésére. Petar Šegedin és Oto Šolc gondozásában a Mladost könyvkiadó jelentette meg, Enver Čolaković fordításában *Poezija* címmel.

Hitelességéhez nem férhet kétség, hiszen Illyés közreműködése nélkül nem juthattak volna a teljes szöveg birtokába. Illyés ugyan 1968-ban Hornyik Miklósnak megvallotta, hogy műveinek rossz gazdája: „Nem tudom, hol vannak a régi verseim; még azokról sem tudok már, amelyek megjelentek nyomtatásban." Ennek a kéziratát azonban megőrizhette, noha ma nem tudjuk,

megvan-e még. Nyilvánvalóan ez az *ultima manus*, az utolsó kéztől való kézirat, tehát ez tekintendő véglegesnek és hitelesnek.

Az emlékezetből ama zaklatott napokban leírt változat 17 sorral kevesebb (183 sorból áll), és a megbomlott szakaszokon jól látszik, hogy hiányos. A teljes (kereken 200 sorból álló) vers így hangzik:

EGY MONDAT A ZSARNOKSÁGRÓL

Hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van,
nemcsak a puskacsőben,
nemcsak a börtönökben,

nemcsak a vallatószobákban,
nemcsak az éjszakában
kiáltó őr szavában,
ott zsarnokság van

nemcsak a füst-sötéten
gomolygó vádbeszédben,
beismerésben,
rabok fal-morse-jében,

nemcsak a bíró hűvös
ítéletében: bűnös! —
ott zsarnokság van,
nemcsak a katonásan

pattogtatott „vigyázz!"-ban,
„tűz!"-ben, a dobolásban
s abban, ahogy a hullát
gödörbe húzzák,

nemcsak a titkon
félig nyílt ajtón
ijedten
besuttogott hírekben,

a száj elé kapott ujj
„pszt!"-jében, hogy ne mozdulj,
hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van

nemcsak a rács-szilárdan
fölrakott arcvonásban
s e rácsban már szótlan
vergődő jajsikolyban,

a csöndet
növelő néma könnyek
zuhatagában,
táguló szembogárban,

az van az éjben halkan
sikló gépkocsizajban,
meg abban,
megállt a kapualjban;

abban, ahogy a „halló"
közben — érzed — a kagyló
csöndjén keresztül
figyel egy idegen fül;

nemcsak a telefondrót
közt vergődő Laokoon-mód:
vonat, repülő, sínpár,
gúzsbog, kötélszár,

mert zsarnokság van,
nemcsak a talpra álltan
harsogott éljenekben,
hurrákban, énekekben,

az ernyedetlen
tapsoló tenyerekben,
az operában,
a trombitában,

ott van az utca sarkán
az éppoly harsány —
vígan vagy kongó zordan
feszülő kőszoborban,

az van a derűtelten
tarkálló képteremben,
külön minden keretben,
már az ecsetben;

mert zsarnokság ott van
jelenvalóan
mindenekben,
ahogy a régi istened sem;

mert zsarnokság van
az óvodákban,
az apai tanácsban,
az anya mosolyában,

abban, ahogy a gyermek
dadog az idegennek,
ahogy, mielőtt súgtál,
hátrafordultál,

nemcsak a szögesdrótban,
nemcsak a könyvsorokban
szögesdrótnál is jobban
bénító szólamokban;

az ott van
a búcsúcsókban,
ahogy így szól a hitves:
mikor jössz haza, kedves,

az utcán oly szokottan
ismételt hogy-vagy-okban,
a hirtelen puhábban
szorított kézfogásban,

ahogy egyszercsak
szerelmed arca megfagy,
mert ott van
a légyottban,

nemcsak a vallatásban,
ott van a vallomásban,
az édes szómámorban,
mint légydög a borodban,

mert álmaidban
sem vagy magadban,
ott van a nászi ágyban,
előtte már a vágyban,

mert szépnek csak azt véled,
mi egyszer már övé lett;
vele hevertél,
ha azt hitted, szerettél,

tányérban és pohárban,
az van az orrban-szájban,
világban és homályban,
szabadban és szobádban,

mintha nyitva az ablak
s bedől a dögszag,
mintha a házban
valahol gázfolyás van,

ha magadban beszélgetsz,
ő, a zsarnokság kérdez,
képzeletedben
se vagy független,

fönt a tejút is már más;
határsáv, hol fény pászláz,
aknamező; a csillag:
kémlelő ablak,

a nyüzsgő égi sátor
egyetlen munkatábor;
mert zsarnokság szól
lázból, harangozásból,

a papból, kinek gyónol,
a prédikációkból,
templom, parlament, kinpad,
megannyi színpad;

hunyod-nyitod a pillád,
mind az tekint rád;
mint a betegség,
veled megy, mint az emlék,

vonat kereke, hallod,
rab vagy, erre kattog;
hegyen és tavak mellett
be ezt lehelled;

cikáz a villám, az van
minden váratlan
zörejben, fényben,
szív-hökkenésben;

a nyugalomban,
a bilincs-unalomban,
a záporzuhogásban,
ez égig érő rácsban,

a cellafal-fehéren
bezáró hóesésben;
az néz rád
kutyád szemén át,

s mert minden célban ott van,
ott van a holnapodban,
gondolatodban,
minden mozdulatodban;

mint víz a medret,
követed és teremted;
kémlelődsz ki e körből?
ő néz rád a tükörből,

ő les, hiába futnál,
fogoly vagy s egyben foglár;
dohányod zamatába,
ruháid anyagába

beivódik, evődik
velődig;
töprengenél, de eszmét
tőle fogan csak elméd,

néznél, de csak azt látod,
amit ő eléd varázsolt,
s már körben lángol
erdőtűz gyufaszálból,

mert mikor ledobtad;
el nem tapodtad;
így rád is ő vigyáz már
gyárban, mezőn, a háznál;

s nem érzed már, mi élni,
hús és kenyér mi,
mi szeretni, kívánni,
karod kitárni,

bilincseit a szolga
maga így gyártja s hordja;
ha eszel, őt növeszted,
fiad neki nemzed,

hol zsarnokság van:
mindenki szem a láncban;
belőled bűzlik, árad,
magad is zsarnokság vagy;

mert már miattad dermed
dacba a gyermek,
s lesz az öledben ringó
feleség ringyó;

vakondként napsütésben
így járunk vaksötétben
s feszengünk kamarában
futva bár Szaharában;

mert ahol zsarnokság van,
minden hiában,
e dal is, az ilyen hű,
akármilyen mű,

mert ott áll
eleve sírodnál,
ő mondja meg, ki voltál,
porod is neki szolgál.

A Kanadában megjelenő Nyugati Magyarság című lap 1986. februári száma közölte a versnek bővebb változatát. Bevezetőjében azt állította: „A verset a költő később *tíz sorral* kibővítette." A lap számára ezt a bővebb változatot a washingtoni Occidental Press bocsátotta rendelkezésre. Föltételezésem szerint Illyés amerikai tartózkodása idején az időközben fölfrissített emlékezete alapján egészíthette ki a korábbi változatot, de még mindig elhagyva további hét sort.

A nyomdák gyarlóságából eredő egyszerű helyesírási és központozási eltéréseket figyelmen kívül hagyva, az előkerült három változat összefüggéseit az alábbi változatjegyzékben adom. *Alapszövegnek a zágrábi kiadásnak a sajtóhibáktól megtisztított szövegét tekintem.*

10	*lobogó vádbeszédben*	IÚ
25	*a száj elé hulltan*	IÚ, NYM
26	*pisszt jelző ujjban,*	IÚ
	„pssz"-t jelző ujjban;	NYM
27	hiányzik	IÚ, NYM
36	*kimeredt szembogárban,*	IÚ, NYM
37—40	innen hiányzik, később következik	IÚ, NYM
41—48	hiányzik	
49	*ott zsarnokság van*	IÚ, NYM
53 és 54 közt	*hol zsarnokság van, ott zsarnokság van*	IÚ, NYM
54	*nemcsak az ernyedetlen*	IÚ, NYM
55	*kürtben, az operában*	IÚ
	fülünkben, az operában	NYM
56	hiányzik	IÚ, NYM
57	hiányzik	IÚ, NYM
58	*épp oly hazug-harsányan*	IÚ
	az oly hazug, harsányan	NYM
59—60	*zengő szoborkövekben, színekben, képteremben*	IÚ, NYM
61—62	hiányzik	IÚ, NYM
65	itt a 37—39. sorok változata: *nemcsak az éjben halkan sikló gépkocsizajban s abban,*	IÚ, NYM
65	*hol zsarnokság van, ott van*	IÚ

	hol zsarnokság van,	
66	*ott van jelenvalóan*	NYM
68	*ahogy rég istened sem;*	IÚ
	ahogy rég istenek sem;	NYM
68—69	közt következik a 41—48. sor, a 46. sor így:	
	közt vergődsz így Laokoon-mód	NYM
69	*ott zsarnokság van*	IÚ, NYM
74	*idegennek felelget*	IÚ, NYM
75—76	hiányzik	IÚ
80	*butító szólamokban*	IÚ, NYM
81	*lapulva ott van*	NYM
87	*s ahogy*	NYM
96	*mint légy a borban,*	IÚ, NYM
107	*hidegben és homályban*	IÚ, NYM
116	*sem vagy már független*	NY
126	*a prédikációból*	IÚ, NYM
134	*rab vagy, rab, erre kattog;*	IÚ, NYM
135	*tenger mellett*	IÚ, NYM
140	*a szív-hökkenésben*	IÚ
142	*e bilincs-unalomban*	IÚ, NYM
143	*a zápor-suhogásban*	NYM
144	*az égigérő rácsban*	IÚ
163—164	*eszmélnél, de eszme csak övé jut eszedbe*	IÚ, NYM
166	*mit*	IÚ, NYM
167	*körbe*	IÚ
169	*amikor*	IÚ, NYM
170	*tiportad;*	IÚ
	tiportad,	NYM
171	*s így*	IÚ, NYM
180	*gyermeked*	IÚ, NYM
185—189	hiányzik	IÚ, NYM
192	*akár a Szaharában;*	IÚ, NYM
195	*a dal*	IÚ, NYM

Éluard és Illyés versének párhuzama nyilvánvaló. Elsősorban a formai: a változó szótagszámú, de pattogóan rövid sorokból álló szakaszbeosztás; a teljes, hiteles szövegben következetesen négysoros szakaszok, akár Éluard versében — ott a befejező, *rácsapó,* fölkiáltó utolsó sornak, *az egyetlen szónak, a szabadságnak* kivételével. Talán nem is volt tudatos Illyésben, hogy néhány olyan motívum, amely Éluard számára a szabadságot jelképezte, az ő számára, elborítva a zsarnokság rögeszméjétől, éppen ellenkezőleg, a szolgaságot jelentette. A francia költő a hóra vagy hű kutyájára írná a szabadság mindennél szentebb nevét; Illyés a hóesésben a cellafal fehérségét, kutyája szemében is a rabság visszatükröződését látja. Éluard a kitárt kart és a tükréből visszafénylő világosságot is szabadságjelképnek érzi; Illyésre a tükörből is a zsarnokság tekint vissza, és a velejéig megrontott világ nem engedi élvezni sem az ételt, italt, sem az ölelésre nyíló kart.

A címek is *mutatis mutandis* behelyettesíthetők. Éluard versének lehetett volna *Egy mondat a szabadságról* a címe, Illyésé *Egyetlen gondolat;* vagy ha Eluard címváltoztatását is áttesszük: Illyésé egyetlen szóval *Zsarnokság.*

Kell-e ezt a verset magyarázni? Illyés központozása pontos: világos értelmet akar adni minden szavának, mondatának; nem kockáztatja az interpunkciók mellőzésével a félreértést. (Csupán saját helyesírási gyakorlata érvényesül abban, hogy a mondatkapcsoló *és, s* előtt sem tesz vesszőt.) Utalásai azoknak, akik végigélték az 1944 és 1956 közti éveket, nem szorulnak semmiféle mankóra.

S talán az utókor is megérti — éppen ebből a versből érti meg leginkább — azt a mindent átható légkört, amely Hitler és Sztálin korszakában az emberi élet minden rezdülését meghatározta, de amely az emberi történelem minden percében és a világ bármely táján megismétlődhet, és sajnos meg is ismétlődik. Gara László, egy kicsit Éluard-nak is felelve, Illyés verséről megállapítja, hogy nem „aktuális" vers: „Örök viszonylatot mutat be merőben irodalmi eszközökkel. Hatása akkor is lesz, amidőn időszerűsége rég megszűnt." Az *alkalmi* versből így lesz egyetemes mondanivalójú költemény: ez Éluard szabadságversére és Illyés zsarnokságversére egyaránt érvényes. Ez a két költemény a világköltészetben egymás mellett, egymást kiegészítve él immár tovább, ugyanannak az egyetemes emberi követelménynek két oldalaként, mint egy dió két fele: a szabadság iránti olthatatlan vágynak és a zsarnokság elleni szűnhetetlen irtózatnak kifejeződése. Teljes joggal írta Cs. Szabó László *Hunok Nyugaton* című esszéjében a két költő rokonságáról szólván: „Még akkor is hasonlítottak, mikor egyforma nyomás alatt ugyan, de ellentétes dologról írtak; egyik a visszaszerzendő szabadságról, másik az elharapódzó zsarnokságról; sugallatában, szerkezetében, egész menetében ezért olyan rokon az *Egy mondat* a francia költő *Szabadság* című versével. Egy nagy vers a nagyobb magyarral."

„Mire a közepére érek — írta az *Egy mondat* olvastán 1957. január 10-én a Népszabadságban Héra Zoltán —, szédület fog el, felzaklatnak, elerőtlenítenek a mindnyájunk arcába odavágott kíméletlen igazságok. S mégis, gyönyörűség ott állani a szavaknak ebben a kemény jégverésben, engedni, hogy elárasszanak, megkövezzenek. Mert korunk emberének szüksége van az ilyenfajta ciánozásra, lelki fertőtlenítésre. Kellenek a kegyetlen igazmondók, akik ereinkbe fecskendezik a zsarnokság, a gyávaság és felelőtlenség ellenmérgeit."

„Az *Egy mondat a zsarnokságról* — írta most, kötetben való megjelenése kapcsán Alföldy Jenő az Élet és Irodalom 1986. március 7-i számában — azért nagy vers, mert az egész létet átható ártalommal száll szembe: az ember minden porcikájából kiűzi a gonoszt. A törvényesség síneiről kisiklott hazai szocializmus korszakában íródott, azzal a kézzel, szívvel és elmével, amely első felelős mozdulásai óta, szinte évszázadunk hosszat a szociális forradalom, a demokrácia és a reformok igazáért küzdött. A megsértett emberiességre, szabadságra és demokratizmusra eszmélő szocializmus verse az *Egy mondat* a zsarnokságról; ezek valamelyike ellen lobogtatni: hamisítás."

Alföldy, noha nem ismeri föl Illyés versében Éluard-énak párversét, és csak a hiányos, száznyolcvanhárom soros változatából indul ki, kiválóan jellemzi a költemény fölépítésének sugalló erejét. A 13 *nemcsak* ellentétet kihívó, várakozást fölkeltő ismétlődései újból és újból megdöbbentenek: mi jöhet még? Ez a 13 *nemcsak* a vers első 93 sorában oszlik meg; innentől kezdve pontosvesszők lélegzetvételnyi szüneteivel további 107 sorban ontja, sorolja Illyés a minden életjelenségbe behatoló, a rák módjára áttételeket burjánzó zsarnokság megnyilvánulásait. Ugyanebben a 93 sorban kilencszer variálja a *zsarnokság van* megállapítását (egyszer *hol*, másszor *ott* határozószócskával bevezetve), a második száz sorban már csak kétszer, de közben a *zsarnokság* szót négyszer mutatószóval helyettesíti (*az* van), ötször helyhatározóval (*ott* van), és még további határozószavakkal *(abban, ahogy, mintha)* és igékkel (a zsarnokság *kérdez; szól; az tekint rád; veled megy; be ezt lehelled; néz rád, les; beivódik, evődik; ott áll sírodnál, ő mondja meg, ki voltál, porod is neki szolgál . . .)* Ezeket 11 *mert* vezeti be. S ez a sok ismétlődő szó fokozza annak belénk sulykolását, hogy mi

mindenünket mérgezi meg a zsarnokság, amelyből — mint arzénból a kalácsban — egy csipetnyi is elég, hogy élvezhetetlenné tegye az életet.

Illyés kétszer is hangsúlyozza, hogy mennyire mélyen beleivódik a zsarnokság a művészetbe és a szerelembe: nemcsak a képzőművészeti kiállítások képeiben, hanem előtte, „már az ecsetben" ott van a megrontó pszichózis; nemcsak a szerelmünket determinálja: ott van „előtte már a vágyban"; még a párválasztásba is beleszól, mint hajdan a vagyon. Illyés kozmikussá tágítja a zsarnokságot, mint Éluard a szabadságvágyat. Éluard a holdra írná a szabadság nevét, Illyés a tejútban is aknákkal telirakott határsávot lát; a csillagban a börtönajtók *kukucskáját*, kémlelőablakát; a csillagos égboltozatban zsúfolt munkatábort.

A zsarnokság lélektanának roppant törvényszerűségét zseniálisan ismeri föl és ábrázolja művészi szavakkal, amikor a költemény utolsó negyedében azt a tételt mutatja be tucatnyi oldalról, hogy „mint víz a medret, követed és teremted" a zsarnokságot; mert azzal, hogy alkalmazkodunk hozzá, egyben elmélyítjük, szolgáljuk, *circulus vitiosusként* erősítjük, fokozzuk; önmagunkat is neki áldozzuk. „Mindenki szem a láncban": akarva-akaratlan szemmel tartjuk egymást, s magunk kovácsoljuk bilincseinket. Még a zsarnokságot leleplező költemény, „e dal is, az ilyen hű", legyen bármilyen nagyszerű, hiábavaló — írja lemondón a költő, s talán igaza volt, hiszen megírásakor nem mozgósíthatott, mert nem jelenhetett meg, s megjelenése után is Csipkerózsika-álomra kényszerült.

Oktalan aggályoskodás miatt. Ma már semmi okunk, hogy tartsunk tőle, hiszen tanulsága egyfelől történelmi, az ötvenes évek fordulójának költői megörökítése, másfelől örök, mert éppen az ellen vértez föl, hogy hasonló „személyi kultuszok", a szocializmus nevében kisajátított hatalommal visszaélő önkényuralmak nálunk vagy bárhol a világon megismétlődhessenek. Alföldy Jenő Illyés versét a legnagyobb versek egyikének minősítette, melyet nyelvünkön valaha írtak. Megismétlem, amit előbb írtam: *Éluard versével együtt a világirodalom egyik legnagyobb remekének tartom.*

*

Nem emlékszem már, mikor vettem észre a párhuzamot a két költemény között.* De amikor megvilágosodott előttem, megérlelődött ennek az írásnak a terve is, és 1979. június 7-én levélben kértem részint föltevésem igazolását, részint az ihletés részleteinek adatait Illyéstől. Sajnos, válaszát nélkülöznöm kellett, holott korábban számos ügyben (Tömörkény, Juhász Gyula, Politzer György és Szmodits Zoltán körül fölvetődő kérdésekben) kaptam tőle, bár rövid, de lényeget érintő válaszokat. (Leveleit majd más összefüggésben kellő alkalommal közzéteszem.) Azután Tüskés Tibor könyvében (Illyés Gyula alkotásai és vallomásai tükrében. 1983. 261.) találtam egy mondatnyi utalást a fölismert párhuzamra, majd legutóbb Bajomi Lázár Endre az Élet és Irodalom 1986. március 21-i számában hívta föl rá a figyelmet. (Az a megállapítása azonban, hogy mindkét vers huszonegy szakaszból áll, Illyésének még a hiányos változatára sem érvényes, hiszen az is 44 teljes, 1 háromsoros és 2 kétsoros szakaszból áll; a teljes

* Dolgozatom a Tiszatáj 1986. augusztusi számában jelent volna meg. Azóta Fodor Andrásnak *Ezer este Fülep Lajossal* címmel az év végén megjelent naplójából, az 1957. január 13-i följegyzéséből tudom, hogy erre már Fülep Lajos is rájött: „Tudtunkra adja, hogy Illyés zsarnokságról írt mondatának megvan az előzménye: Éluard verse a *Szabadságról*... mint ahogy Illyés majd mindegyik versének megvan valahol a keresztapja" (1: 471).

változat pedig kereken *ötven versszak*. Téves az is, hogy Éluard verse 1942-ből való, hiszen saját vallomásából tudjuk, hogy 1941 nyarán írta.)

Abból, hogy Illyés barátja, Gara László sem ismerte föl a párhuzamot (hiszen nyilván szóvá tette volna); Alföldy Jenő sem utalt rá; Illyés monográfusa, Izsák József sem említi (Illyés Gyula költői világképe 1950—1983. Bp. 1986. 111—114.), arra következtetek, hogy nem nyilvánvaló e rokonság, tehát érdemes tudatosítani, hirdetni, terjeszteni.

Ez volt a célom.

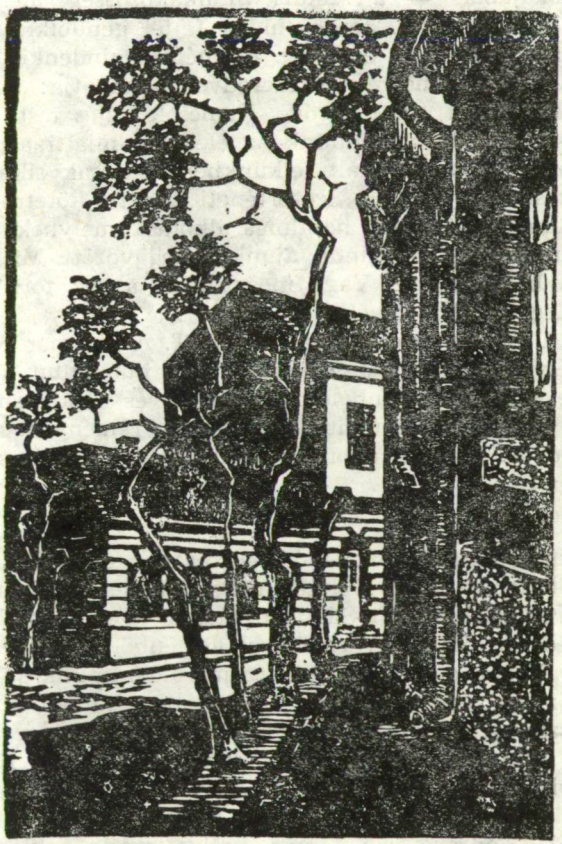

SZABÓ T. ATTILA (1906—1987)

Végső út a Házsongárdba

BÚCSÚ SZABÓ T. ATTILÁTÓL

1987. március harmadikán az esti, éjszakai órákban izgatott hangú, elakadó hangú telefonok hozták, vitték a Kolozsvárról érkezett, megdöbbentő hírt: meghalt Szabó T. Attila. Hirtelen és váratlanul, tragikus gyorsasággal tört rá a szívhalál a város egyik utcáján, éppen akkor, amikor rendes szokása szerint — az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár kéziratának egy részletével a táskájában — a szótári munkaközösség megbeszélésére sietett. Januárban múlt 81 éves. Józan, hideg fejjel gondolkozva valójában azt kellene mondanunk: szép kort ért meg. És mégis, mindenki, aki egy kicsit is ismeri életét, életművét, mélyen elkeseredve mondhatja: soha váratlanabb, időnap előtt érkező halált, mint az övé. Nemcsak teljes testi és szellemi frissessége volt az, ami elaltatta bennünk az életkora miatti aggódást, hanem a szorongó drukkolás is ott munkált lelkünkben: bárcsak sikerülne betetőznie a nagy vállalkozást, befejeznie a Szótörténeti Tár tíz kötetre tervezett, egész Európában páratlannak ígérkező hatalmas alkotást, melynek nagyszerűségéről az eddig megjelent négy kötet mindnyájunkat meggyőzött. Mi lesz a mű sorsa? Van-e remény a befejezésére? Vagy megszületik a sok torzót látott magyar nyelvtudomány legnagyobb torzója?

De nemcsak a mű sorsáról van szó. Szabó T. Attila már régóta szimbólum volt minden erdélyi és itthoni magyar számára: a humánum, a munka, a nyelv megtartó erejébe vetett hit szimbóluma, a nyelv- és néptörténeti értékek gyökereibe való kapaszkodás szimbóluma a túlélés reményében. Vele nemcsak az erdélyi, hanem az egész magyar nyelvtudomány legnagyobb személyisége távozott sorainkból.

*

Egyik — még ezután megjelenendő — írásában ezt vallja magáról: „1906. január 12-én születtem a Nagy-Küküllő megyei Fehéregyházán, abban a faluban, ahol utoljára látták Petőfi Sándort. Másfél éves koromban elvesztettem édesapámat, és édesanyám öt gyermekével idegenből a család fészkébe, Désre költözött vissza. Nehéz élet kezdődött számára, számunkra Désen, mikor a nagy családot özvegy édesanyámnak felekezeti tanítónői fizetéséből kellett fenntartania. Tisztes szegénységben nevelkedtünk. Magam a VI. gimnáziumig bezáróan Désen folytattam, majd a kolozsvári Református Kollégiumban fejeztem be középiskolai tanulmányaimat. Az érettségi után a Kolozsvári Református Teológiát végeztem el úgy, hogy a III. évben ösztöndíjjal a skóciai Edinburgh és St. Andrews egyetemén hallgattam a teológiai előadásokat. A teológiai tanulmányok befejezése után a kolozsvári román egyetemen szereztem tanári képesítést. Először 1930-tól a Nagyenyedi Bethlen Kollégium Tanítóképzőjében, majd — egyévi állástalanság közbeiktatásával — a Zilahi Református Wesselényi Kollégiumban helyettes tanárként működtem. Minthogy még teológus koromban Kelemen Lajos tanítványaként a levéltári kutatás bűvöletébe estem, felhagyva a tanári munkával, 1936 márciusától tanárom mellett az Erdélyi Múzeum levéltárosa lettem. 1940 őszén az egyetemi tanári

kinevezés szervezetileg ugyan elszakított a levéltártól, de mindmáig megrögzött levéltári kutató maradtam. Az 1944. évet követő főhatalomváltozás után továbbra is Kolozsvárt, az egyetemen teljesítettem kötelességemet. A sztálinizmus idején 1951—1953 között — minden indoklás nélkül — eltávolítottak az egyetemről, nyilván előbb azért, mert nem voltam hajlandó elfogadni és előadásaimba bedolgozni Marx, majd Sztálin nyelvtudományi tételeit. Két évig akkordmunkásként nehéz anyagi és lelki körülmények között az Akadémia Nyelvtudományi Intézetében dolgoztam. Az egyetemre való visszahívásom utántól 1971-ben történt nyugdíjazásomig az egyetemen továbbra is a nyelv- és nyelvjárástörténet előadása volt a feladatom..." (*Életutamról, munkásságomról.* Előadás 1986. okt. 29-én Debrecenben, a díszdoktorrá avatáskor: 2—3.)

E hihetetlenül szerény, puritán életfelfogásra valló szavak elfedik azt a tényt, hogy Szabó T. Attila szinte egymagában szervezte meg az erdélyi magyar nyelvtudomány minden területét a két világháború között. Mert hiába voltak a százados nagy tudományos teljesítmények, Heltai Gáspár 16. századi nyomdájától Geleji Katona István XVII. századi nyelvtanírón, Misztótfalusi Kis Miklóson, Gyarmathi Sámuelen, Kriza Jánoson át: a harmincas évek feladatainak megoldásában ők nem segíthettek. Kevésnek bizonyult az is, amit az 1872-ben Kolozsváron megalapított magyar egyetem nyelvész vagy irodalmár tudósai hagyományoztak, bár Imre Sándor, Szinnyei József, Zolnai Gyula, Horger Antal, Erdélyi Lajos életműve jelentős teljesítménye a magyar nyelvtudománynak; a helyi, erdélyi magyar nyelv kutatásának, művelésének kérdéseit helyben kellett megoldani.

Szabó T. Attila *Az erdélyi magyar nyelvtudomány kérdései* című összegező áttekintésében így írt a maga ifjúkorának erdélyi nyelvészeti feladatairól: „... a különleges magyar táji — nyelvtudományi feladatoknak nemhogy elvégzése, de még csak fel sem ismerése állapotában érte meg Erdély magyarsága 1919 májusában a kolozsvári egyetemnek a román állam által való átvételét. Ennek következményeként az egyetem hivatalos nyelve a román lett, a magyar nyelvű előadások egyetlen osztatlan tanszék keretében is csak 1921-ben kezdődtek meg. Minthogy az egyetlen tanszékre kinevezett tanár, dr. Kristóf György személyében irodalomtörténész került, a magyar nyelvtudományt tekintve ismét olyan helyzet teremtődött, mint a kolozsvári egyetem 1872. évi alapítása idején." (MTA I. Oszt. Közl. 31, 1979:11.) — Az évekig tartó bénultság után nem is annyira az egyetem, mint inkább a református kollégium tanáraként dolgozó Csűry Bálint körül kezdett kibontakozni a helyi magyar nyelvészet kérdéseivel foglalkozó kis tanítványi gárda. Csűry nemcsak a Szamosháti Szótár összeállításán dolgozott — mikor nem akadályozták szatmári utazásaiban —, hanem élén járt a nyelvművelő munka kibontakoztatásának is. Első tanítványai közt ott volt Szabó T. Attila is, aki nemcsak csángó gyűjtőútjaira kísérte el, hanem az Erdélyi Múzeum folyóiratban megindított nyelvművelő rovatnak is buzgó szerzője, majd rovatvezetője lett. Az ilyen jellegű munkát sohasem tekintette rangján alulinak: a fenyegetett magyar nyelv védelmében haláláig írta magas színvonalú nyelvvédő, ismeretterjesztő tanulmányait.

Csűry Bálint 1932-ben — elfogadva a debreceni egyetem magyar és finnugor nyelvészeti tanszékére szóló professzori meghívást — Magyarországra települt. „Az ő távozásával mintegy fél évtizedig megszűnt a lehetősége annak, hogy a kolozsvári egyetemen szinte kizárólag irodalomtörténeti oktatásban részesülő magyar szakos hallgatók legalább az egyetem falain kívül kor-

szerű magyar nyelvtudományi ismeretekre tegyenek szert. De éppen Csűry távozásával az erdélyi magyar nyelvtudományban jelentkező tátongó űr késztette e sorok íróját (Szabó T. Attilát), hogy a Csűry előadásain szerzett nyelvtudományi ismeretek birtokában, kezdeti kizárólagos történeti és irodalomtörténeti érdeklődésétől elkanyarodva, egyre határozottabban a nyelvtudományi munkálkodás irányába tegyen — legalábbis a maga tudományos munkálkodása szempontjából — döntő lépéseket." (MTA I. Oszt. Közl. 31, 1979:14.)

Ma már nyugodtan elmondhatjuk, hogy ezek a döntő lépések nemcsak Szabó T. Attila egyéni tudományos pályája szempontjából, hanem az erdélyi magyar nyelvtudomány fejlődése számára is döntő jelentőségűek lettek. Szinte emberfeletti erővel vágott neki a helyi, erdélyi magyar nyelvtudomány sokoldalú megszervezésének, munkatársak kiképzésének, toborzásának, nyelvészeti fórumok, publikációs lehetőségek megteremtésének.

1. *A veszedelmezett magyar nyelv művelése, védelme* állandó feladat lett nemcsak a nyelvészek, hanem irodalmárok, művelődéstörténészek számára is: György Lajos, Császár Károly, Márkos Albert, ifj. Nagy Géza, Molter Károly és mások munkája tette közüggyé a harmincas évek második felétől Szabó T. Attila mellett ezt a létfontosságú, a kisebbségi öntudatot segítő munkát.

2. Csűry Bálinttól, kedves mesterétől vette át Szabó T. Attila a helyi, *erdélyi magyar nyelvjárások* kutatásának nagy feladatát. Ehhez először fiatal kutatókat kellett kiképezni. Szabó T. Attila rendszeresen vezetett nyelvjáráskutatóképző szemináriumokat az egyetem magyar hallgatói számára már levéltáros korában is. A legjobb tanítványok Gálffy Mózes és Márton Gyula lettek: ők a későbbiekben mint az egyetem oktatói továbbfejlesztették ezt a munkát, s a kezük alól kinőtt kutatónemzedék az elmúlt évtizedekben talán még a hazainál is magasabbra emelte az erdélyi nyelvjáráskutatás színvonalát: B. Gergely Piroska, Teiszler Pál, Vöő István, Lakó Elemér, Muradin László és mások monográfiái, nyelvjárás-tanulmányai méltán sorakoznak fel mestereik, Szabó T. Attila, Márton Gyula és Gálffy Mózes művei mellé. (A részletekre l. Márton Gyula: *A romániai magyar nyelvjáráskutatás múltja és mai állása.* — Korunk-Évkönyv 1973. 173—93.)

Szabó T. Attila volt az elindítója és megszervezője az *erdélyi magyar nyelvföldrajzi munkálatoknak* is. A nyelvjárások legfontosabb sajátságainak térképeken való ábrázolása a legmodernebb kutatási eszköz még ma is: plasztikusan mutatja egy-egy szó vagy sajátság területi elterjedését, helyi változatait. Különösen a teljes sűrűségű kutatóhálózattal készült nyelvjárási atlaszok hasznosak, amelyek minden község adatait tartalmazzák. Vegyes nyelvű lakosság esetén ezek arra is alkalmasak, hogy a terület nyelvi megoszlását dokumentálják. Az első eredmények — Szabó T. Attila szervezésében és szerkesztésében — már 1944-ben napvilágot is láttak. A kutatás a felszabadulás után rendkívül szélesen kibontakozott: elkészült a moldvai magyar csángóság (Szabó T. Attila, Gálffy Mózes, Márton Gyula), majd a Felső-Maros mente, Aranyosszék, a Szilágyság nyelvföldrajzi gyűjtése. Szabó T. Attila tervezete alapján az egész romániai magyarság áttekintő atlaszát, három és fél ezer térkép anyagát egyetlen kutató, Muradin László gyűjtötte össze és dolgozta fel. Felmérhetetlen kára a nyelvtudományunknak, hogy e rendkívül értékes nyelvföldrajzi gyűjtemények — aligha a térképek katonai vonatkozásai miatt — mindeddig nem láthattak napvilágot, csak némi mutatvány jelenhetett meg egyik-másikukból.

3. Másik nagy terve és munkája volt Szabó T. Attilának az *Erdélyi Helynévtörténeti Adattár.* Az Erdélyi Múzeum levéltárába kerülve Kelemen Lajos ha-

tása alatt már a harmincas évek közepétől óriási energiával vetette bele magát az ide vonatkozó levéltári adatok, majd az élőnyelvi anyag gyűjtésébe. Már a munka kezdetén alaposan átgondolt elméleti-módszertani álláspontot alakított ki (A helynévgyűjtés jelentősége és módszere című tanulmányát 1935-ben Sámuel—Kölber-jutalommal tüntették ki). Az utódnevelés szempontjából kiemelkedő munkája a *„Miért és hogyan gyűjtsük a helyneveket?* (1938), illetőleg *A magyar helynévkutatás a XIX. században* (1944). Az e téren végzett fél évszázados gyűjtőmunka eredményeit legutóbb így összegezte: „Erdélyi Helynévtörténeti Adattáramnak 80 dobozában tárolva mintegy 700 000 helynév vár kiadásra. Belőle eddig — a jelenkori helynévanyaggal kiegészítve — csak Nagyenyed, Dés, Zilah, Kolozsvár és Szásznyíres helyneveinek monografikus feldolgozása jelent meg, adattárszerűen azonban kisebb-nagyobb terjedelmű kiadványokban a kutatás rendelkezésére áll Kalotaszeg, Gyergyó, a Kolozs megyei Borsa-völgy, a Dobokai- és a Tőki-völgy helynévanyaga." (*Életutamról, munkásságomról.* 6. Vö. még: MTA I. Oszt. Közl. 31, 1979:27.) — Jó lenne remélni, hogy ez a hatalmas kincs egyszer nyomtatásban is megjelenik. Nemcsak azért, mert belőlük értékes településtörténeti, művelődéstörténeti, gazdaságtörténeti következtetések lennének levonhatók a nyelvészeti haszon mellett, hanem azért is, mert talán a megkutatott levéltárak anyagát újra megvallatni kevesen lesznek képesek, illetőleg keveseknek lesz módjuk.

4. A Szabó T. Attila életművének méltatásakor napjainkban legtöbb szó az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* kérdéseiről esik. Méltán, mert ez a lenyűgöző gazdaságú adattár itthon és külföldön is párját ritkítja. Maga így ír a Tárról: „Néhány kisigényű szójegyzék-közlésem ugyan a 30-as évek végén, a 40-es évek elején már jelezte az erdélyi magyar nyelv múltja és éppen a szótörténet iránti érdeklődésemet, először azonban a Pais-Emlékkönyvben 1956-ban számoltam be az erdélyi magyar nyelv történeti szótára anyaggyűjtéséről és a szerkesztés tervéről. Végül is fél évszázados levéltári gyűjtéssel többmilliós anyagot hordtam egybe a Tár szerkesztéséhez. Sajnos, túlságosan későn kínálkozott kiadási lehetőségem e terv valóra váltásához. Az eddig megjelent négy kötet, gondolom, eléggé tájékoztat a vállalkozás mennyiségbeli arányairól és hiánypótló voltáról is. Mindehhez még azt is hozzá kell tennem, hogy magam a Szótörténeti Tárt az erdélyi régiség nyelvét egybefoglaló olyan nagy adattárnak szántam, amelyből nyelvjárástörténeti részlettanulmányok egész sora, sőt az erdélyi történeti nyelvjárási és köznyelvi helyzet teljes képe is megrajzolható." (*Életutamról, munkásságomról.* 7—8. Vö. MTA I. Oszt. Közl. 31, 1979:27.)

A Tár első kötete 1975-ben jelent meg, és gazdagságával, életszerű anyagával lelkes ovációt váltott ki mindenütt, ahol megismerték. Nemcsak a magyar nyelv történeti fejlődésére kínál soha nem látott bőségű, kilúgozatlan adattárat, hanem lehetővé teszi az együttélő román és szász nyelvvel való kölcsönhatások tanulmányozását is. Az eddig megjelent első négy kötet több mint ötezer oldalon a *„házsongárdi"* címszóig jutott el. A negyedik kötet 1984-ben jelent meg. Az ötödik kötet kézirata csaknem két éve a nyomdában van, várja, hogy szedését elkezdjék. A teljes szótár 10 vagy 11 kötetre rúgna...

Szabó T. Attila életművét a fentiekkel még korántsem merítettük ki. Nemcsak gyűjtötte, hanem szüntelenül vallatta is adatait: tanulmányok százait publikálta a nyelvtudomány legkülönbözőbb területein, meg a néprajz, folklór, művelődéstörténet, településtörténet, gazdaságtörténet, irodalomtörténet és tudománytörténet tárgyköreiben. Válogatott tanulmányainak, cikkeinek

gyűjteményét hat nagyszerű kötetben adta ki a Kriterion Kiadó 1970 és 1985 között, csaknem négyezer oldal terjedelemben. Nem is egyszerű tematikus válogatásokról és újramegjelentetésről van szó. A szerző újra átgondolta, kiegészítette, ha kellett szinte újraírta korábbi munkáit, úgy, hogy azok a legfrissebb szakirodalomra is utalnak, ha szükséges. A bennük való könnyebb eligazodást a III. és a VI. kötet végén összegező szó- és tárgymutató könnyíti meg. Szabó T. Attila műveinek bibliográfiáját is megtalálhatjuk itt feleségének, egy életen át hűséges munkatársának, Sz. Csáti Évának összeállításában.

Ilyen hihetetlen intenzitású gyűjtő, kutató, feldolgozó és tudományszervező munka mellett Szabó T. Attilának mindig volt, maradt ideje a családja, gyermekei, unokái számára vagy barátságok ápolására. Érdekelték munkatársai, tanítványai nem hivatalos, személyes ügyei is, a segitségre szoruló mindig bizalommal fordulhatott hozzá. Hűséges levélíró volt: hosszú külföldi utazásokra nemigen vállalkozott — módja sem igen volt rá —, de szorgalmas levelezésben állt seregnyi emberrel, szakmai és baráti vonatkozásban egyaránt. Az is köztudomású róla, hogy egészségi állapotát céltudatosan tartotta karban, hogy szellemi erejét fenntartsa. A hétvégeken nagy, gyakran tíz kilométeresnél is hosszabb gyalogtúrákat bonyolított le a Kolozsvár környéki erdők, dombok, völgyek közt. Szerette a természetet, az erdélyi tájat, az embert. Ahogyan őt is szerette mindenki, aki varázslatos, kedves, közvetlen egyéniségét megismerte.

*

Szabó T. Attila állandó, szoros kapcsolatot tartott a magyarországi nyelvtudománnyal, nyelvészekkel. Alkotó tevékenységét elismerve a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává választotta.

Külön szoros kapcsolatok fűzték Debrecenhez. Csűry Bálintnak, kedves mesterének Debrecenbe kerülésétől fogva többször megfordult nála. Sőt, 1935-ben Debrecenben szerzett bölcsészdoktori címet „Kéziratos énekeskönyveink és verses kézirataink a XVI—XIX. században" című értekezésével. Szigorlatoztatói Csűry Bálint, Pap Károly és Szabó Dezső voltak. Átmenetileg társszerkesztője volt a Csűrytől megindított intézeti kiadványsorozatnak, a Magyar Népnyelvnek, ahol mind ő maga, mind a kolozsvári egyetem oktatói számos értékes tanulmányt publikáltak.

A fenti dátum fél évszázados fordulójára készülve a Kossuth Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének nevében e sorok írója 1982-ben kezdeményezte, hogy az egyetem tüntesse ki Szabó T. Attilát a „doctor honoris causa" címmel. Az illetékes egyetemi és felsőbb magyar testületek teljes egyetértéssel fogadták a díszdoktori cím adományozásának gondolatát. Nem rajtuk múlott, hogy az aktusra csak majdnem ötéves késéssel, 1986. október 29-én kerülhetett sor. Szabó T. Attilát mélyen meghatotta a Debrecenben iránta megnyilvánuló, feléje áradó tisztelet és szeretet, az alma mater elismerő gesztusa. Nekünk is élmény volt vele együtt lenni: dehogy gondoltuk volna, hogy a sziporkázóan friss szellemű, napi 12 órát dolgozó, életerős tudóssal ez lesz az utolsó találkozásunk!

*

1987. március 7-én a rektor vezette háromtagú delegáció vitte a Kossuth Egyetem koszorúját Szabó T. Attila ravatalára. Nemcsak a mínusz tízfokos, metszően hideg, hózáporokat kergető északi szél csalt könnyeket a szemünkbe.

A temetési szertartás a Farkas utcai (ma Strada Kogalniceanu) fél évezredes református templomban zajlott le. Búcsúbeszédet Jakó Zsigmond, a neves történész és Nagy Jenő, a Szótörténeti Tár munkaközösségének tagja mondott. A koporsót és a koszorúk garmadáját vivő lóvontatta halottas kocsi mögött többezres tömeg gyalogolt: az erdélyi magyar értelmiség színe-java. A sírnál az egyetemi magyar nyelvészek nevében B. Gergely Piroska tanszékvezető búcsúzott a szeretett mestertől. Jelen volt a temetésen a Magyar Tudományos Akadémia, a Művelődési Minisztérium képviselője, illetőleg a bukaresti magyar nagykövet és a kolozsvári magyar főkonzul is.

A házsongárdi temetőről méltán írják az útikönyvek, hogy Európa legszebb fekvésű sírkertjeinek egyike. A helybeli és az oda látogató magyarok mégsem csak ezért keresik fel, hanem mert a magyar művelődéstörténet legnagyobbjainak neveit olvashatjuk a régi és újabb sírköveken. Apáczai Csere János, Szenczi Molnár Albert, Jósika Miklós, Brassai Sámuel, Misztótfalusi Kis Miklós, Kríza János és sok más írónk, költőnk, tudósunk síremléke után mostantól fogva egy újabb sírhalmot is látogatnunk kell ott: a Szabó T. Attiláét.

SEBESTYÉN ÁRPÁD

Szabó T. Attila koporsójánál

Országunk magyar tudományművelői, a pályatársak és a barátok nevében megrendülten búcsúzom Szabó T. Attilától. Sok évtizedes közös munka után mindnyájan elárvultan állunk koporsója mellett.

A villámcsapásszerű halál azonban csak töretlen szálfaalakját dönthette le, csak az igaz barátot és nemzedékek tanítómesterét ragadhatta el körünkből, de a tudós életművén és az ember példáján az elmúlásnak sem lehet hatalma. Ez már elidegeníthetetlen, közös kincse a magyar tudománynak és mindenkori művelőinek.

Szabó T. Attila, hirtelen távozása ellenére, lezárt életművet, kacskaringós kitérők nélküli nyílegyenes, példás életutat hagyott reánk. Tudományos munkáit legmagasabb szakmai igényesség és szilárd erkölcsi tartás avatja a nyelvészet, a történelem és a néprajz megbízható, maradandó értékeivé. Eredményeivel megörökítette nevét e tudományszakok történetében. Életének és munkásságának azonban számunkra külön üzenete is van, és ezt mostani búcsúzásunkkor jól emlékezetünkbe kell vésnünk.

Amikor monumentális főművének, a Szótörténeti Tárnak nekivágott, csak önmaga erejére hagyatkozva, ugyanúgy a kishitűség és a kilátástalanság köde ülte meg a lelkeket, mint manapság. Akkor is legtöbbek előtt a nehézségek előli megfutamodás látszott az egyetlen járható útnak. Szabó T. Attila azonban azt vallotta és hirdette, hogy tudományosságunk hagyományai minden valamirevaló kutatót helytállásra kötelezneknek. Személyes példájával visszaadta az önerőnkben való hitet, és ezzel új fellendülés elindítója lett kutatásunkban, mert kézzelfoghatóan bebizonyította: mostoha körülmények között is születhetnek nagyszabású tudományos teljesítmények, minthogy ezeknek minden időben maga a kutató ember a legfontosabb tényezője.

A temetésen elhangzott búcsúztatók magnóról leírt szövege.

És itt kell elárulnunk, közhasznú tanulságként, Szabó T. Attila rendkívüli pályájának nagy titkait: hivatását nem magányosan és nem tartalékok nélkül kellett teljesítenie, mert a terhek hordozásában mindig mellette állott felesége és családja, de hasonlóan segítette őt a természettel mindvégig megőrzött bensőséges kapcsolata is. A harmonikus családi élet melege és védelme, a havasok férfit acélozó zordsága, a sziklát is megőrlő hegyi patakok ereje és kristálytisztasága, a szelíd nyíresek és a virágos rétek költészete, az erdélyi tájak testet-lelket állandóan megújító sok-sok szépsége, a szülőföld megtartó ereje mind-mind benne munkált abban, amit Szabó T. Attilának köszönhetünk.

Szabó T. Attila emberi és tudósi példája a számunkra járható egyetlen utat világítja meg. Bizonyos vagyok felőle, hogy a mély és igaz humánum, a sajátunk féltő szeretetével társuló megbecsülése a másikénak, hűség a szolgálatban, a helyállás, a kötelesség teljesítése mindhalálig, és mindaz, amit Szabó T. Attila munkás, tiszta élete még jelképez, olyan emberi értékek, melyek halála után is fellobbantják a lángot fiataljaink szívében és követésre sarkallnak.

Kiemelkedő, igaz emberi élet, nagyszívű tudóspálya és tudománytörténetünk felemelő fejezete zárul le Szabó T. Attila koporsójánál. De ezzel egyidejűleg országunk magyar tudományművelői számára ugyaninnen új erőforrás is fakad. És ebből mindenki meríthet magának, aki vállalja Szabó T. Attila útját, aki folytatni kívánja munkáját.

Megszomorodott lélekkel búcsúzunk Tőled, kedves barátunk, de nem végérvényesen, mert tudjuk, hogy példádon keresztül továbbra is velünk maradsz rögös utunkon, melyen járnunk rendeltetett.

Nyugodj békében! Isten Veled!

JAKÓ ZSIGMOND

Mesterünktől, egy életen át tanítónktól búcsúzom kimondhatatlan fájdalommal mindazokkal együtt, akik Szabó T. Attila tanítványainak vallják magukat, ha az idő munkatársakká öregítette-érlelte is őket. Mert tanítványai vagyunk mindnyájan, akik mellette, vele dolgozhattunk s akiket ha tanári egyénisége tudósi nagysága megérintett, ellenállhatatlanul vonzáskörébe is kerített. Mivel? Nem verbális neveléssel — e tekintetben nagyon is fukarul bánt a szóval — de a hivatástudatnak, a szakmaszeretetnek és a kutatószenvedélynek olyan kisugárzásával, amely párját ritkító a szellem munkásai legjobbjainak sorában is. Azt is az ő példája tanította meg nekünk, hogy a hivatásbeli elkötelezettség képes megsokszorozni az erőt, és egy ember olyan eltökéltséggel és kitartással mint az övé volt, sokak munkájával felérőt végezhet. Hatalmas életmű ránk hagyásával tett hitet emellett, melyet a nyelv és a nyelvet beszélő ember kapcsolatára irányuló egyetemes érdeklődése alakított sokrétűvé.

Közvetlen és közvetett tanítványaira mindig mély benyomást tett az az életteli, emberközpontú nyelvszemlélet, a nyelv eseményeinek és a nyelvet beszélők sorsának egybefonódó vizsgálata, amely Szabó T. Attila professzort egész tudományos pályáján irányította. Erre tanította mint a magyar nyelvtörténet egyetemi tanára a diáknemzedéket, ez vált céltudatosan vallott tudományos ars poetikájává, ez teszi valamennyi művét a tömör szómagyarázatok százaitól a Szabó T. Attila terjedelmes köteteiig félreismerhetetlenül sajátjává, egyénivé, Szabó Attilaivá. Nem véletlen, hogy egyik tanulmánykötetének ezt a címet adta: A szó és az ember.

A szó és az ember — ez a két fogalom nemcsak kutatói koncepciójában, tanári egyéniségében is egybeforrt. Sokat, nagyon sokat lehetett tanulni Tőle a szóról, a nyelvről, de nem kevesebbet az emberről, az embertől is. Volt diákjainak százai emlékezhetnek rá: ha valaki kitűnően vizsgázott nála, a jó jegyet megtetézte egy meleg kézszorítással is. Apró gesztus, de kifejezi feledhetetlen egyéniségének egyik igen jellemző vonását: a munkának és kiküzdött eredményének méltánylását, megbecsülését. Ezt a csalhatatlan értékmérőt is örökségül adta nekünk.

De bármily gazdag és betetőzött életművet hagyott maga után, bármennyi emberi és tudományos értékkel ajándékozott is meg hosszú élete során, hirtelen elvesztésével, most mégis kifosztottnak érezzük magunkat és igazságtalanul rövidnek a számára kiszabott időt. Alkotó erejéből ugyanis még sokra tellett volna, munkabírása s kedve sem merült ki, csak döbbenetes váratlansággal félbeszakadt.

Folytatását már csak tanári és tudósi példaképének továbbításától, emlékének a tanítványok hivatástudatába való beépülésétől remélhetjük. Úgy legyen.

BENEDEK PIROSKA

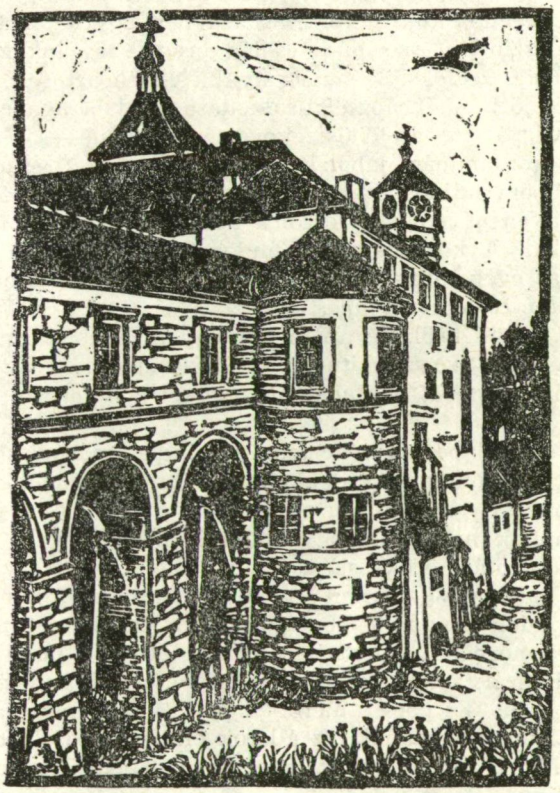

Szegedi műhelyek

A gének mérnöke

BESZÉLGETÉS VENETIANER PÁLLAL

Dr. Venetianer Pál, a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Biológiai Központjában a biokémiai intézet vezetője. Fő kutatási területe a molekuláris genetika, a génműködés szabályozása — az az utóbbi évtizedben oly nagy port fölvert tudományos terrénum, amit génsebészetnek is neveznek.

— *Már az Ön neve is azonnal kíváncsivá teheti az embert. Miféle név, honnan ered ez a fura, latinosan írott-ejtett Venetianer?*

— A családi legenda szerint fordítási tévedés, egy leiterjakab következménye: minden valószínűség szerint a család eredete az inkvizíció idején Spanyolországból kiűzött zsidók történetéig nyúlik vissza. Állítólag ez a szefárd família Valenciából jött, és II. József uralkodása alatt, a németesítések idején a névváltoztatást végző tisztviselő összekeverte Valenciát és Veneziát, azaz Velencét, s a kettő kontaminációjából keletkezett az eredeti szándék szerint „velencei" jelentésű, ám latinos írásmódú Venetianer. Annyi tény viszont, hogy ez az egyetlen, ilyen néven vagy erről a névről magyarosítottan ebben az országban élő család. A kórusnévadó Vándor Sándor például Venetianer volt, akárcsak a húszas évek híres operettprimadonnája, Vaály Ilona...

— *A közvetlen család honnan származik?*

— Őseim a Felvidékről, de apám Somogy megyei származású. Én már a fővárosban születtem. Szétszóródtunk, vándoroltunk...

— *Mit hozott magával a családból, mennyire határozta meg életpályáját ez a háttér?*

— Iskoláimat Budapesten végeztem, s mindig, már gimnazista koromban is erősen természettudományos érdeklődésű voltam. Ugyanakkor elég bizonytalan is, ami a konkrét pályát illeti; egy időben a mérnöki hivatással is kacérkodtam, talán annak hatására, hogy apám is mérnök volt. Nagyapám orvos volt, s általában: családi örökségként csupán egyfajta értelmiségi beállítottságot hozhattam magammal, semmi egyéb meghatározó, konkrétan föllelhető vonzerőt, úgy gondolom nem. Több nemzedékre visszamenően többségében tanítók, orvosok és mérnökök jelentették e tekintetben a familiáris múltat, bennem azonban gimnazista koromban hirtelen feltámadt egy hobbiszerű érdeklődés a biológia iránt. Ez persze merőben más típusú biológia volt, mint amivel ma foglalkozom: etológiának, az állatok életének, viselkedésének tanulmányozásával foglalkozó tudománynak lehet nevezni. Később szívem szerint leginkább matematikus lettem volna...

— *A leendő természettudós első, ösztönös tisztelgése a reáltudományok királynője előtt?*

— Meglehet... Úgy éreztem azonban, a matematikához nem vagyok elég tehetséges. Tény viszont, hogy máig ezt a tudományt tartom a legmagasabb rendű foglalatosságnak a világon. Amikor véglegesen választanom kellett a leendő pályák között, a természettudomány területén kívül szóba ugyan semmi más nem jöhetett, ám még élt az a felfogás, hogy akit a biológia érdekel, e vonzalmát orvosi „vonalon" jobb érvényesíteni: a szüleim szerettek volna rábeszélni az orvosi egyetemre, de én nagyon nem akartam ezt. Akkoriban, 1953-ban azonban kutató biológus szak éppen nem volt a pesti egyetemen, így biológia—kémia tanárszakon végeztem. Egyetemistaként is a biológián belül változatlanul az állati viselkedés érdekelt; a kémiát nem szerettem. Fura módon azonban kiderült, hogy idővel nekem a kémiai tárgyak mégiscsak vonzóbbak: ezeknek az előadásoknak a nívóját lassan kezdtem mind többre és többre értékelni, s így egyetemi éveim alatt lassan, de biztosan módosult is az érdeklődésem, a hagyományos állatbiológia felől egyre inkább a biokémia irányába fordult.

— *Hogyan lett végül végleges mindez?*

— Mivel abban az időben még nem volt kutatóképzés, irányított elhelyezkedés viszont annál inkább, kizárólag tanári állásokat hirdettek meg, én viszont tudtam, hogy mégis léteznek az intézetekben üres kutató-státusok. 1957-et írtunk... Azzal is tisztában voltam azonban, hogy ezeket az állásokat nem írják ki, viszont én nagyon erősen kutató szeretnék lenni. Megpróbáltam hát valamiféle kapcsolatra szert tenni: családi alapokon, egy távoli rokonunk, a nemrégiben elhunyt szociológus, Szalai Sándor segítségével egy biokémikus, Erdős Tamás figyelmébe ajánltattam. Ő elbeszélgetett velem, majd adott három ajánlólevelet, három különböző intézményhez; válasszak. Megnéztem, a három közül villamoson melyik van a legközelebb és így kerültem a Straub F. Brunó vezetése alatt álló orvosi vegytani intézetbe a pesti egyetemen... Én erről a cégről a világon semmit sem tudtam. Amint beszéltem viszont Straubbal, a személyisége rendkívül nagy hatással volt rám, már a legelső, szükségszerűen nagyon felületes és protokolláris beszélgetés alkalmával is. Nagyon vonzónak találtam, s úgy látszik, én is jó benyomást tehettem rá, mert lett nála hely számomra...

— *A tudományos pálya érdemi induláskor milyen meghatározó élményekben volt része? Mikor és hogyan kísértette meg először az a terület, amelynek ma már neves specialistájaként tartják számon?*

— Nehéz lenne egyetlen dátumhoz kötni... Vegyük inkább sorra a meghatározó jellegű élményeket. A legtöbb ember ebben a szakmában többször is vált területet. Én is váltottam: kettőről, azt hiszem, mindenképpen érdemes ebben a megközelítésben beszélni. Legelső kutatási területem egy régi típusú enzim-biokémia volt, de már ott, akkor élt bennem egyfajta nosztalgia ez iránt a molekuláris biológia iránt, hiszen nagyon érdekelt azoknak az idősebb kollégáknak a munkája, akik ezen a területen dolgoztak. Amikor 1965-ben először Amerikába kerültem, első, ha úgy tetszik, „Straub-alapterületem" alapján egy olyan laboratóriumban tevékenykedhettem, amely lehetővé tette, hogy átnyergeljek egy egészen másfajta kutatási irány lovára. Ez pedig már az a bizonyos molekuláris biológia volt... Méghozzá az, amit ma már klasszikusnak mondunk.

— *Ez miként definiálható?*

— Tulajdonképpen ez egyfajta kutatói szemlélet: az egyes életjelenségeket

molekuláris szinten vizsgálva arra keresi a választ, hogyan magyarázhatók az életjelenségek az élő anyagot alkotó molekulák kémiai és fizikai tulajdonságaival. Egyes biológiai alapkérdéseket olyan pontos, kvantitatív módszerekkel közelít meg, amelyeket eddig csak a fizika ismert. A molekuláris genetikához jutunk el így, majd innen... node ne vágjunk a dolgok elébe. A Straub-intézetbe visszatérve a saját munkámban egyre inkább szembekerültem ezzel a klasszikus molekuláris biológiával, ezen belül pedig azzal a jelenséggel, amit a gének izolálásának nevezünk. Ehhez a munkához valóságos megtalált kulcsként jött az a felfedezés, ami új korszakot nyitott a biológiai tudományok területén, mindaz, ami elindította azt a bizonyos biológiai forradalmat.

— *Gyakorlatilag a második meghatározó élménynél tartunk, s időközben történt egy és más: a történet innentől már Szegedhez köthető...*

— A Szegedi Biológiai Központ 1971-ben kezdte meg működését, s hogy az „alapító atyák" közé kerültem, annak volt köszönhető, hogy a mi kutatócsoportunk nagyon gyorsan bekapcsolódott a legújabb irányokba: saját, mindettől függetlenül elkezdett „vonalunk" szerencsésen éppen erre fejlődött. Ma már az úgynevezett génsebészet minden kísérleti biológus számára alapvetően fontos és hasznos, annyira elterjedt. Akkoriban viszont ez a kutyát sem érdekelte... Körülbelül az 1973 és 1978 közötti időszak volt az, amikor ez a már említett világszenzációvá vált, és bekerült a köztudatba, elsősorban az Egyesült Államokban, de másutt is. Voltaképpen arról volt szó, hogy nemcsak a biológiát, de az ipart és az orvostudományt is forradalmasító dolgok születtek: tényleg szenzációnak számíthatott, hogy itt a biológiai fegyver, a biológiai pokolgép, a mesterséges élet lehetősége; a génmanipuláció és génsebészet révén korlátlannak kikiáltott veszélyek és fantasztikus megoldások tömkelege. A baj, ma már jól látható, az volt, hogy nem orvosok és mikrobiológusok jöttek rá ezekre a dolgokra először. Vagyis nem olyan emberek, akik már időtlen idők óta dolgoznak különböző veszélyes mikroorganizmusokkal... És akik ily módon kellőképpen edzettek. Helyettük kémiai képzettségű molekuláris biológusok jöttek, akik kicsit laikus fejjel elképzelték, hogy az ő biokémiai technikájuk milyen hatású lehet, milyen közegészségügyi veszélyekkel járhat, fölnagyították a veszélyt és apokaliptikussá növesztették. Pedig azt hiszem, egy józan közegészségügyi szakember megmondhatta volna, hogy ilyesféle veszélyektől egyáltalán nem kell tartani.

— *Milyen veszélyekről volt, lehetett volna szó tulajdonképpen?*

— Akkortájt a világsajtó első odalai tele voltak ilyesféle kitételekkel: kiengedték a szellemet a palackból! A biológusok maguk is megrémülnek a szörnyű fenyegetéstől, amit a biológiai pokolgép, a manipulálható élet jelent! És jött az Oppenheimer-hasonlat az atombombáról, és a többi... Ez a szellem a palackból pedig nem a génsebészet, hanem a pánik kísértete volt.

— *Mai szemmel visszapillantva: ennek a jó évtizeddel ezelőtti pániknak csupán annyi volt az alapja, hogy (nagyon leegyszerűsítve persze a dolgot) végső soron a mesterséges élet előállításának biológiai eshetőségeit megpróbálták ijedten és laikusan végiggondolni?*

— Nem. Az öröklésbe célzottan és irányítottan történő beavatkozás eshetőségei indították útjára mindezt. Olyan képzelődések, hogy egy élőlényt tudatos tervezéssel átalakítanak. Science-fiction szörnyek, Frankenstein, gólem, homunkulusz... Huxley Szép új világa. A gonosz tudós, aki a gonosz politika érdekében ezt meg ezt végrehajtja. Satöbbi. Mindennek sok köze tulajdon-

képpen a tudományhoz nincs, hiszen például genetikai átalakítás azelőtt is volt, méghozzá sokféle: a tacskó kitenyésztése az ősi, kutyaszerű állatból, a sakálból bizony elég radikális változásnak nevezhető; a természettel ilyen radikális dolgokat mesterségesen bizony elég nehéz csinálni...

— *A viták csúcspontján, s úgy vélem, Magyarországon kivételesen éppen időben (tán még egy kissé korán is?) 1978-ban Önnek megjelent egy könyve, a Gyorsuló idő-sorozatban. Molekuláris biológia: Tegnap, Ma, Holnap — ez volt a címe, s bevallom, engem nemcsak az adys szimbolikát sejtető címbéli szavak, de az egész, többnyire még a bölcsésznek is üdítően közérthető, jól megszerkesztett fejtegetés részletei olyasmit is sugalltak, hogy voltaképpen génsebészeti ügyekben a tudósnak azért kell hűteni a kedélyeket, mert részint ez is dolga, részint meg még feltűnő bölcseleti képzettséggel érvelve is a kritikaibb szellemet kell e területeken (is) elfogadnunk. A könyv végén Bálint György Szent-Györgyi Albertről írott sorait idézi, a tényekhez való szenvedélyes ragaszkodásról és arról, hogy ugyanakkor mennyire kell vigyáznia a tudósnak, mit is fogadjon el ténynek — ám egyben, kicsit nyugtatólag, nyitva is hagyja résnyire az ajtót Goethe homunkulusza előtt. Hol van hát e téren a határ?*

— Kilenc év telt el a könyv megjelenése óta. Az biztos, hogy a nagy fantáziával akkoriban megjósolt negatív jelenségek közül egyetlen egy sem következett be. Az viszont szintén állítható, hogy a pozitív jellegű jóslások közül jó pár már megvalósult: például nagyon sok gyógyszert már génsebészeti úton állítanak elő. Az AIDS-re még nincs vakcina; de ha egyszer valaha lesz, egészen biztos, hogy génsebészetileg előállított lesz. Van már több olyan mezőgazdasági és állattenyésztési jellegű tudományos eredmény, amelyek hasonlóképpen jöttek létre, a magasabb tápértékeket tartalmazó gabonafajtákból a magasabb tejhozamú tehenekig. A határt így, ebben az összefüggésben a valóság ilyen kíméletlen tényeinél tudnám megvonni...

— *A könyv végén csak pici teret hagy a fantáziának. Ám azt is írja: nem biztos, hogy annak az olvasónak van igaza, aki csalódottan teszi le a könyvet, mondván, nem elégséges számú és minőségű szenzációt kapott. A jövő, a könyv Holnap című fejezetét követő Holnapután miként festhet?*

— Külön kérdés, ráadásul nem is a génsebészet holnapját és holnaputánját érinti például az, hogy valaha lehetséges lesz-e mesterséges életet előállítani. Ami a génsebészetet illeti, e néhány év alatt is roppant jelentős előrehaladás regisztrálható: bizonyos, hagyományosan csak az élet által előállított komponensek — most is az élők fölhasználásával — lényegében, kellő kémiai-fizikai technikákkal irányítva, már előállíthatók. Konkrétan arról van szó, hogy például a mosóporok egy részében, a mosás hatékonyságának növelésére, enzim található. Ez egy biológiai produktum: vele szemben bizonyos kritériumok léteznek, s ez a természet által előállított módon, többé-kevésbé ennek meg is felel. Elvileg elképzelhető volt a sokkal jobb enzim is, de hát a jóisten nem teremtett jobbat. Most már viszont abban a helyzetben vagyunk, hogy tudunk is teremteni jobbat. Ezzel csak azt szerettem volna érzékeltetni: nem szeretnék igazából jóslásokba bocsátkozni a holnapot vagy pláne a holnaputánt illetően, az viszont biztos: élettelen, szervetlen eszközökkel az élőlény fontos komponensein ma már olyan fontos változtatásokat tudunk eszközölni, lényegében a mérnök módszereivel és precizitásával, hogy ez bizonyos fokig az emberiségnek ezt az álmát megközelíti. De azt nem hiszem, hogy élőlényt hozunk létre, a fenti homunkulusz-értelemben. Nem is tartom ezt egyébként

fontosnak; nem is tudom, ha lehetne, egyáltalán kellene-e bárkinek erre vállalkoznia. Mindenesetre egyáltalán nem hiszek a lehetőségében.

— *Másfél évtizede dolgozik itt Újszegeden, a biológiai központban. Egy ilyen nevezetes, Európa-hírű intézményben milyen ma egy vezető hazai tudós élete?*

— A válasz legalább két részre osztható. Ami a legszemélyesebb közérzetemet, körülményeimet, munkámat, helyzetemet illeti, elégedett lehetnék abból a szempontból, amilyen megbecsülést a társadalom részéről kapok, ahogyan ezt mondani szokták. Csakhogy még ez a közelítésmód is túlságosan leegyszerűsíthető. Hozzátenném, hogy többé-kevésbé egész pályámon végigpillantva elmondhatom a fentieket, bár lehet, csupán szerencsés alkat vagyok... Panaszkodni, azt hiszem, nincs okom. Amerikában a neurotikus egyént úgy definiálják, hogy a „hogy vagy?" kérdésére elkezdi sorolni a bajait — nálunk az a nem normális, aki az előbbi kérdésre komolyan azt feleli, hogy köszönöm, jól...

— *Feltehetném a kérdést, hogy akkor ezek szerint ezt a fajta abnormitást vállalja önmagára érvényesnek, vagy a magyar társadalmat tartja ily tökéletesen neurotikusnak, de inkább nem kötözködöm...*

— A fentiekkel nem azt akarom hangsúlyozni, hogy nincs ok a panaszkodásra... Viszont ami a személyes sorsomon túl van: mint kutató, mint tudománnyal foglalkozó ember — nagyon is komoly panaszaim vannak. Persze azt is rögtön hozzá kell tennem, hogy ezek tulajdonképpen nem közvetlenül az én intézetemre vonatkoznak, pontosabban így csak áttételesen érvényesek. Az adott körülményeket tekintve, egyúttal viszont olyan összehasonlításokat alapul véve, mint mondjuk a többi szocialista ország hasonló intézetében dolgozó szakemberek helyzete: nagyon elégedett lehetek... A magyar tudománypolitikával éppúgy, mint az SZBK-val... A panaszaim döntő része azonban ezekkel együtt is él: az általános szegénység, ami egyebek között azt is jelenti, hogy ezt az egyesek által néha hízelgően világszínvonalúnak mondott kutatásokat olyan körülmények között végezzük, ami e világnívó anyagi feltételeinek legföljebb csak ha töredékét jelenti. Ha nyugati vendégnek elmondjuk, milyen költségvetésből gazdálkodunk és milyen feltételek mellett, az illető egyszerűen elsír(hat)ja magát... És vegyük csak figyelembe, hogy az SZBK-t sokszor vádolják azzal; privilegizált helyzetet élvez a magyar tudományos intézmények között... Helyzetünk relatíve állandóan romlik, s a tényleges pénzhiányon túlmenően is további tényezők nehezítik az életünket. Igaz, végső fokon ezek is pénzügyi természetűek: hogy például az év elején nem tudjuk, az a keret, amit papiron megadnak, vajon a valóságban is megjön-e majd. Vagy ha nem költöttük ezt el azonnal, nem tudható, nem fogják-e rövidesen visszavonni... Ennyi bizonytalanság, képzelhető, mennyit és hogyan rombolhat. A mindennapi munkában létszükségletet jelentő sok eszköz (zömmel nem is olyan drágák, csak éppen valutáért kaphatók) nem beszerezhető. Vagy ha igen, teljesen ötletszerű a minőségük, előfordul, hogy hónapokig nem tudunk dolgozni velük: hazai vagy szocialista termékekre, vagyis a valuta nélkül beszerezhető eszközökre gondolok... Ha devizából akarnánk beszerezni ilyeneket, hiába tervezünk, hogy ekkorra ennyi kellene, visszavonják a devizát és kész. Ezek a mindennapi kutatómunka alapvető tényezői.

— *Eddigi pályája alapján jutott, juthatott-e valamilyen életfilozófiára? Egyáltalán: van-e szüksége effélére egy természettudósnak, s ha igen, mennyire? Vagy elég kell legyen annyi, amit a könyvében zárómondatként úgy fo-*

galmazott meg: „hiszek abban, hogy természettudományos szemléleten iskolázott embereknek nehezebb hazudni"?

— Minden velem történt dolog következményeként néhány „szentencia", hogy így nevezzem, legalábbis az igények szintjén megfogalmazódott bennem, ez egészen biztos. Eddigi életutamon (52 éves vagyok) végigpillantva el kellene most kezdenem azzal, hogy önmagammal természetesen egy pillanatig sem vagyok elégedett. Sem azzal, amit eddig nyújtottam, sem azzal, amit most csinálok. Persze senkinek sincs joga panaszkodni amiatt, hogy vezető lett, hiszen ezt nem kötelező elvállalni, de... én tényleg jobban éreztem magam, amikor még beosztott kutató voltam... Lehet persze, csak azért, mert fiatalabb voltam — mindenesetre ilyen szempontból egyszerűen nem lehetek elégedett. Ugyanakkor: engem azért fizetnek, amit hobbiból is végeznék, ha főállásban nem lehetne. Vagy ha gazdag volnék és ilyesféle hobbit megengedhetnék magamnak... ez sem akármilyen ok az elégedettségre... Arra az életfilozófiára (ha az ilyesmi annak számítható egyáltalán) is hivatkozhatnék, hogy tulajdonképpen be kell tudni érni azzal, ami van... Lényegében egész pályámon abban a helyzetben voltam, hogy azzal foglalkozhattam, amit szerettem, és aránylag keveset kellett visszakoznom ezen a téren.

— *Sok konfliktussal kellett megküzdenie?*

— Azt hiszem, nem. Ebben a vonatkozásban is szerencsésnek mondhatom magam: vezetőként jóval több elfélében van részem, mint korábban, de voltaképpen, úgy gondolom, most sincs sok. Talán ez annak is köszönhető, hogy elég flegmatikus alkat vagyok, engem aztán tényleg nehéz kihozni a sodromból. Azt, hogy ki a jó és ki a sikeres kutató, nagyon nehéz meghatározni, valamifajta határvonalat húzni a kettő között. E téren különösen sokat tévedtem és láttam eleget mások ilyen jellegű tévedéseit is: milyen tehetséges emberek vesztek el és milyen közepes elmék érhettek el úgynevezett sikereket... Ez is konfliktusforrás ám... Mindenesetre mostanában már nagyon óvatos vagyok az ilyen természetű ítéletek kimondásakor...

— *Mi a legfontosabb ezen a pályán?*

— Ami előrevisz. Az a belső hajtóerő és tudósi lelkesedés, amivel az ember a végzett munkát megalapozhatja. Ehhez képest minden egyéb tényező, mint tehetség, ész, ügyesség, szerencse, jó főnök, légyen egytől-egyig bármilyen lényeges, elhanyagolható. A legfontosabb az a belső motiváció, ami előrehajt. És az a szorgalom is persze, ami ezzel legtöbbször (szükségszerűen) párosul.

— *Ars „kutatológica"?*

— Tudni: nagyjából ez megy nekem a legjobban ezen a világon. Ez lehet talán a legnagyobb öröm. A heuréka-élmény itt nagyon ritka, ha nem is példátlan. A felfedezés öröme éppen ezért borzasztóan nagy lehet, már ha megadatik persze az embernek. Ami viszont közben, nap mint nap van, az az érdeklődés, ami igazi kutatót mindig leköt. A legszöszmötölősebb aprómunka szeretete. És természetesen a felfedezés örömével kapcsolatban még hangsúlyozandó: ha ritkán is, de létezik... Tehát innen már csak egy lépés úgy érezni: megéri, meg kell érje. Ha érdekelnek a válaszok azokra a kérdésekre, amiket feltettem, ha kétévi fáradozás után is kapom meg, tudom, hogy én kérdeztem és *így* kaptam meg ezt a feleletet. Türelem, önfegyelem és kudarctűrő képesség: mindegyik kell... És ha valami megoldódik, ha metodikára lelünk vagy választ kapunk — az akadály leküzdésének elemi, győztesi öröme sem akármi...

— *Könyvében hosszú és szellemes, szinte platóni dialógust folytat FOB,*

azaz Felelőtlenül Optimista Biológus és THAE, vagyis a Tudományos-technikai Haladás Aggódó Ellenfele. Diskurzusukat azzal zárja, hogy számolni kell ugyan a molekuláris biológia újdonságai miatt felizgatott közvélemény létével, sőt, a genetikai manipuláció tényével is, együtt kell élnünk velük — ugyanakkor reméli, nem ül egy újabb inkvizíció a nyakunkba, megfojtva a szabad kutatás szellemét — jóllehet az emberiség jogát az önvédelemre természetesen nem szabad inkvizíciónak tartani. E zárszó óta nyilván továbbél FOB típusa csakúgy, mint a THAE elnevezéssel illetett tudósi kvintesszencia-kivonat. Mit tud a gének mérnöke hozzátenni párbeszédükhöz, úgy is, mint „szülőatyjuk"?

— Nem túl sokat. Inkább csak egy kis emlékeztetőt arra, mit is kell jelentsen a szabad kutatás szelleme a mai világban. És időről időre elgondolkodtatni azokat, akiket illet: miért is nehezebb vajon hazudni természettudományos ismereteken iskolázott embereknek.

DOMONKOS LÁSZLÓ

HELYREIGAZÍTÁS

Lapunk előző, áprilisi számában Papp Zsolt Mozaikképek a létező szocializmusról című tanulmányából a 82. oldalon az első bekezdésből öt sor kimaradt. Az első bekezdés szövege helyesen:

4. PÁRTÁLLÁSPONTOK

Nem kizárható, hogy az imént említett 68-as baloldali szociáldemokraták is részt vettek a Német Szociáldemokrata Párt 1986-os „új elvi programjának" megfogalmazásában. És — felénk tekintve — belefogalmazták az elmúlt tizenöt év mozdulatlanságából eredő csalódásaikat, várakozásaik meghiúsulását. [14] Idézzünk két passzust az első fejezetből és a bevezetőből. „A szovjet társadalmi rendszer, bár szocialistának minősíti önmagát, az előttünk álló problémák egyikére sem kínál meggyőző megoldást. Ellenkezőleg, az állam és a társadalom feletti bürokratikus uralom, amely a hatalom semmiféle hatékony ellenőrzését nem engedélyezi, már régen képtelennek bizonyult a reformra, s ráadásul megterheli a nemzetközi kapcsolatokat. A szociáldemokrácia nem azért utasítja el a »létező szocializmust«, mert az netán szocialista lehetne, hanem azért, mert a »létező szocializmus« ellentmond bárminemű szocializmus liberális alapelveinek." — „A kommunista kormányzású országokban a megcsontosodott uralmi struktúrák és az egyéni felelősség hiánya gátolja a termelőerők kibontakozását."

A szerző és olvasóink szíves elnézését kérjük!

A mai magyar zene és a közönség

GONDOLATOK EGY SZEGEDI RENDEZVÉNYSOROZAT KAPCSÁN

A komoly zene, ezen belül a kortárs zene elsajátításáért, birtoklásáért a közönség nagy többsége rest megtenni a szükséges, ám kétségkívül fáradságos utat. A zene befogadásával kapcsolatban főként sajnos a fiatalok köreiben kezd tendenciává válni egyfajta passzivitás. Legszívesebben olyan zenét hallgatnak, aminek élvezete nem igényel különösebb szellemi erőfeszítést, csupán kikapcsol, fellazít, zsongít, elbódít, s a jobbra való aktivitásuk haszontalan eksztatikus megnyilvánulásokban lobban el, például egy-egy diszkózenekar koncertjén. Mindezt igazolni látszik a Délmagyarország március 11-i számának rövidhíre is, amelyben arról értesít, hogy „a JATE-klub e tanévben, várhatóan szeptemberig, csak diszkóprogramokat rendez", de a közelmúltban létesített egyetemi-főiskolai kollégium az úgynevezett alternatív zenei klubfoglalkozásaira is *csupa könnyűzenét művelő együttest* — az ef Zámbó Happy Bandtól kezdve a Vágtázó Halottkémekig — hívott meg. Erre van igény! Az egyetemnek a fajsúlyosabb műfajokat ápoló Collegium Artium rendezvényei sem dicsekedhetnek telt házzal, ha csak egy-egy Kocsis Zoltán- vagy Ránki-féle nagy név nem vonzza komoly zenéhez a fiatalokat.

Az Országos Filharmónia — érdektelenség miatt, — tavaly megszüntette Szegeden az egyetemi-főiskolai bérletet. S hogy ma mégis egzisztál, kizárólag azon jobbító szándékú intellektuális erők összefogásának köszönhető, amelyek nem nyugszanak bele a kudarcba, s harcot kezdenek a szellemi kincsek védelméért, népszerűsítéséért. Jelen esetben a Magyar Zeneművész Szövetség dél-magyarországi csoportja és a TIT Csongrád megyei szervezete segíti mindazokat — a helybeli előadóművészeket s kulturális szakembereket —, akik ennek a zenei missziónak teljesítésére vállalkoztak.

Eltekintve a fiataloktól, milyen helyzetképet festhetünk a szegedi koncertlátogató réteg zenei ízléséről, igényéről? Viszonylag jelentős létszámú és stabil komolyzene-fogyasztókra támaszkodhat a városi zenei élet. Ez természetes is a nagy múltú iskolai-egyetemi centrumban, ott, ahol a szervezett zeneoktatás gondolata már 1861-ben felmerült, s 1865-től a Szegedi Dal- és Zeneegylet kebelén belül meg is valósult, 1880-tól pedig már önálló intézményként működött a zeneiskola. Ott, ahol a zenekari kultúra is erőteljesen kivirágzott a múlt század '60-as éveitől kezdődően, s 1903-tól például olyan művelt muzsikus, karmester állt a város hangversenyéletének élén, mint *Fichtner Sándor*, akinek vezetésével 1918-ban megalakult Szeged első polgári zenekara, a Filharmóniai Társaság pártolásában. A zenei örökség *Vaszy Viktor* munkálkodásának köszönhetően tovább prosperált, illetve új értékekkel gyarapodott.

A *kortárs zene támogatására* is találunk példát már a század elején. 1907-ben *König Péter* zeneiskolai igazgató keze alatt szólalt meg először Bartók-kórusmű Szegeden, s 1918-ban például a „*Ma*-matinén" Ravel-, Debussy-, Bartók-, Kodály-művek hangzottak el. Mindezek ellenére sem jelenthetjük ki bát-

ran, hogy a mai közönség *őszintén* igényt tartana a kortárs zenére. Tény, hogy még mindig Bartókkal zárul a névsor, ha az átlag hangverseny-látogatónál a modern zeneszerzőkre váratlanul rákérdezünk. Ha például Stockhausen, Nono, Cage, Ligeti, Kurtág vagy Durkó Zsolt neve egyáltalán nem szerepel a rendezvények műsoraiban, esetleg csak a hivatásos zenészekben támadhat hiányérzet, az átlagos koncertlátogatóban nem. S ez nemcsak szegedi, de általános jelenség. Nem volt mindig ilyen szakadék a fogyasztói igény, s az előadói gyakorlat között, hiszen évszázadok távlatába visszatekintve regisztrálhatjuk: elődeink kizárólag saját koruk zenéjét hallgatták — művelték, s csupán a XIX. században fedezték fel a múlt, azaz a tegnapok muzsikáját. Hajdan tehát a hivatalosan elismert meg a populáris, illetve szívesen játszott zene *ugyanaz* volt.

Szellemi elkényelmesedés, az értékek devalválódása, dekadencia vagy talán tradícióféltés a mai helyzet oka, avagy a pedagógiánkban, az iskolarendszerben, azaz a közoktatásban keressük a bűnöst?

Az új nyolcadik osztályos ének-zene könyvek ugyan *Kortársaink zenéje* címmel megemlítik például *Pendereckit*, a magyar szerzők közül *Durkót*, *Szokolayt*, *Balassa Sándort*, a hazai elektronikus zene képviselőjeként *Pongrácz Zoltánt*. Nyúlfarknyi kis kottapéldákat is mellékelnek, sőt, egy elektronikus partitúrarészletecskét is. Csakhogy általános iskolai tanáraink számottevő része nem tud mit kezdeni vele. Semmi affinitásuk nincs ehhez az anyaghoz, mert vagy ők sem foglalkoztak még tanulmányaik idején a kortárs muzsikával, vagy ha mégis, azóta már — a tudományos, technikai és kulturális fejlődés száguldó tempóját tekintve — ismeretetik el is avulhattak. S van módjuk tényleges továbbképzésre?

A *tömegkommunikáció* területén sem biztatóbb a kortárs zene helyzete. A jövő magyar állampolgárának kulturáltsága, ízlése döntően az iskolapadban, azaz az ifjúság éveiben formálódik. Hol találunk egyetlen olyan népszerű ifjúsági lapot — kezdve az úttörők Pajtásánál —, amelyben jeles kortárs előadóművész vagy komponista posztere lenne reklámozva? Ilyen nem létezik. Pedig miért ne lehetne a képző- és táncművészet favoritjait, s a komoly zene nagyjait is propagálni ugyanúgy — mint a diszkósztárokat, focistákat vagy autóversenyzőket? Az ifjúsági sajtótermékek szinte semmit nem segítenek az iskolának az amúgy is redukálódott művészeti nevelésben, csak még jobban mélyítik a szakadékot a hivatalos, azaz a kötelező, s a szabadon választott „szellemi" tartományok között. Pedig a hídverésre éppen a közkedveltségük okán vállalkozhatnának.

Ezért is becses, megkülönböztetetten figyelmet érdemlő, az országban egyedülálló rendezvénysorozat a szegedi *Mai magyar zene hete*. Elsősorban az a mélységes, őszinte hit, fanatikus megszállottság, kitartás, az akadályokat mindenkor leküzdeni képes erő és kedv, ami tiszteletteljes főhajtást érdemel. 1971-ben a városi tanács, a Magyar Zeneművészek Szövetségének szegedi csoportja, s a szegedi karnagyi klub összefogásával hangzott el először Szegeden ez a rendezvénysorozat. Az alap'tók kettős célt tűztek ki; *egyrészt* több szereplési lehetőséget biztosítani a helybeli előadóművészeknek, *másrészt* a szegedi komponisták mellett (akkoriban még öt zeneszerzőt mondhatott magáénak a város: *Vaszi Viktort*, *Vántus Istvánt*, *Kátai Lászlót*, *Szeghy Endrét* és *Frank Oszkárt*) a fővárosban, illetve az országban működő zeneszerzőknek bemutatkozási lehetőséget nyújtani. A szegedi opera műsorpolitikájával Vaszy már megtörte a jeget. Minden évben hozott valami fülnyitogatót, újat, huszadik

századit. Például Prokofjevtől az Eljegyzés a kolostorbant, s a Három narancs szerelmesét, vagy Bartóktól A fából faragott királyfi című balettjét, melyet együtt adtak 1964-ben a Szegedi Szabadtéri Játékokon Honegger Johanna a máglyán című oratorikus művének színpadi változatával. Sajnos, azóta sem vállalkoztak a szabadtérin ilyen jelentős komoly zenei kortárs bemutatóra. A teljesség igénye nélkül reprezentáljon itt még néhány előadott mű: Honegger: Dávid Király, Kodály: Psalmus Hungaricus, Orff: A hold, Hindemith: Mathis, a festő, Bartók: Cantata profana, Divertimento, Hegedűverseny, Vántus: Aranykoporsó, Himnusz az emberhez, Szabó Ferenc: Föltámadott a tenger, Farkas Ferenc: Lírikus kantáta (a Szent János kútja). A Vaszy alapította Zenebarátok kórusa jelentősen kivette részét az oratorikus feladatokból. Akkoriban a szegedi balett-társulat is rendszeresen táncolt mai magyar zenére, így például Sugár Rezső Acis és Galatheájára, és Szervánszky Hat zenekari darabjára vagy Petrovics Emil, Láng István műveire. A város hangszeres és alkotó művészeit tehát arra inspirálta Vaszy példája, hogy a maguk területén is megteremtsék a kortárszene-fórumot. Eleinte a rendszeres hangversenylátogatók abszolút érdektelenségébe ütköztek a rendezvények. Még a szakmabeliek is csak igen kis számban jelentek meg. Valószínűleg ebben szerepe volt annak a jóakaratú, demokratikus törekvésnek is — amely főként kezdetben persze kiegyenlítetlen színvonalú koncerteket eredményezett —, hogy Szeged zeneművészei s intézményei mellett az öntevékeny zenei mozgalomra is támaszkodott a szervezés. Azonban, mint minden újnak, ennek is ki kellett forrnia magát, kísérletezve megtalálni a legjobb megoldásokat. Így az évek, illetve az egy évtized alatt összegyűlt tapasztalatok alapján számos változáson, fejlődésen ment keresztül a Mai magyar zene hete. Jelen sorok írójának 1981 óta van módjában rendszeresen figyelemmel kísérni e már valóban hagyománnyá nemesedett rendezvénysorozatot, s e hét év alapján vállalkozik az 1987-ben már 17. alkalommal megtartott zenei hét tanulságainak összegezésére.

Talán a legfontosabb: majd két évtized alatt kialakult az állandó, megbízható, a kortárs zenét színvonalasan s értőn interpretáló előadói gárda. A Magyar Zeneművészek Szövetsége dél-magyarországi csoportjának égisze alatt Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megyei muzsikusok működnek. Legnagyobb mértékben a szegediek segítették elő a mai magyar zene kivirulását, élükön a kortárs zenét patronáló mozgalom két vezéregyéniségével: Vántus István zeneszerzővel és *Weninger Richárd* zeneművészeti főiskolai igazgatóval. Ketten töltik be a Zeneművész Szövetség dél-magyarországi csoportjának elnöki, illetve titkári tisztjét is. Irányításukkal s ösztönző odafigyelésükkel, törhetetlen akaraterejükkel, sőt aktív példamutató közreműködésükkel életre keltették muzsikusainkban a kedvet, a rokonszenvet a ma zenéje iránt. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola szegedi tagozatának nem egy volt növendéke tért vissza az alma materbe tanárként, mint *Kerek Ferenc* zongoraművész, vagy *Sin Katalin* gordonkaművésznő is — akinek például egyik kiemelkedő tanítványa, *Szegszárdy Piroska*, néhány éve még szintén főiskolai hallgatóként szerepelt a Mai magyar zene hetének rendezvényén, de ma már mint a zeneművészeti szakközépiskola ifjú tanára mutat szintén példát tanítványainak a kortárs zene avatott előadásában. A Cziffra-ösztöndíjas fiatal hegedűművész, *Szecsődi Ferenc*, szintén a szegedi zeneművészeti főiskola tanára, s minden évben kivételes élményt nyújt a mai kompozíciók bemutatásával is, hasonlóan Kerek Ferenc zongoraművészhez, aki a *Maczelka Noémi* és *Kemény Erzsébet* zongorapárossal együtt 1986 decemberében a Szerzői Jogvédő Hivatal kitüntető oklevelét, ju-

talmát kapták meg az új magyar zeneművek terjesztésében végzett kiemelkedő művészi munkájukért. Hozzájuk hasonlóan állandóan jelen vannak a szegedi Mai magyar zene-műsorokban *Delley József* zongoraművész, a Weiner Leó kamarazenekar (vezetőjük Weninger Richárd), *Nagy Ágnes* (brácsa), *Janurik Márta* (hegedű) szólisták, az énekkarok közül pedig a Bartók-kórus (vezető: *Rozgonyi Éva*), a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola női kara (vezető: *Mihálka György*) és az 1. sz. gyakorló általánosának Bartók Gyermekkara (vezető: *Erdős János* és *Erdősné Fagler Erika*). Többször találkoztunk még *Bódás Péter* zongoraművész, *Bárdi Sándor* operaénekes, s a Szegedi Fúvósötös nevével is.

A Mai magyar zene hetének már ifjú felfedezettjei is vannak. Mint például az 1981-ben feltűnt Canticum kamarakórus (vezetőjük: *Gyüdi Sándor*) és az 1984-ben bemutatkozó *Felletár Melinda* hárfaművésznő, akik azóta már nemcsak a város hangversenyein arattak számos szép sikert. Szeged vonzáskörzetéből legkészségesebben a kecskemétiek jelentkeztek a mai magyar zene patronálására, mint például a *Kemény Endre* vezette Kecskeméti Kamarazenekar vagy a nagyszerű klarinétos, *Maczák János*. A lassanként kikristályosodó gyakorlat megmutatta, a mai magyar zene népszerűsítésében hathatósabb eredmények elérése csak úgy lehetséges, ha — ellentétben a kezdettel — az előadók megválasztásánál nem a mennyiség, hanem a minőség az elsődleges. Csak az autentikus interpretáció képes figyelmet ébreszteni, hallgatóságot toborozni.

Kialakult a sorozat immár következetesen ismétlődő szerkezete is. E szerint az ünnepi hét nyitóeseménye mindig valamely mai zeneszerző bemutatása, amely közvetlen hangulatú ceremónia valójában egy kis hangversennyel fűszerezett interjú, s így kiválóan alkalmas arra, hogy a zeneszerző emberi és muzsikusi profilját egyaránt megismerhessék a hallgatók. Egy hétre sűrítve a rendezvényeket, egymást követő napokon hallható a kamarahangverseny, a pedagógiát, illetve a zenei utánpótlást célzó koncert, melyen a szegedi Liszt Ferenc Zeneiskola és a zeneművészeti szakközépiskola növendékei mutatják be, milyen szinten beszélik a kortárs zenei nyelvet, s végül a kórushangverseny. Idén a szegedi operában *Szokolay Vérnász*ának repertoárra kerülése egészítette ki, zárta igen szerencsésen a rendezvénysorozatot. Nagy segítségére lenne a mai magyar zene népszerűsítésének, ha az opera vezetése Vaszyhoz hasonló intenzitással tudna törődni a kortárs magyar művek bemutatásával is. 1983 előtt is csupán Kodály ritkán hallható Székelyfonója, valamint *Németh Amadé: Villonja*, s *Szőnyi Erzsébet Adáshiba* című operája került színre. Ráadásul a városnak még operaszerzője is adott, Vántus István személyében.

A Mai magyar zene hete szívesen vállalkozik ősbemutatókra. Főként a kóruskoncerteken került ezekre sor, így például Szőnyi Erzsébet, *Kocsár Miklós, Petrovics Emil* és Vántus István kompozícióira. A hagyományos sorozat minden évben egy-egy érdekes, különleges újdonsággal egészül ki. Ilyenek voltak például az Új zenei stúdió s a Fiatal zeneszerzők csoportjának fellépése, továbbá *Patachich Iván* és Pongrácz Zoltán elektronikus zenét bemutató igen tanulságos előadása, vagy beszélgetés a mai zenéről *Matuz István* fuvolaművésszel, „Szegedről indultak..." címmel, avagy olyan ritka hangszerre írt kompozíció előadása, mint *Farkas Ferencé*, a Contertino Rustico havasi kürtre, melyet a kitűnő *Tarjáni Ferenc* szólaltatott meg. Az ünnepi héten a kottakiadás is helyet kér és kap. Így rendez Szegeden immár rendszeresen az Editio Musica Budapest, illetve a Művelt Nép Könyvkiadó kiállítással egybekötött kottavásárt magyar zeneszerzők műveiből. A Somogyi-könyvtár pedig a komponisták bibliográfiáinak készítését vállalta.

Az évről évre magasabb színvonalnak köszönhető, hogy Szeged muzsikusainak partikuláris léte kitágul, kaput nyitnak országra, világra. Például a Magyar Rádióban 1984-ben felvett és bemutatott új magyar zenék előadói között jelentős számban szerepeltek szegediek, így Szecsődi Ferenc, *Gregor József*, a Weninger Richard vezette Weiner kamarazenekar, a Bartók-kórus Rozgonyi Évával, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola női kara Mihálka György vezényletével. Szegedi zeneszerzőként pedig Vaszy Viktor és Vántus István kaptak szót. Utóbbi években a Mai magyar zene hetének rendezvényeiből is rendszeresen sugároz a rádió, a zeneművészek szövetsége pedig már nem először irányított külföldi muzsikus delegációt Szegedre, az ünnepi hét idején. Az idén többek között a kelet-berlini zeneakadémia prorektornője, *Traude Ebert* látogatott a városba, hogy annak missziójáról hírt vigyen hazájába. Az őszinte elismerés mellett azonban hiányolta, hogy ha olyan jó együttese van patriánknak, mint a szegedi szimfonikusok, miért nem gazdagítják ők is egy-egy nagyzenekari koncerttel a Mai magyar zene hetét?

Tennivalók tehát a jó ügy érdekében bőven akadnak. Például a helyi tömegkommunikáció, azaz a rádió és a televízió aktív és rendszeres közreműködését remélik a jövőben a szervezők. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola szegedi tagozatán minden évben megrendezik a modern zenei versenyt is a főiskolai hangszeres szólisták részére, hiszen a leendő zenetanárok ügyszeretete és -értése a legfontosabb. Ám a Szeged közismereti iskoláiban oktató ének-zene pedagógusoktól is több érdeklődést várnak, hiszen a széles körű népművelés nélkülük lehetetlen. Előadóinknak az új művek tanulásba fektetett rengeteg energiája ma még *nem kamatozik* értékének megfelelően, hiszen igen kevés lehetőségük van a művek többszöri bemutatására. Mégis teszik a dolgukat. Talán azért, hogy a világ haladjon...

BERÉNYI BOGÁTA

Különmúzeum, képekből

KUNKOVÁCS LÁSZLÓ SZEGEDI KIÁLLÍTÁSA ALKALMÁBÓL

Akkor még csak Kovács Lászlónak mondta magát, amikor a Szegedi Fotóklubban összetalálkoztam vele. Utolsó éveit élte a tanítóképző, oda járt, de valami telhetetlen féreg ülhetett bele az agyába, mert a fényképezés igen szerény eszköztárából mindent magába akart szívni. Vitte a színes fényképek kézikönyvét, és leginkább a színek összhangját tanulgatta belőle. Az amatőr fényképezők örök atyamestere, Lajos Sándor alig győzte kíváncsiságát. Nagy bogara volt, hogyan készül az isohélia, hány negatívot és pozitívot kell egymásra rakni, hogy egyetlen kép szülessék belőle. Lajos Sándornak volt egy öreg figurája, elesettségét tudta fokozni evvel a sokrétű megoldással. Az a gyanúm, Laci tanulta meg legjobban. A fotóriporternek nincsen szüksége ilyesmire, biztosra vehetjük, nem is készült riporternek. Akkor még nem.

Emlékszem rá, volt egy képe, amelyiken egy medence volt, és a sarká-

ban egy kopasz fej. Aki ránézett, menthetetlenül elnevette magát. Látszott rajta, addig nem tudta elsütni a gépét, amíg tökéletesen meg nem szerkesztette. (Ráduplázam egy másik kopasz fejjel. Amikor a Képtárban falra akasztották, Frédi bácsi szőrtelen kobakjával együtt fényképzetem le. Játéknak szántam csak, szót se érdemelne, ha nem bujkálna mögötte a kisördög: irigyeltem érte, ezért gondoltam tovább a képet.) Azt hiszem, Beretzk Péterrel ment el egyszer Fehér-tóra, a sirályok földjére, Korom-szigetre. Világjáró képet hozott magával — sok kiállítás falát megjárta később —: alacsony horizont, az aranymetszés tájékán egy nádkunyhó, az ég pedig csupa sirály. Vörös szűrővel szűrte, hogy feketébb legyen az ég, és világosabb a sirály. A természetimádók oltárképnek használhatnák ma is.

Híre jött egyszer, kedden vagy szerdán Pusztaszerre érkezik ifj. Tildy Zoltán, a természet nagy fényképezője. Talán nem csal az emlékezetem, és valóban a pusztaszeri Büdösszék-tóról volt szó, nem a Fehér-tóról. Alkalmam kínálkozott, hogy találkozzam vele. Laci előtte kismilliószor a lelkemre kötötte, föltétlenül kérdezzem meg, hogyan lehet valaki madárfotós. Neki — Tildynek — már akkor volt olyan lencséje, amivel röptében követhette a madarat. A később nálunk is forgalomba hozott fotópuska csak elnehezült utánzata volt ennek a nyalka szerkezetnek. Megkérdeztem, igen egyszerű feleletet kaptam: szeresse a madarakat!

— Csak ennyi?

— Ennyi.

Elvégezte a tanítóképzőt, Csárdaszállásra ment tanítani. Egy esztendőt tölthetett ott legföljebb, jött a levél, hogy beállt az MTI-be, fotósnak. Én akkor már jó néhány éve búcsút mondtam a tanárságnak, a hitehagyott ember minden átkát rászórtam: megszöksz te is az egyedül üdvözítő munka elől? Nemzedékeket taníthatnál tisztességre, de neked a főváros kell, glancos masinával a nyakadban? Vigyázz, Laci, nagy cethal a Pest, sok Jónást elnyelt már, és csak keveset tett ki a partra! Mondhattam, akkor már ott volt!

Újságolta egyszer, úgy fogadták, felejtsen el mindent, amit eddig a fényképezésről tud. Ide nem művészlelkek kellene, hanem a robotot bírók. Felejtse el a kopasz embert a fürdő sarkában? A madárcsillagos eget a Korom-szigeten? Dobja el a madarászat-álmot? Hej, Laci, ne legyen harag belőle, de irtózatosan nagy bolond vagy te!

Most meséli, kiküldték egyszer a repülőtérre nagy vendéget fogadni. Valami sasmadár körözött Ferihegy fölött, amikor előhívták a filmjét, a sas rajta is volt, de a fontos ember nem. Meg is mondták neki azonnal, az egész ország az övé lehet, de Pestet hagyja meg másnak. Máig örül neki. (Anekdotává színesedhetett benne az eset, a tanítói kötelességtudat biztosan nem engedte meg, hogy a rábízott föladat helyett csak sasokat fényképezzen. Legföljebb sokkal jobban sikerülhetett a sas, mint a protokoll.) Szédületes élményként mesélte sorozatát a tanyai postásról. Úttalan utakon vitte táskáját, talán lóháton is, de ment, mert neki ez volt a dolga. Szentségtörés következik most, fordítsa el fejét egy pillanatra, aki finom lelke megbotránkoztatásának veszi az ilyesmit: beleköpött a lencsébe, hogy a záróképen elmosódottabb legyen a postás. Vadul éles lencsével azt az önfeláldozást nem lehet kifejezni, lágyítani kellett a rajzán. Van, amikor a nyál szépen lágyít.

Csak a magam leltára kedvéért mesélem tovább. Eljött velünk egyszer Vásárhelyre, Szentesre és Csongrádra. Táncpróbát fényképezett először, talán a Luttor Gyuszi táncosait. Egy pillanat alatt fölborult a „táncrend", és a pad-

lón csúszott-mászott a Laci, hogy olyan pozitúrában kaphasson el mindenkit, ami legtöbbet ad vissza a táncból. Lucskos, nyomott ősz volt, Vásárhely és Szentes között említhette, nagy baja, ha kinyitja a telefonkönyvet, Kovács Lászlók potyognak ki belőle. Elrágódtunk rajta legalább tizenöt kilométert, mi mindenre változtathatná. Aki velünk utazott, piperkőcségnek tartotta vitánkat, és Szentesen azt mondta, nekünk az ilyen emberekre nincsen szükségünk.

— Milyen emberekre?

— Aki a nevét akarja fölcicomázni.

— Laci komám, nem értesz te ehhez! (Ő is László volt!)

— Nekünk akkor se kell!

— Hogyhogy nekünk? Tegnap még egy sorban voltál velem, ma meg fejedelmi többesben beszélsz?

— A *mi megyénknek* nincsen szüksége rá!

Hatalmas vita kerekedett közöttünk. Én azt állítottam, a mi megyénknek az is ajándék, ha egyáltalán leírják a nevét, de ha a szemnek legkellemesebb fényképet találják *belőle,* megfizethetetlen érték. És nekünk semmibe nem kerül. Nem hiszem, hogy ez a vita valamit is változtatott Kovács Laci életútján, mert semmit nem hallott belőle, de az biztos, hogy utána Kunkovács néven kezdett szerepelni.

*

Hézag következik most, egy darabig keveset hallottam róla. Amikor a betűfaló szakmába kerültem — az ábécével az ember agyát is megeszi, mindenestül —, kerestem képeit, de ritkán találtam. Olyanokat nem nagyon fényképezett, amiket a napilap az MTI-től fogyaszt. Nem baj, keressük meg akkor úgy, mint a szegedi klub hajdani tagját! Eljött, és hozott egy halom diát a *tűzhányókról.* Szinte belebújt a közepükbe, amikor öklendezték a forró kását. Vitte az állványát, leállította arra a partra, ahová a gázok nem jutottak el, mert a szél másfelé fújta őket, és szinte megállás nélkül nyomkodta a gombot. Már-már az ördögfejeket is láttuk előbújni a pokolból.

— Nem féltél?

— Ott nem lehet nem félni.

Akkor biztattam először, könyv kéne ebből, minél hamarabb. Sok év után újra mondom, még mindig jó lenne.

A kék színű fodrok alá is bebújt később. Békaemberként is magával úsztatta gépét, és elöntött bennünket tengeri képekkel. Igaz, akkor már a televízióban is lehetett látni ilyesmit, de fénykép eredendően más nyelven beszél, mint a film. Csak az emulziójuk volt közös, amíg az egyik át nem kezdett váltani a mágneses képszalagra. A színes fényképezés kézikönyve leírni se tudott olyan színeket, nemhogy bemutatni, amilyeneket Laci hozott föl a nagy vízből. Két kötet azokból is kitelne.

Egy darabig autója is volt, de eladta. Talán akkor, amikor a lakása épült. Azért is adta el, mert rájött, bűn elrohannia a témák mellett.

— A vonat is rohan.

— De a vonatban kismillió emberrel találkozhatom.

— Nehéz ott fényképezned!

— Nem is akarok. Nekem ismernem kell azt a közeget, ahonnan képeimet szedegetem.

— Néprajzos akarsz te lenni, vagy fényképező?

— A kettő együtt nem lehet?

Lehetni lehetsz, de nehéz lesz. A mai néprajzban a fénykép csak illusztrál. Készüljön lehetőleg nagytotálban, hogy minden rajta legyen — és minden jelleggtelenül legyen rajta —, szenvtelen tárgyilagossággal, ahogy egy komoly tudományhoz illik.

Akkor tudtam meg, már nyakig benne jár a néprajzban. Fényképpel írja azokat a fejezeteket, amit már régen eltemetett a tudomány. Mert még megvan most is, csak utána kell menni. Árvaganéval tüzeltek régen? Ma is tüzelnek, csak meg kell keresni őket. Kihajtották a gulyát? Szépen hangzik, képben is szép lehet, re egy kép elég róla. Dehogy elég! Ezer fortélya van a gulyásmesterségnek is. Hogyan hajtja, hogyan őrzi, hogyan tereli, hogyan állítja meg a karámban, hogyan fogja ki a szilaj üszőt a gulyából — csak fejezetcímek lehetnének, mindegyikhez külön leírás és külön fényképek sokasága illenék. Kép már van.

Hallom egyszer, átment a Kárpátokon. Gyalog, persze, mert ott csak gyalog járhat az ember. A hegyi pásztorokat fényképezte, legalább annyira részletezve, mint a hazaiakat. Hátán a háza, kebelén kenyere — fölütötte sátrát a pásztorcserény mellett. Egyszer csak karmolássza a farkas a vásznat! Éjjel derekán markolássza odabent a tőrét, és lucsokra izzadja magát.

— Az volt a szerencsém, a pásztorok mindig egy helyre öntötték a savót. Annak a szaga erősebb lehetett, elcsalta a farkasokat.

Vagy az csalta oda őket.

Megszállottként járja a vásárokat. Mondhatnánk, jó annak, aki ennyit áldozhat hóbortjának, és közben meg is fizetik érte. Csakhogy így nem igaz, mindez nem tartozik bele a munkakörébe. Lopja a szombatokat és vasárnapokat, illetve, ha elmegy valahová, beugrik itt egy késeshez, ott egy szíjjártóhoz, amott egy kosárfonóhoz. Kérdez és fényképez. Újságíró kollégái el-elnyúlnak egy-egy munka után, beülnek a klubba, ő akkor veszi elő második változatát, és dolgozik, dolgozik, dolgozik.

Azt is gondolhatnánk, hálás lehet neki a néprajz, ha olyan területeket jár be, amelyek eddig ismeretlenek voltak előtte, vagy a gyönge fantáziánk a hiteles leírásokat is másként értelmezte. Gyönyörűség lenne, ha így volna. A néprajzosok úgy védekeznek ellene, hogy észre se nagyon veszik. Ami illusztráció az ő írásaikhoz kell, legtöbbször maguk megcsinálják, oda beférkőzni irtózatosan nehéz Talán mostanában kezd bemenni a köztudatba, amióta sorozatban állítja ki százezernél vastagon több anyagának egy-egy fejezetét. Mindig keserű a fölfedezők kenyere!

És visszeres a lába, mondanánk, ha sajnáltatni akarnánk. Valami bére csak van ennek a pályának is.

Gondolt egyet, egyszer elment szabadúszónak, aztán tanított a Képzőművészeti Főiskolán, később pedig lapot szerkesztett a dunavarsányi téeszben. Erről a lapról kell még szólnunk néhány szót. Írta ő, fényképezte ő, ennélfogva képben és stílusban talán a legszínvonalasabb üzemi lap lett belőle. Egy újságnál a nyomás sokat segít, ez pedig különleges papíron nagyszerű technikával készült, a szövetkezet elnökét az angliai bankrablókkal véletlenül se lehetett összetéveszteni. Szépen megkomponált, magukban is sokat mondó képekkel volt tele az újság. De megint mondom, a nyomás csak segít, azokat a képeket előbb meg kellett csinálnia.

Azt hiszem, szabadúszó is, tanár is, lapszerkesztő is azért lett, hogy még szabadabban mehessen a saját feje után, amíg vissza nem kanyarodott pá-

lyája az MTI-hez. A fotósok művészeti szerkesztőjeként ott dolgozik ma is. És dolgozik rendületlenül eredeti bogara szerint is. Talán senki nincsen, aki meg tudná mondani, hány nagy gyűjteményt hajózhatna ki, ha egyszer elkezdené. Ha egyszer elkezdhetné. Herman Ottó lehetett ennyire megszállott munkása a néprajznak.

Egyik kiállítása a paraszti ősépítményekről, a másik az élő agrártörténetről szól. Mi mindent görget magával legmaibb jelenünk a régenvolt múltból, nem is gondolnánk! Kerek-ólak, kúpos tyúkólak, szabadtéri kemencék, galambházak sodródnak elő gépéből. Hozzáértő író, ha eleresztené magát, mindből írhatna egy balladát legalább. A keserűség mondatja velünk: ha idegen népek őskultúráját dolgozná föl, kapva kapna rapta a könyvkiadás, de kinek kell, ha magyar?

Fifikás ember a halász. Minden lépését az élni akarás kormányozza, ezért túl kell járnia a halak életösztönén is. A horog, a szigony, a vesszőből font alkalmatosságok sokasága, a tapogatók, a bárka, a kismillió háló — önmagában is lehetne az ezer srófra járó találékonyság évezredek óta őrzött bizonyítéka, de a lényeg most nem csupán ennyi. Az is hozzátartozik, hogy mindet napjainkban, és használat közben fényképezte. A helyszíneket nem ő, hanem a halászok adták. Hogyan dolgozik a csikász télidőben, lékben, hogyan használják a reginás tapogatót. A vesszőből való tapogatót, a vesszőbárkát, milyen is a nyomóháló, hogyan szárítják a hasított halat, hogyan szedik hosszú nyelű bádoghengerrel — a bágerrel — a folyó medréből a kérész lárváját — Szegeden keliznek hallottam —, mind kiolvasható a képekből, de van egy hatalmas ráadás is: maga a halász. Ezer arc, ezer helyzetben, ősriporteri ösztönnel elkapva, többségük a szegedi tanulóévek igénye szerint megkomponálva. Mindért el kellett mennie, valamennyiért föl kellett kelnie, hogy akár a hajnal párája is rajta legyen a képen!

Tildy Zoltán azt mondta, szeretnie kell a madarat, ha madárfotós akar lenni. Szeretnie kell a tűzhányót, a tengereket, a csöndes vizeket, a legelőket, a pusztákat, a csordákat, a késeket, a szíjakat, az ekét, a szekeret — sorolhatnám még két hétig egyfolytában —, és legfőképpen szeretnie kell azt az embert, azt a népet, amelyik mindezt létrehozta, és a mai napig is mozgásban tartja. Ajándék az élettől, hogy ismeri, hozzátéve azonnal a sok talpalást, a kínkeserves, de gyönyörű munkát.

*

Ajándéknak tartja azt is, hogy elmehetett nemrég Tibetbe. Hazahozta természetesen a turistáknak szóló nevezetességeket is fényképein, hiszen el nem kerülhette őket — és ki tudja, eljut-e még egyszer oda —, de elhozta a tehén és bivaly keresztezéséből származó öszvérállat által húzott egyszarvú ekét is, a mögötte ténfergő paraszttal, elhozta a hatalmas folyót igen furmányos eszközzel öntözésre ide-oda terelő irdatlan nagy eltérítőt is, a rizsföldeket, a szelelő asszonyokat, legtöbbjüket színesben és fekete-fehérben is. Egy hónapig volt ott, de két hónapig ülhetnénk, hogy végignézzük. Egyedül ő mondja, jobb lett volna, ha itthon marad a Hortobágyon.

A vízterelő hatalmas alkotmány előtt hadd mélázzak egy kicsit tovább is. Amikor Attila hármas koporsójának erősen újkeletű legendáját akarják cáfolni történészeink, azt is föl szokták hozni, egy élővizet lehetetlen elzárni gáttal addig, amíg a medrébe eltemetnek valakit. Magam erősen hiszek a ha-

lottégetés akkori szokásában, ennélfogva nincs is okom cáfolni a tudományos érveket, de eszembe jutott, hogy éppen az élővizet lehet átterelni a nagy mederből a kis medrekbe. Hogy eszünk melyik sejtjének melyik génjében maradt meg ez a népvándorláskor előtti emlék, talán soha nem kutatja majd senki, de maga az ötlet megvan. Csak Kínába kell eljutnunk érte. Bocsánat, rosszul mondtam. Most már elég Kunkovács Lászlóhoz is elmennünk.

Hatalmas étvágy dolgozik ebben az emberben: mindent be akar gyűjteni, ami még elérhető. Lépten-nyomon bizonyítja ugyan, még elérhető, de hajtja magát, mint fuvaros a lovát, hogy le ne késsen valamiről. Jó szívvel kívánjuk, maradjon ideje rendszerezni is múzeumoknál is gazdagabb gyűjteményét. Más kezében tudományos-fantasztikus érdekesség lenne a legtöbb, de rendbe rakni, földolgozni, szöveggel ellátni — két élet is kevés lenne rá. Mindemellett erősen hisszük, minden tudományt a megszállottak visznek előbbre. Akkor is, ha a rendkívül értékes képekből rakott nagyszerű múzeum *magánkézben* van.

HORVÁTH DEZSŐ

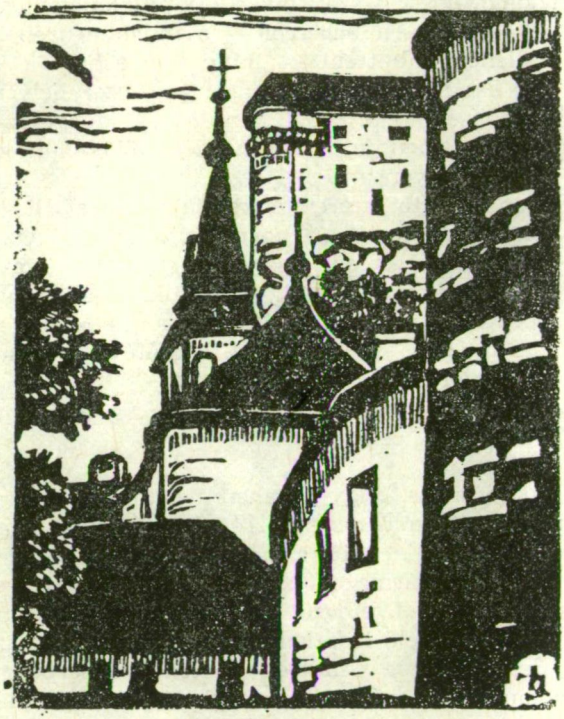

Nyíri J. Kristóf: Európa szélén

A konzervativizmusnak, a konzervatív gondolkodásnak, elméletalkotásnak és gyakorlatnak főként a mi régiónkban rossz a híre. Nem az értékőrzés, a fontolva mozdulás, a hagyományokra is tekintő józan mérséklet, a fejlődés szervességét hangsúlyozó, a hebehurgya rögtönzésektől óvó okosság jelentéstartalmai fonódtak vele egybe, hanem szinonímája, ekvivalense lett vaskalaposságnak, sötét maradiságnak, ádáz haladásellenességnek. A konzervativizmus minden fajtája és megjelenési formája veszedelmes, a velejéig retrográd, következésképp elvetendő, sőt üldözendő — vésték belénk az utóbbi évtizedek, a fogalmat szinte kizárólag politikai értelművé csupaszítván és zsugorítván, az evolúcióval szemben csakis a revolúciót preferálván és abszolutizálván (miközben a megmerevedésnek, az aggályos mintakövetésnek, a tradíció- és tekintélytiszteletnek megannyi tünetét és változatát produkálták maguk is...) Egy túlhajtott s magát egyedül üdvözítőnek hirdető progressszív racionalizmus bűvöletében, a mindenáron újra törekedve szellemi és dologi értékek sokaságát pocsékoltuk, s csak mostanában döbbentünk rá igazán: az organikus nem föltétlenül s nem mindenben regresszív, bizonyos hagyományok őrzése nem megbénít, hanem felszabadít, indentitástudatunkat építi és biztosítja, s a régi teóriák és praxisok sem ab ovo helytelenek és hasznavehetetlenek, hiszen számos elemük (netán egészük) él és termékenyítően hat mindmáig. Úgy tetszik: a neofita fölénynél, türelmetlenségnél és önelégültségnél jobb tanácsadó a higgadt mérlegelés és az alázat, a diszkontinuitás büszke hangoztatásánál pedig többre visz a kontinuitás beismerése. Csak az küzdhet okkaljoggal és sikerrel a valóban retardáló konzervativizmus ellen, ki a szó jó értelmében konzervatív *is* tud és mer lenni.

Nem akárminő felelősséget és missziót vállal hát nálunk magára, aki e sokszorosan kompromittált fogalom megtisztítására és — legalább részleges — rehabilitációjára vállalkozik. Az *Európa szélén* c. tanulmányfüzér szerzője, Nyíri J. Kristóf is tisztában van ezzel. Holott munkája filozófiai, s — a hangsúlyok másmilyen elosztásával — azt a kutatást folytatja benne, mit kezdett volt *A Monarchia szellemi életéről* című kötetével, korántsem vélétlenül jegyzi meg: „Ezen vonulat (ti. a liberális eszmékkel keveredő, majd összeolvadó osztrák—magyar konzervatív gondolkodás: L. H.) történeti föltárása ma nem nélkülöz bizonyos aktualitást" (8). Nem nélkülöz és nem is nélkülözhet, hiszen egy olyan európai övezet eszmevilágában vizsgálódik Nyíri J. Kristóf mindvégig, amely históriai, gazdasági és társadalmi szituáltságánál fogva évszázadok óta táptalaja, kilombosítója s folytonos gyarapítója volt az ó-, majd az újkonzervatív gondolkodásnak. Az foglalkoztatja a szerzőt is, mi szülte s tette oly szívóssá ezt a bölcseleti áramlatot, miféle alakváltozatokat és értékeket produkált, miben és miért volt tagadása a nyugat-európai felvilágosodott liberális filozófiának, s minő viszonyba került — a maga nézeteit alapozván és körvonalazván — Oroszországgal, a Dosztojevszkij képviselte és megtestesítette szláv messianizmussal. A kötet főszereplője a sokaknál kibontódó, eltérő hangsúlyaival is rokon konzervatív antropológia és — a róla

szóló fejezet terjedelme is jelzi ezt — az a Ludwig Wittgenstein, ki ifjan írt *Értekezésével* és a Franz Kafkával, valamint Robert Musillal tételezhető spirituális kapcsolatban lépett elénk *A Monarchia szellemi életéről* c. könyv lapjain. (Nyilván a nagy osztrák bölcselő jelenléte s a szerző felfogásának koherens volta magyarázza, hogy a két tanulmányfüzér bizonyos passzusai s hivatkozásai szó szerint egybeesnek. Vö.: pl. *A Monarchia szellemi életéről:* 201., illetve: *Európa szélén:* 112—113. stb.). Summázva a kötet értékeit, kimondhatjuk bízvást: kényes s nem akárminő körültekintést igénylő munkáját nagy tapintattal, sok gondolkodói leleménnyel, az imponderábiliákra is fogékonyan, a kiátkozó indulatoktól és gesztusoktól mindenütt tartózkodván s a tőle már megszokott, egyenesen bámulatos szakirodalom- és forrásismerettel végezte el Nyíri J. Kristóf. Az *Európa szélén* egy ígéretes, máris szépen ívelő tudóspálya maradandó dokumentuma és fontos állomása. S az immár két kötetet termő szisztematikus kutatás — az előszó ígéri — folytatódni fog, távlatai és dimenziói egyaránt kirajzolódtak.

A nyitó fejezet előbb a könyv koncepciójáról tudósít világos szóval („... a konzervativizmus itt elsősorban nem mint politika ... foglalkoztat bennünket, hanem mint általános emberfölfogás, mint filozófia, mint filozófiai antropológia, s jelesül mint ismeretelmélet": 12.), majd a felvilágosult-liberális eszmekörtől, nézetrendszertől határolja el tárgyát markáns és pregnáns vonásokkal (12—13.), hogy legérdemibb részében az osztrák (és a vele szoros kapcsolatban álló magyar) konzervatív emberkép kiformálóinak gyors mustráját adja, vizsgálván az elméletalkotók öt generációját, Klemens Maria Hofbauertől Metternichen és Széchenyi Istvánon át, egészen Friedrich von Hayekig. Nagy anyagot markol és zsúfol egybe e sietős szemle. A gondolkodók portréját, eszmeviláguk összegezését többnyire találónak érezzük, az egymásból is merítő elképzelések érintkezési pontjai nemkülönben világosak, mégis átrebben az olvasón egy sejtelemnyi kétség: vajon lehet-e ily kicsiny terjedelemben abszolút autentikusan, szimplifikálás nélkül nyilatkozni ennyiféle s egymástól lényeges dolgokban különböző alkotóról és bölcselőről? Ha a szentté avatott szerzetes, Hofbauer, a politikus Metternich és Széchenyi, „a legnagyobb magyar" *egyaránt* konzervatív, nem válik-e túl képlékennyé, parttalanná, már-már meghatározhatatlanná maga a fogalom, nem mosódnak-e egybe megengedhetetlenül nagyon is eltérő töltésű és célzatú gondolatrendszerek és ideológiák? Mi a kritériuma, hol a határa a konzervativizmusnak, minek alapján választhatók el egymástól a hagyományőrzés különféle tendenciái? Úgy találnók: túl sommás pl. Széchenyi konzervatívvá minősítése, liberalizmusának kategorikus elvitatása. Ámde ne legyünk rigorózusak. Madártávlatból sohasem a különbségek, az árnyalatok, hanem mindig a hasonlóságok, sőt, az azonosságok dominálnak, s e könyvnek — már csak a folytatás érdekében is — szüksége volt valaminő (ha mégoly futó vonásokkal fölvázolt) történeti alapvetésre. Irodalmárként örömmel találtuk föl e fejezetben Franz Grillparzer nevét s „antropológiai konzervativizmusának" tömör jellemzését (22—24.), s bevalljuk: nem gondoltuk volna eddig, hogy Arany János egyik, 1867-es keltezésű *Mondacsa*, a *Demokrata-nóta* („Deák Ferenc! megélünk mi / Kend nélkül; / Kívánjuk a szabadságot / *Rend nélkül*") tudva-tudatlanul Metternich itt idézett tézisének („A » szabadság« szó számomra nem *kiinduló,* hanem tényleges *végpont* értékével bír. A kiindulópontot a *»rend«* szó jelöli. A »szabadság« fogalma csak a »rend« fogalmán nyugodhat" etc.: 19.) tagadása. Ez a lehető s aligha véletlen összefüggés csupán a citált mondatok olvas-

tán világosodott meg számunkra. S ha már Grillparzert említettük: a könyv egy későbbi részlete (113—116.) szintúgy roppant tanulságos képet vázol elénk az újkonzervativizmus előfutárának tekintett osztrák írónagyság és az újkonzervatív elméletet kiteljesítő Ludwig Wittgenstein szellemi kapcsolatáról.

Christian von Ehrenfels és T. G. Masaryk — orosz, illetve cseh messianizmustól korántsem mentes — történetfilozófiáját taglalja és szembesíti a második fejezet a keleti megváltástan helyett nyugat-európai eszméket és módszereket honosítani akaró, liberális gazdaságpolitikát képviselő idősebb Wittengstein működését értékeli és értelmezi a harmadik. Rendkívül gazdag forrásanyagon, aggályosan alapos vizsgálódáson nyugszik, konzekvenciáinak többségében is meggyőző mindkettő, ámde feltűnik: egyikben is, másikban is túlteng, túlburjánzik a gazdagság- és társadalomtörténeti előzményeket okadatoló bemutatása. Ki kell mondanunk: három vonatkozásban is balszerencsésnek, olykor kifejezetten károsnak ítélnők ezt a megoldást. Majd ezer esztendő gazdaság- és társadalomhistóriájának ily mértékű bevonása és szerepeltetése semmiképp sem szerves és szükségszerű. Ha kapcsolódik is a fejezetek lényegéhez, idegen test benyomását kelti, óhatatlanul elnehezíti a gondolatmenetet, fölöslegként ballasztként funkcionál. Jelenléte miatt megsérülnek, sőt felborulnak a kívánatos arányok is. A háttér válik — megengedhetetlenül — előtérré, inkább elvonja a figyelmet a „főhősökről" (kivált Ehrenfelsről és Karl Wittgensteinről), mintsem reájuk irányítaná. Akikért íródtak e fejezetek — Masarykra jóval kevésbé áll ez — kiszorulnak a centrumból, már-már peremfigurává degradálódnak, működésük, ideológiájuk szinte csak mellékesen és illusztrációként, sietősen minősítő, kurta fejtegetésekben kerül szóba. S végezetül: noha eszmetörténetet vizsgál Nyíri J. Kristóf, a kelleténél sokkalta nagyobb súlyt és befolyást tulajdonít ekként a gazdasághistóriai faktoroknak. Egyoldalúnak, némelykor már fatálisnak tetszik ez a determináció, az ökonómiai alapok és körülmények mechanikus reflexének tünteti föl az ideológiát, nincs kellőképp tekintettel a gondolatrendszerek — viszonylagos — önmozgására. Számunkra elfogadhatatlan az a törekvés — s a példák számát gyarapíthatnók —, hogy Ehrenfels történetfilozófiáját szülőföldjének határhelyzetéből s e régió ezredéves múltjából származtassuk (36 —). A szellem és produkciója légüres térbe csakugyan nem képzelhető és helyezhető, valóban nem függetlenedhet a históriailag kialakult szituáció hatalmától, ámde ez utóbbi mindenkor sokszoros áttétellel, mediátorokon át érvényesíti a maga befolyását. S épp a közvetítők mosódnak, illetve súlytalanodnak el Nyíri J. Kristóf interpretációjában, ennek okán pedig veszni látszik bármely (konzervatív avagy liberális) gondolatkör relatív önelvűsége, önállósága. Ám ha nyersnek, direktnek tetszik is ideológia, valamint gazdasági-társadalmi közeg és örökség megfeleltetése, ne tagadjuk: számos találó észrevételt, vitathatatlan konklúziót tartogat e két fejezet Ehrenfels, Masaryk és Karl Wittgenstein teóriáiról, illetve praxisáról.

Nem jellemzi a fentebb kárhoztatott megoldás a könyv negyedik, pusztán a terjedelmével is kiemelkedő, különleges figyelmet keltő szegmentumát. Ez a rész a gyűjtemény szíve, s benne Ludwig Wittgenstein emberi és bölcselői útját követi és értelmezi Nyíri J. Kristóf, az *Értekezés* utáni időktől egészen az utolsó följegyzésekig. Ildomtalan és önhitt gesztus volna fesztelenül áthágnunk illetékességünk határait, érdemi filozófiai készültség híján nyilatkozva arról: miben hozott újat (és mennyit) ez a fejezet sajátosan eszmetörténeti szempontból. E nóvumok megmérése szakkritikára tartozik. A magunk

részéről mindenesetre úgy ítélnők: az okfejtés, az érvelés higgadt és árnyalatos, a példaanyag, a bizonyító apparátus körültekintő és meggyőző. A vonatkozó, hallatlanul gazdag irodalom ezúttal nem kolonc, nem telepszik rá fölösen a gondolatmenetre; a szerző üdvös és kellő mértéktarással mozgósítja és citálja forrásait. Segélyükkel ád pl. pontos, releváns leírást a konzervatív gondolkodás általános jelemzőiről (108—110.), avagy jelenti ki teljes joggal: (Wittgenstein) „Az újkonzervatív álláspontot mintegy megmentette az elméleti katasztrófától olyan időben, amikor az, Németországban, a politikai katasztrófától már nem menekülhetett meg" (118.). Eltekintünk a további hivatkozásoktól, csak azért is, mert másutt búvik meg e fejezet lényege. Nyíri J. Kristóf legfőbb szándéka az, hogy Wittgenstein nyelvfilozófiájában érje tetten az antropológiai konzervativizmust. E célnak rendel alá mindent, s elmélyült vizsgálódásai nyomán bizonyossággá is szilárdul a hipotézis. Kitűnően megválasztott példákat, érzékeny elemzéseket, levezetéseket követően magvas, számunkra eklatáns részletek rögzítik a tanulságot (a szerzőéi a kiemelések!): Wittgenstein gondolkodása... nemcsak általános módszerében konzervatív, de tartalmazza egyfajta *konzervatív antropológia* elemeit is. A késői írások — és már a 30-as évek elején készült följegyzések is — olyan emberképet implikálnak, amely a liberális, klasszikus-polgári emberképpel éles ellentétben áll. A belsőleg-szellemileg autonóm, racionális individuum fogalma, azon szubjektum fogalma, mely az ész fényénél önnön képzetei világában szuverén módon ítél és következtet, s amelynek a nyelvre pusztán mint a közlés eszközére van szüksége — abszurdnak bizonyul ama fölismerések alapján, melyek szerint: a szó jelentése nem valami elképzelt kép, hanem a használat; a várakozás, gondolkodás, megértés stb. nem privát szellemi folyamatok; a matematikai belátás csak a gyakorlásban keletkezettet ragadja meg; minden cselekvés, végső soron, magára hagyatkozva játszódik le, nem pedig minták valamiféle értelmezése nyomán" (111—112.) — majd később: a „...társadalom életét — sugallja Wittgenstein, az osztrák konzervatív antropológia évszázados hagyományát képviselve és kiteljesítve — éppen a... kikényszerített egyformaságok rendezik; ezek az egyformaságok határozzák meg a társadalom *határait* — azaz építik föl egyáltalán a társadalmat" (165.).

Elegendő tér híján bajosan érzékeltethetnők itt e fejezet izgalmasságát és komplexitását. Akad benne roppant érdekes (és meggyőző!) freudi — nyelvfilozófiai álomfejtés (132—133.), magyarázat Wittgenstein Dosztojevszkij iránti vonzalmáról (95., 118—120.), markáns fejtegetések szembesítik az osztrák gondolkodót Oswald Spenglerrel és Paul Ernsttel (120—124.) — még fölsorolni sem lehet minden összetevőt, nemhogy érdemlegesen méltatni vagy reflektálni. Tény: ez a rész kiemelkedik a többi közül, szuverenitását, immanens értékeit aligha vitathatnók.

Ehhez vetve lényegesen kisebb igényű az utolsó fejezet, gondolati hozadéka jóval ösztövérebb, s ráadásként az előzményekhez is csak lazán csatlakozik. Ama küzdelmet széljegyzeteli itt Nyíri J. Kristóf, amelyet Lukács György vívott önmagával 1914—1915 folyamán a Dosztojevszkij-monográfiáért; e könyvnek egy részlete készült el csupán: *A regény elmélete*. Történetfilozófia és lélekmetafizika belső vitáját, egy „grandiózus kísérlet" „grandiózus kudarcának" okait tárja elénk az okfejtés, fölvillantván e polémia későbbi megoldásának perspektíváját nemkülönben (189.). Több finom megfigyelés, éles elméjű kommentár is ékíti ezt a fejezetet, ámde anyagának nagyobbik része immár közismert, citátumait is túl bő kézzel méri, s egy új koncepció

körvonalai sem rajzolódnak ki a kívánatos plaszticitással. S úgy tartjuk: nem csupán a német fejlődés megkésett volta magyarázza a germán gondolkodók Dosztojevszkij-kultuszát (170.), hanem legalább ennyire az évszázadok kimunkálta (aligha csak gazdasági-társadalmi gyökerű) metafizikai érzékenység is.

Kitetszhet az eddigiekből: mindvégig érdekfeszítő, bár nem egyenletes színvonalú tanulmánykötet az *Európa szélén*, értékek (nemegyszer vitatható értékek), rokonszenves kutatói erőfeszítések foglalata. Nem csökkenti a szerző és műve iránt érzett nagyrabecsülésünket, ha a cím jelezte s a könyvben konzekvensen jelen levő felfogással a leghatározottabban polémiába szállunk. Egy oly koncepció bontakozott ki előttünk, amelynek érvényességét — hivatkozva a legújabb szakirodalomra is — föltétlenül elvitatnók. Aggályok ébredtek bennünk mindjárt a cím olvastán. Mit takar, mit jelent ez a minősítés: *Európa szélén?* Inkább frappáns, mintsem pontos e megnevezés. Tudjuk: csakugyan peremvidék volt a Monarchia, ámde korántsem mindegy, hogy Nyugat-, Közép- avagy Kelet-Európa perifériájának tekintjük-e. Ha itt vonjuk meg *Európa* határát, nem is járunk oly messze Metternich valahai, dölyfös nézetétől, amely a bécsi Rennwegen túl már Ázsiát vélte föltalálhatni. Bizonyos, hogy ezt a rossz emlékű felfogást nem vallja a magáénak Nyíri J. Kristóf. Ha viszont a cím használta megnevezés Nyugat-Európára vonatkoznék, saját, a kötetben érvényesített koncepciójával kerül ellentmondásba a szerző. Csatlakozván ugyanis egy régebbi — szerintünk mostanra már meghaladott — elképzeléshez, Nyíri J. Kristóf az Elbától keletre elhelyezkedő s Oroszországot is magába karoló régiót *teljes egészében* Kelet-Európaként tartja számon. E hatalmas területnek pedig nem a Monarchia feküdt a *szélén*... Kötözködésnek, a szavakkal űzött játéknak tetszhetnék mindez, holott csak egy nagy igényű tudományos munkától joggal elvárható pontos fogalomhasználatot hiányolja.

Ám ha megbékélnénk is a címmel (kiadóink — nem feltétlenül helyesen — a hangzatosságot preferálják), semmiképp sem oszthatjuk a tanulmányokban kifejlő Európa-koncepciót. Nyíri J. Kristóf — híven a második és a harmadik fejezetben érvényesített gazdaságtörténeti nézőponthoz és okfejtéshez — csupán két régióval, Nyugat- és Kelet-Európával számol, a mostanában mind többet emlegetett *közbülső* övezetről nem vesz tudomást, sőt, a jegyzetekben (200—201.) tételesen is elhatárolja magát Szűcs Jenő Közép-Kelet-Európa-fogalmától. Őszintén fájlaljuk, hogy így történt, hiszen az árnyalatokra különben oly fogékony szerző ezzel önmagát korlátozza és szegényíti, illetve konklúzióit teszi vitathatóvá. Eltekintve attól a bizonytalankodástól, hogy Nyugat és Kelet határát némelykor (pl. 11., 70.) Ausztria, valamint Cseh- és Magyarország között, másszor meg (pl. 170.) Németországban jelöli ki, nevezvén azt a területet is Kelet-Európának, másban találnók e felfogás legfőbb fogyatkozását. Nyíri J. Kristóf — szerintünk egyoldalúan és mereven — *gazdasági-társadalmi* megfontolásokból bontja csak két régióra a *szellemi* szférákban azért más törvények szerint *is* (és némileg másként) osztódó Európát. Noha ő maga mondja, hogy a liberalizmussal elegyülő konzervatív elmélet „történeti lehetőségei"-nek szempontjából „Ausztria leginkább *Angliával* állítható párhuzamba" (12. a kiemelés az övé!), továbbá Wittgenstein is épp Angliában dolgozta ki híres, újkonzervatív nyelvfilozófiáját és antropológiáját, nem vonja le a kínálkozó következtetést: létezett (és létezik) egy, az Elbát és a gazdasági-társadalmi alapokat nem mindenben respektáló, virtuális-spirituális Európa is, amelyben a szellem sajátos összefüggéseket, átme-

neteket, interferenciákat, kettőnél feltétlenül több övezetet produkált. A művészek évszázadok óta tisztában voltak ezzel. A lehetséges példák, bizonyítékok sokaságából csupán a kortárs cseh irodalom kiválóságát, a felénk is — méltán! — mind népszerűbb Bohumil Hrabalt idézzük. Egyik regényének hősével mondatja: „... Kelet-Európa nem a Poriči-kapunál kezdődik, hanem odébb, ahol a régi, monarchiabeli empire állomásoknak vége szakad, valahol Galíciában, ahová még eljutott a görög tümpanon..." (In: *Gyöngéd barbárok.* Bp., 1985. 25.). Nem hinnők, hogy pusztán egy elfogult, a Keletet mindenáron elhárítani akaró önszemlélet húzódnék meg e kijelentés mögött. Ám ha egy szépíró vallomása — érthetően — nem lehet is perdöntő a tudós számára, a szakirodalom tán meggyőzheti (vagy legalább elgondolkodtathatja). Magunk már régebben csatlakoztunk ama felfogáshoz, amely Nyugat és Kelet között Közép-Európa létével is számol, s a sajátunknak érezzük Fried István érvelését: „Régiónkat Kelet-Közép-Európának nevezzük, tehát Közép-Európa keleti felének, nem pedig Kelet-Európa középső részének. Félreértések elkerülése végett: közép-európai jellegű ez a régió, nem kelet-európai, jóllehet »átmeneti zónáiban« közel került a kelet-európai típusú fejlődéshez. Több ok erősíti zónánk közép-európai jellegét. Legsűrűbb érintkezései, küzdelmei, földrajzi határai a fő okok, de az érintkezések közül a történeti vonatkozásokat (a kulturálisak mellett) is nyomatékosan kell hangsúlyoznunk..." etc., illetve másutt: „Kelet-Közép-Európának neveztük ezt a régiót, érzékeltetve, hogy a közép-európai zóna keleti oldalán terül el, de elválasztva a bizánci alapozású kultúrától (és nagyrészt hatástól is!)...", még később: „Kelet-Közép-Európa nem merev és nem zárt történeti, művelődéstörténeti és — felfogásunk szerint — irodalomtörténeti kategória, hanem olyan, többszörös változáson átment régió, amely az irodalmi és művelődési »aranykorokban« látványosan, máskor kevésbé látványosan reprezentált egy bizonyos kulturális, irodalmi helyzetet vagy állapotot, létrejönni segített egy bizonyos költői-írói-tudósi magatartást, s ezzel meghatározta bizonyos típusú irodalmak együttes elhelyezkedését a nagy európai, európai nyelvű kultúrák között. A régió határait tágította a goethei értelemben vett világirodalom-gondolat jelentkezése..." stb. (In: *Kelet- és Közép-Európa között.* Bp., 1986. 67—68., 85—86.). Hosszan citáltunk, s nem véletlenül. Valljuk: emez okfejtések az eszmetörténet vonatkozásában is érvényesek, s ha valamely térségnek a *szélén* feküdt a Monarchia, csakis *Közép-Európa* lehetett az.

Egy tudományos munkának kiváltképp nagy szüksége van a nyomda segedelmére, körültekintő, lelkiismeretes közreműködésére. Örömmel regisztráltuk, hogy az átlagosnál jóval kevesebb értelemzavaró sajtóhiba „tarkította" a szöveget, s az apró vétségeket könnyen korrigálhatja az olvasó. Feltűnt a Massis-Messis „névváltozat" a 168. oldalon (az előbbi a helyes), s nem kétséges, hogy Husserl a „tiszta én" fogalma helyett a „tiszta ész"-szel barátkozott meg nehezen Németországban (192.). E kettő volt a „legsúlyosabb" hiba...

Ha előfeltétele volna a méltánylásnak a maradéktalan helyeslés, a teljes polémiahiány, hihetné bárki gyanútlanul: nincs túl hízelgő véleményünk Nyíri J. Kristóf kötetéről. Aki viszont ismeri a szakma játékszabályait, tudván tudja: a vita, az ellenvélemény mindenkor a tisztelet, a nagyrabecsülés jele és velejárója. Polemizálni ugyan silány, értéktelen művekkel is lehet, épp csak — noha olcsó és gyors a győzelem — nem érdemes. *(Kossuth.)*

LŐRINCZY HUBA

Csetri Lajos: Nem sokaság, hanem lélek

Csetri Lajos könyve 1986-ban, a Berzsenyi-évfordulón jelent meg, igen méltó megemlékezésül, de nem az alkalom szülötteként. Hosszú évek kutatómunkája és megfontolása áll mögötte, egy tekintélyes tudósi pálya reprezentálója a tanulmánykötet. A kiadás időzítése technikai körülmény, mégis nyerhet — jó volna remélni — szemléletformáló jelentőséget. Olyan irodalomtörténeti eredmények minősítik ugyanis Csetri Lajos munkáját, melyek távolról sem szűken szakmai érdekűek csupán, hanem a téma szélesebb közönségét érintenék — mégha ebben a formában nehezen fogják is elérhetni. És olyan gondolkodói-szemléleti erények, melyeket kivált évfordulós alkalmakkor könnyű feledni, noha irodalmi (köz)gondolkozásunkban mindenkor célravezető volna követni: a száraz szenvtelenségtől oly különböző józan elfogulatlanság, amit a sosem öncélú elméleti és módszerbeli következetesség támogat; a minden feszességtől megszabadult koncepcionális kiérleltség, meg a vele járó világos tárgyszerűség és mérlegelő nyitottság, mely a könyvet oldott és elegáns, de lankadatlan figyelmet követelő olvasmánnyá teszi.

Amiként fedőlapján Berzsenyi halhatatlan szentenciája idézetből tanulmánycímmé értelmeződik, a fedőlapok között is úgy adja át helyét az élethűségre és egyenértékűségre aspiráló illusztratív portréjelleg a sokoldalú megértésre törekvő autonóm gondolatmenetnek. A költő 1808-ig létrehozott lírai termését és az 1808 utáni időszak néhány elméleti megnyilatkozását vizsgáló tanulmányok összessége ugyan monografikus érvényű koncepciót körvonalaz — hiszen az életmű átfogóbb vagy részlegesebb kérdéseit olyan értelmezési horizonton vizsgálja, mellyel az itt nem tárgyalt életmű-részek és -problematikák hiátusait gondolatébresztő módon képes áthidalni. De a pályakövető monográfiának — s vele a zártság és véglegesség illúziójának — még ígéretét sem rejti, s nem extenzíve hézagos volta, hanem előfeltevése és megközelítésmódja miatt.

A Berzsenyi-kutatás kezdettől azzal a körülménnyel kénytelen szembenézni, hogy a lírikus műveinek nagyobb részét adó 1808 előtti időszak emberi és alkotói tényeiről, a versek kronológiájáról a legáldozatosabb búvárlások ellenére sem tudni jószerével semmi biztosat, míg az 1808 utáni évek nyilvánosabb tevékenységéről aránylag gazdag, bár óvatosan kezelendő információanyaggal bírunk. Az életmű megközelíthetőségében ilyenformán adott törés pedig eleve problematikussá tesz minden időrendi-fejlődéstörténeti szempontú földolgozást, mely kétirányú torzítás veszélyét rejti. Bizonyíthatatlan élet- s lélekrajzi, filológiai, eszmetörténeti stb. hipotéziseket (s ezekre épülő versértelmezéseket) szülhet a pályarekonstrukció igényével, illetve az eszmélés és alkotásfolyamat anorganikus szemléletét, s a műveket elhanyagolva a költői pálya egyoldalúan külső vezéreltségének eszméjét építheti ki, különösen az 1808 utáni időszak vonatkozásában. Csetri Lajos koncepciójának kiemelkedő érdeme, hogy maradéktalanul tudatosan vet számot ezzel a helyzettel, s alighanem elsőként meri következetesen levonni a konzekvenciáit. Előfeltevése szerint Berzsenyi életművének 1808 előtti tömbjét a kronológiai szempont vezérfonala nélkül kell, s lehet is új, korrekt eredményekre vezető módon tárgyalni. Megközelítésmódját tágabban az a felismerés látszik vezérelni, hogy az egyedül hiteles információ az élet*mű* adott része, melynek immanens vizsgálata ugyan egészében sosem rekonstruálhatja az első *pálya*sza-

kasz *tényeit,* ám feltétele a második pályaszakaszra vonatkozó tényadatok helyes értelmezésének — s alapjában az életmű lehetségig teljes, egységes és tárgyszerű földolgozásának.

Az elvi lehetőségek belátásából adódó önkorlátozás ugyanakkor a legkevésbé sem kell, hogy a történeti és filológiai szempont lebecsülését jelentse. A művekre alapozott vizsgálat igényét különös mértékben hitelesíti, hogy megvalósítója — többek között a kritikai kiadás lektoraként is — a Berzsenyi-kutatások adatainak ma legkiválóbb ismerője s ítélője. Nagyvonalúan bizonyítja ezt értelmezéseinek gazdagon dokumentált polémikus pontjain, ahol a filológiai meggondolások minden pozitivista öncélúság híján, megvilágítóan épülnek bele a gondolat tágabb egészébe. De nagyobb elvi jelentőséggel és intő módszertani következetességgel teszi ezt az 1808-ig létrejött műveket tárgyaló tanulmányában azzal, hogy elemzését az *ősszövegek* vizsgálatára, illetve az ősszövegek és az 1810-től kialakult autentikus szövegek összevetésére alapozza. Eddig a monográfiák pályarekonstrukciós törekvései sem éltek ezzel a lehetőséggel; a kéziratok kalandos sorsát ismertetve is lényegében megmaradtak a végső szövegváltozatok tanúságainál; az ősszövegek közreadása és jellemzése pedig nem lépett ki a szűkebb szövegkutatás érdekeltségi köréből. Csetri Lajos eljárása azt igazolja, hogy a művek immanens elemzése többek között épp az ősszövegek autonóm jelentőségét belátva találhatja meg a látszólag föladott pályatörténeti távlatot: a költészet benső alakulásának — ha már tényeiből nem is — dinamizmusaiból, mozgásirányaiból sokat megragadhat. Kimutathatja például alapvető eszmei feszültségek és kettősségek tartós fennállását; az eltérő elveket egyesítő versek részeinek „szétkronologizálhatatlan" voltát; demonstrálhatja a sarkalló gondolati diszkrepanciák másmás szemléleti-érzületi harmonizálásának módjait s ezek módosulásait a konkrét történelmi és költői helyzet elmozdulásainak függvényében; feltárhatja a Kazinczytól kapott vélemények és javaslatok lereagálásának alapvonásaiból a költő elveinek változóbb, kompromisszumra kész, illetve szilárd, szuverénül megőrzött mozzanatait.

Az elemzés történeti szempontját sokkal tágasabb dimenziókban is érvényesíti a szerző. Az életmű minden tárgyalt problémáját következetesen *eszmetörténeti* és *történeti poétikai* összefüggéseiben vizsgálja. Filozófiai, esztétikai, műnemi, műfaji, retorikai, stilisztikai, verstani horizontja pedig egyszemélyi tárgyához mérten szokatlanul széles. Nem csupán a kortárs magyar viszonyokat fogja át, s nem is csupán azok közvetlen világirodalmi közegét, hanem e szinkron vonatkozásrendszer évezredes hátterét: azokat az ókorig visszanyomozható fő fejlődési trendeket, szerves hagyományvonulatokat is, melyek a századforduló korszerűnek minősülő európai ideái mélyén is hatnak. Ez a szükségképpen tömörítő optikájú, szűkebb tárgyához rendezett eszmetörténeti-poétikatörténeti kép revelatív: újszerű anélkül, hogy polemizálni kívánna, s meggyőző anélkül, hogy bizonykodna. Nem pusztán a vizsgált életműnek ad olyan, a korábbinál teljesebb hátteret, melyből új mélységei s nagyfokú korszerűsége tűnik elő, hanem ezzel implicit módon át is formálja némiképp elképzeléseinket arról az eszmei-irodalmi kontextusról, melyben ezt az életművet korábban elhelyezni próbáltuk.

Minthogy a szerteágazó elemzés kiindulópontja mindvégig a szuverén írásmű — vers vagy tanulmány —, a kapcsolódóan fölvázolt történeti összefüggésrend mint e mű szerves eszmei-poétikai *értelmezője,* s nem mint az alkotót egyoldalúan igazgató külső hatástényező bontakozik ki. Csetri Lajos nem

pozitivista hatásvizsgálatokkal operál — melyeknek terepe vagy kietlenül szűk, vagy ötletszerűen tág s bizonytalanul elvont lehetne — hanem termékenyebb komparatisztikai megközelítéssel. A Berzsenyi által bizonyosan asszimilált klasszikus, illetve rá épülő újkori hagyományok alapvető „maggondolatai", közvetítő szemléletformái révén fejti föl a kapcsolatot költői szellemisége és korának európai eszméi között.

A módszer jogosultságát alátámasztja mindaz, amit elemzései részint a versek, részint a költő vallomásai felől Berzsenyi alkotói természetéről, az *irányított ihletről* mondanak. Nemcsak az eredendő ihletállapotot tiszteletben tartó tudatos mérlegelést jelenti ez az irányítottság, hanem azt is, hogy „az eredeti ihlet sem valami teljesen autochton, az eddigi világirodalom eredményeitől és a rájuk épülő elméleti reflexióktól teljesen elkülöníthető lelkiállapot" (309.) E preformált ihletben megszűnik a maximális elragadottság és a hideg végiggondolás egyidejű kettőssége; benne a gondolat szemléletté és személyes átéltséggé lesz, s mint ilyen formálja magát tovább új, saját szemléletté és tisztult gondolattá. Ez az ihletett gondolkodásmód (melynek híres, csak jobbára félreértett szimbóluma a Kis János emlékezéseiből ismert „könyvszaggató" gesztus) legrelevánsabb — felismerő — mozzanataiban sosem csak befogadó, hanem teremtő is; amit újként, sajátjaként megragad, nem kell hogy szükségképp levezethető legyen kortársi gondolatok szövegéből ahhoz, hogy szellemükkel mégis nyilvánvaló s indokolt konkordanciát mutasson.

Így kaphat Berzsenyi korai költészetének eszmerendszere és immanens poétikája, illetve tanulmányainak gondolatvilága történetileg értelmező és értékelő megvilágítást olyan forrásokból is, melyeknek pontos ismerete nemcsak nála, de esetenként a korabeli magyar irodalmi tudatban sem igazolható. Bejárható viszont azoknak a klasszikus műveltségben gyökerező szemléleti paradigmáknak az eszme- és poétikatörténeti útvonala az európai fejlődésben, melyek a korélmény spontán közösségén túl — vagyis inkább e spontán élményképződést is meghatározó módon — a rokon eszmélkedés törvényszerű, szerves eredőjét képezték. Ebben az összefüggésben pedig új jelentőséget kap az *antik* hagyomány, s újkori továbbépülésének az az ága, mely a felvilágosodás és a klasszika nálunk eddig kisebb figyelemre méltatott *angol*, majd erre építő *német* művelődésvonulatát állítja előtérbe, illetve a francia racionalista kriticizmus áramával szemben a *rousseau*-i elvek közvetítő szerepét emeli ki.

A kapcsolódások fölfejtése eszmetörténeti vonatkozásban alighanem jótékonyan kitágítja, s differenciáltabbá teszi a felvilágosodás koráról, fázisairól alkotott képünket, s gazdagítja elképzeléseinket Berzsenyinek a felvilágosodáskori tanok e teljesebb — és ellentmondásosabb — világához való viszonyáról, mely feltétlenül korábbinak s mélyebbnek látszik így, mint tudtuk, egyszersmind persze összetettebb, kiegyelítetlenebb, ttájékozódása forrásaiban kevertebb is. Történetfelfogása feszültségeit például a plutarchzmus hagyományának két szálon kibomló továbbfejlődése — a spártai eszmékhez kötődő arisztokratikus erkölcstan s a nyomában születő modern civilizációkritika egyirányú hanyatláselméletének, illetve a sztoikus ciklikusság Horatiuson át is továbböröklődő s megújuló tanának kettőssége — világítja meg. Hasonlóképp állam- és társadalomeszménye összetettségét, melyben a „nemesi" költő hősi ódáit a spártai katonai demokrácia szelleméhez kapcsolódó horatiusi köztársasági erények, s továbbá a rousseau-i társadalmi erkölcs ideáljai értelmezik;

„felvilágosult" ódáinak civilizációs törekvéseit viszont a plutarchoszi hagyomány athéni ága, mely a kalokagathia-tant megújító angol genlemen-eszményből a göttingai neohumanizmus közvetítésével hatott a német klasszika és a korai romantika gondolatvilágára is. Kitűnik így például, hogy milyen benső összefüggések alapozták meg Berzsenyi rendi szemléletből kiemelkedő, klaszszikusan tisztult — bár politikailag illuzórikus — államnacionalizmusát, s ennek átcsapását az előbbit sosem érvénytelenítő — nem kevésbé idealisztikus — kulturális nacionalizmus Schillerével rokonítható szellemiségébe. Vagy beláthatjuk, hogy költészetének olyan felvilágosult mozzanatai, mint a kulturális elmaradottság kritikája, nem a racionalizmus észkultuszában, hanem az egyidejűleg továbbható platonizmus szókratészi észkultuszában gyökereznek.

A poétikatörténeti háttér elemzése nem kevésbé inspiratív eredményeket hoz. Az irodalomtörténet hagyományosan a klasszicizmus és a romantika váltópontjára helyezi Berzsenyi életművét, s belső vitái lényegében akörül folynak, hogy e két stílusirányzat jegyeihez miként értelmezze hozzá a költői megnyilatkozásokat és a műveket, s ezzel a primátus kérdését milyen irányba döntse el. Csetri Lajos azzal lép ki a kellően nem tisztázott kategóriákkal érvelő polémiából, hogy nemcsak magára a költőre, hanem a kor egész irányzati konstellációjára vonatkozóan érvényesít pontosabb és differenciáltabb megközelítést. Az irányzati kettősség oly sarkítottan s jobbára ötletszerűen abszolutizált jegyeit következetesen a századfordulót körülölelő másfél évtized eszmei irányulásaihoz, mintáihoz mérve mindenoldalú összefüggéseik szerint jellemzi, s ezzel kapcsolódásuknak abból a sajátos, az európai művészeti fejlődésben időlegesen kulcsszerepet játszó konkrét közegéből — a német klaszszikából — értelmezi s telíti irodalomtörténeti érvényességgel, melyben Berzsenyi lírájának is legszűkebb kortársi kontextusára ismerhetni. Ennek a közegnek az eszmei és orientációbeli koherenciája rávilágít számos korábban ellentmondónak vélt irányzati vonás szerves kapcsolatára, vagy feszültségteli, de kézenfekvő együttélésére Berzsenyi életművében, miközben alapos óvatosságra int a globális kategóriák s a deduktív besorolás használhatóságát illetően.

Az elemzés igazolja például, hogy a költő antikizálása alapjában nem deákos, hanem neoklasszicista színezetű, az ókori mintákat modern közvetítéssel asszimilálta; esztétikai elképzelései a home-i, winckelmanni, shillleri gondolatok vonzásában alakultak; költőfelfogása a kettős — statikus és dinamikus teremtéselv szerint fejlődő — vátesz-hagyományt követve a cambridge-i neoplatonizmus és a shaftesburyánus tanok, illetve Kant zsenielmélete felé tájékozódik. Ugyanakkor olyan „idejétmúlt" alaptétele, mint az esztétikum és etikum szférájának elválaszthatatlansága, nem minősíthető egyszerűen visszalépésnek a kanti érdeknélküliség elvéhez képest, hiszen maga a kortársi német esztétika is újraéleszti ellenhatásképpen ezt a görög fronézis-eszményből kinőtt, klasszikus retorikák embereszményében közvetített, s az angol életfilozófia cammon sense fogalmában polgárosuló hagyományt: Schiller esztétikai idealizmusa, az állampolgári erényekről vallott nézetei, Herder Kanttal polemizáló tanai emelik ismét korszerűvé. Berzsenyi poétikai gyakorlatának némely „romantikus" vonásáról is bebizonyosodik, hogy a pindaroszi hagyományból következnek, melyet paradox módon a horatiusi monodikus formákat megújító német klasszika csapongóbb mintája közvetített hozzá; másfelől Herder és Hölderlin tónuselméletével, Schillernek az érzésmódok keveredését taglaló nézeteivel hozhatók kapcsolatba. Verskomponálása ugyan alap-

jában lép túl a racionális klasszicizmus additív szerkesztésmódján, organikussága mégsem a romantika, hanem a modern német klasszika gyakorlatával rokon (amennyiben jellemzője nem az egész maradéktalan uralma a részek fölött, hanem a részeknek az egész alá rendelten is megőrzött relatív önállósága).

Az európai háttér több vonatkozásban átminősíti Berzsenyi pozícióját a magyar irodalmi nézetek rendszerében is. Különösen verstani felfogásának és nyelvszemléletének autonóm jelentősége tűnik elő. Mind a versek, mind az elméleti megnyilatkozások szerint igazolódik ezirányú tudatossága és következetessége, valamint gyakorlati súlya. A zenei elvtől emancipálódó beszédvers megalapozásában tevékenysége nálunk a klopstocki fordulathoz és — legalábbis elvileg — a belső dalformát kiképző goethei dalköltészet Sturm und Drang korszakához mérhető; az időmértékes metrumokban érvényesített új, a nyelv természetéhez adekvát dinamikai gyakorlat — s ezzel az antik formák oly hatásos „honosítása" — éppúgy ezzel a törekvésével függ össze, mint rímes dalainak sokáig oly megoldhatatlan rejtélyt képező — s merész pályarekonstrukciós hipotézisekre is indító — „kezdetlegessége", zeneietlensége. Kazinczyval folytatott nyílt és látens „grammaticai" hadakozásaiban a bodmeri—klopstocki—wielandi nyelv- és normabővítő neológia egyetlen igazán következetes hazai képviselőjeként száll szembe az ellentmondásosabb kazinczyánus nyelvújítás gottschedi—adelungi vonásaival, egy nyelvjárásra alapozott, nyelvszűkítő és normateremtő fékjeivel. Költői gyakorlata már 1808 előtt is lényegében Kazinczy „fentebb stil" eszményének egyfajta megvalósítója — a középső stílusszintbe sorolt suavitás megnemesítésével, fölemelésével a zord asperitás mellé, annak lágyítására —, ám mivel neológiája következetességéből adódóan nála ez a provinciális nyelvhasználat fentebb szintre hozását, irodalmiasítását is magában foglalja, gyakorlatilag szembe is kerül Kazinczy nyelvjárásellenes normáival.

Végül, de éppen nem utolsósorban meg kell állapítanunk, hogy Csetri Lajosnak a művek vizsgálatából kifejlődő újszerű Berzsenyi-koncepciója a filológiai következetesség és a történeti megközelítés el nem évülő fontosságán és hatékonyságán túl még valamit igazol. Azt, hogy a diakron szempontrendszer józan és elfogulatlan alkalmazásának, korrekt működtetésének alapfeltétele az irodalmi művek világát konstituáló mozzanatok és összefüggések elvi tisztázottsága, vagyis a magasszintű *irodalomelméleti* iskolázottság. Ezt bizonyítja többek között az eszmetörténeti és a poétikatörténeti vonatkozások elválaszthatatlanságának belátásával, kölcsönhatásaik természetének fölfejtésével; vagy azzal a szigorú distinkcióval, mellyel az esztétikai szféra immanens tartalmait s a prózai munkák, levelek explicit megnyilatkozásait kezeli, mindvégig ellenállva a csábításnak, hogy közvetlen fejlődésrajzi összefüggést teremtsen közöttük, de élve a lehetőséggel, hogy összemérésükből a költő ihletének és gondolkodásmódjának alkati kapcsolatát, némely dinamikai sajátságát megvilágítsa. S természetesen ezt bizonyítják versanalízisei, melyek a műegész esztétikai autonómiájának messzemenő tiszteletben tartásával jutnak el a korrekt értelmezésig; s néhány esetben a történeti verselemzés legjobb színvonalát jelölik a hazai szakirodalomban.

A mindössze huszonkét évnyi formás kötet tehát bőséges tanulsággal szolgálhat kutatónak és az irodalom iránt érdeklődő közönségnek, Berzsenyit illetően és Berzsenyin messze túlmutatva is, de csak ha komolysága és igé-

nyessége társául hajlandó szegődni az olvasó. Mert vitát, továbbgondolást óhatatlanul inspirál e — szerzőjétől is nyilván folytatandó — munka, ám ehhez illő legelőbb szellemiségéből okulnunk. *(Szépirodalmi.)*

BÉCSY ÁGNES

Kalász Márton: Téli bárány

„Körülnézhetnél kicsit, mi van az innen kitelepített svábokkal, hogyan élnek... amiből jó kis riporttörténetet tartalékolhatnánk. Olyan jóízű honvágy-színest, fiam, ha azt lehetne." — Ezzel a megbízással küldte Berlinbe Mess Andrást, a pályakezdő írót a főszerkesztője 1957 táján, Kalász Márton regényében, miután már végigkövette a szülőföld, a Duna melléki sváb falu lakóinak életét a harmincas-negyvenes évek fordulójától 1956-ig. Életüket inkább, mint történetüket — a történelemmel szemben az író éppoly tartózkodóan távolságot tart, mint magával az önéletrajzi indíttatású történettel is.

Ábrázolásmódja gyakran emlékképszerű, különösen az első, sok esztendő történéseit összegző fejezetekben rég ellesett apró mozdulatok, pár szóba tömörített, pillanatra kimerevített rövid mozgások adják ezt a hatást.

Két nézőpont váltogatja egymást fejezetenként: egyes szám harmadik személyű narrációban kapjuk a középparaszti Probst-család, Probst Pauli és Kovács Vroni élettörténetét, illetve egyes szám első személyben, Probsték keresztfia, Mess András szájából a Mess-család krónikáját. Ez azért fontos, mert a harmadik személyű elbeszélés a másik első személyét is módosítja valamelyest, tovább erősíti a fikciót; így nemcsak „több fér" a regénybe, hanem minden szempontból józan, szemérmes distancia válik lehetővé. Az Epilógus feliratú záró fejezetben pedig már Mess András is harmadik személyben ábrázolt szereplő — a középpontba viszont éppen ekkor kerül: az ő rövid, sum mázatos fejlődéstörténete zárja le a regénynek már a 3. fejezetben tisztán föl bukkant alapmotívumát: mik az élet lehetőségei abban a szűkre vont körben melynek ábrázolására a regény szándékkal szorítkozott.

Nemzeti történelmet keresve lapjain a még élő kollektív történelmi képzetkincsből ismerős figurákat és helyzeteket találunk: Volksbund-szervező ügyvédet, nevét visszanémetesítő kiskereskedőt, betűfaló, túlérzékeny fivért, akiből náci lesz, dolgos, bőbeszédű német katonát, akit az öregek mintegy a fiukká fogadnak; hagymalében festett barna inget és bámész, egykedvű, rezesbandás népgyűlést; hazafias érzelmű plébánost, akinek volksbundisták és újsütetű kommunisták egyaránt beverik az ablakait; sztálinvárosi életképet s Talpra magyart 56-ban az első világháborús emlékműnél. A változásokat egy-egy rádióhír jelzi, vagy hogy a rendőrök helyébe újabbak jöttek, erőszakosabbak, akiknek, úgy látszik, bizonyítaniuk kell.

Történeti okfejtésre kétszer fordul a szó, mindkétszer Uray plébános figurája ad rá lehetőséget; először a Volksbund korteskedéseivel kapcsolatban: „akik itt mindenfelé mocorognak, egyet tudniuk kéne: ez itten Magyarország"; később a nemzetiségi sorsról általában: „a kapcsolat bármilyen hazához szellemi közvetítőt kíván". A nemzetiségi értelmiség azonban — papok, ügyvédek, tanítók — igazából nem tartozik sem a magyarokhoz, sem a nemzetiségéhez.

csak az marad kifejtetlenül: miféle apolitikus közösségvállalásban lehetne megtalálni a különállás-együttélés emberséges módját. Ám nem ennek végiggondolása a regény célja, még csak a németség megkülönböztető jegyeinek megragadása sem: teljes empátiával, önmagában ábrázolt világot kapunk, összevetés, viszonyítás nélkül.

A szerzőt elkötelezettsége a regénykompozíciótól függetlenül is visszatartja attól, hogy világmegváltó és nemzetmentő eszméket szabadítson el regényében: a vizsgálatot a tűrés, az elviselés határaihoz, a túlélés-továbbélés erejének forrásához viszi közel. Felhívja a figyelmet arra, hogy végül is a nép hagyományai, a kor, a politikai erőviszonyok s az emberi pszichikum által is meghatározott tűrésküszöb az, ami a politikának határokat szab, vagy még inkább: ami a történelmi szükségszerűséget a mindennapi tapasztalat számára is megjeleníti.

Mivel a mű ábrázolási köre erre a tapasztalatra szorítkozik, a regényben a tűréshatár átlépésének következményei is személyesek: valamilyen morális állásfoglalás kikristályosodása, vagy ellenkezőleg: a lelkierő megroppanása, ami a halál téveszthetetlen előjele, Probst, az idősebb Probst és Mess apja esetében egyformán. Valami kedvetlenség, közöny a munkához, a helyhez, ahol éltek, hiányérzet, aminek a betöltését meg sem kísérelhetik, még jóval a fizikai összeomlás előtt. Probst esetében találunk nyílt megfogalmazást: megrendült a hite, hogy „ami történik a világban, mégis valamilyen okkal történik".

A dolgok értelme szintén Probst előtt tárul föl a regény harmadik fejezetében — s ez elnyeléssel fenyegeti. Öccse eltűnésekor Uray egy volt barátjának elbeszélését idézi föl neki. A német városka cirkuszában a nagyszerű bohóc számát mindig úgy jelentették be, mint a „Flint testvérpár" produkcióját. A bohóc azonban minden este egyedül játszotta végig a számot: tudva, hogy te „vársz félfigyelemmel valakire, arra a másikra. Akit sugallt neked... Úgy lépsz ki a cirkuszból, hogy valójában nem rá gondolsz, aki játszott, nyavalygott neked, aki a lelkét tette ki. Nem. Te arra gondolsz, aki meg sem jelent. Aki valójában ez az egy. S tetejében még csalódott is vagy... Micsoda elképesztő ötlet. Micsoda kockázat, szerénység... Ez volna a művészet, fenét művészet, az egész élet lényege ez volna, barátom." Probst maga is úgy vélekedett, hogy a bohóc a nehezebbiket választotta („mintha valami láthatatlant kívánna pártolni"), de ebbe már nem mert belegondolni, félt, hogy ő is elveszíti a fejét.

A „láthatatlant" a regényben azok pártolják a legközvetlenebbül — akik a tanító biztató szavain hosszan, kétségek közt eltöprengenek, mint Mess anyja („Csak tudnám, mi benned az a tehetség. Csak tudnám."); könnyezve hallgatják a plébános bennfentes szavait, amiből ugyan nem értenek egy kukkot sem, de amit az az ő fiuknak (Kovács Vroni) mond el; akik huszonhét pengőért nagy, fényes trombitát vesznek, s hiszik, hogy „akinek esze van hozzá, annak tanulnia kell, azt minden rendszernek engedni muszáj". Akik „fineszes" emberek maguk is, vagy könnyebb lelkületű, nem szerző fajták; éjszaka a dunna alatt szájmuzsikán dúdolt mazurra ringatják tagjaikat — a kisebb gyerek közben az apja talpát vakargatja, nem nagy meggyőződéssel. Társas életük kikezdhetetlen, éppen csak a késelések szaporodnak meg a betelepítések és kitelepítések után.

A „honvágy-színes" riport aligha készült el. Mess András gyerekkori pajtását elborult elmével találta meg egy Berlinhez közeli kisvárosban. Saját sorsa sztálinvárosi barakkokon, gyűldéken, csillehúzkodáson, tüdőklinikán át

vezetett a vidékieknek szóló pesti lap háziszerkesztőségéig. E lap szerkesztője lett a „hónaalányúló", aki csak egy vagy kettő akad az életben.

S emellett volt más segítség is Mess pályáján. Azok segíteték, akik a fiadzó szegénységben mindinkább puszta önmagukkal vívták meg létharcukat. A dolgos-fineszes emberek, akik a „láthatatlannak" is lerótták adójukat — Istennek — s az illékony-tűnékeny tehetségnek is. Hónaalányúló maga a megpróbáltatás, annak, aki állja. — S a közösség, mely (s talán ez a regény nagy furfangja) nem változott, melynek története egy belső harc története, egy struktúra vívódása, amellyel átmenti önmagát.

Ennek a szívós megmaradásnak a metafórája Mess emléke, mikor télvíz idején a megtépázott fedelű juhhodályban ma született báránykákat látott, ahogyan „bújnak a hodály sűrűjébe, igyekeznek a nagyobb testek melegébe, a szürke, cafatos gyapjas, faggyas hasak alá sodródva... kínlódnak, ha ilyenkor jönnek a világra. Olyankor viszontagon vannak... aztán ha kibírják, megérik a meleget, a legeltetést, még kos meg jerge korukban is táncot járnak. Nincs ami lebírja őket."

Az ábrázolás mélyről jövő, konok erejét a regény e legszimbolikusabb soraiban érezhetjük a leginkább — mikor éppen a kiszolgáltatottság, a sorsnak alávetettség jelképe válik a didergő világ metaforájává. *(Magvető.)*

RADICS PÉTER